ZADARSKA REVIJA

3

1956

ZADARSKA REVIJA
IZLAZI TROMJESEČNO

IZDAJE PODODBOR MATICE HRVATSKE

—:—

Urednici:
DINKO FORETIĆ
IVAN GRGIĆ
JERONIM KRALJEV
LJUBOMIR MAŠTROVIĆ
VINKO VALČIĆ
ZDENKO VENTURINI

—:—

Odgovorni urednik:
LJUBOMIR MAŠTROVIĆ

—:—

UREDNIŠTVO:
ZADAR, PUT MORNARICE 11.

UPRAVA
ZADAR, PUT N. TESLE 1

—:—

Godišnja pretplata Din 300.—,
polugodišnja Din 150.—

Cijena pojedinom broju Din 80.—

Broj tek. računa kod Nar. banke u Zadru 530-T-119

—:—

TISAK:
IZDAVAČKO-ŠTAMPARSKOG PODUZEĆA - ZADAR

ZADARSKA REVIJA

GOD. V. 1956. BROJ 3

Dr. Ivo Rubić

KARAKTERISTIKA EKONOMSKIH OSNOVA ZADRA I NJEGOVE REGIJE

Najljepša točka (vidilica, zrenik), odakle se vidi Zadar i kraj, koji mu gravitira, jest tvrđava sv. Mihovila (265 m) na otoku Ugljanu. S nje se, za bistrog horizonta, lijepo vidi prostor od Velebita do Kulfa (do pučine Jadrana), od Kvarnerića (otoka Oliba, Silbe i Premude i polovice otoka Paga) do Murterskog mora (Vrgade i Kornata). Glavni dijelovi ovog prostora jesu otočje (arhipelag), dio mora i kopneni dio, koji se pruža kao poluotok između dviju rijeka: Zrmanje i Krke. Ovaj kopneni dio dijeli se još točnije u četiri mikroregije: u Velebitsko Podgorje, Bukovicu, Kotare i Primorje.

Ljepotu ovog kraja potencira vertikala Velebita i razvedenost arhipelaga. Ona se očituje u raznolikosti vertikalnih i horizontalnih oblika zemlje. Ona nema većih planinskih nizova, od Velebita do Kulfa. Pruža se kao velika ravnica. Sasma drukčija je Srednja Dalmacija (od Krke do Neretve), u kojoj se pruža uz samu obalu visoki planinski niz (Rilić, Biokovo, Omiška Dinara, Mosor, Kozjak, Boraja, Trtar), podno kojeg se nalazi uz more strmo Podgorje i razvedeno Primorje, a uz sjevernu stranu energija reljefa Zagore došla je do izražaja u prostoru označenu izohipsom od 300—400 m. Pred Srednjom Dalmacijom je manji broj otoka, ali oni imaju veću površinu. Sjeverna se Dalmacija ili zadarski kraj uvelike razlikuje po oblicima zemlje od Srednje. Time je povezana i raznolikost razne fiziogeografske i antropogeografske problematike ovih krajeva (postanka i oblika zemlje, klime i hidrografije, vegetacije i kulture tla, životinjskog svijeta i biocenoza; stanovništva i naselja; kulturnog i ekonomskog razvoja). Ali u ovu se problematiku ovdje ne možemo upuštati.

Zadarski kraj (ili regija) ima površinu 2594 km². Tu živi 140.000 stanovnika ili 54 na 1 km². Najveći dio ovog kraja pripada zadarskom kotaru, savezu komuna. Stanovništvo živi u naseljima pet mikroregija (Podgorja, Bukovice, Kotara, Primorja i otočja). Njegovu ekonomsku djelatnost uvjetuju prirodni uvjeti (tlo, klimatski elementi, vode, prirodna vegetacija), a društvena radinost je uzrok ekonom-

skom prosperitetu tog kraja. Tom radinošću ljudi su preobrazili velike dijelove prirodne pokrajine u kulturnu, sprovode dijelom ekonomsku autarkiju, a još većim dijelom su povezani između sebe i sa glavnim gradom svoje regije, sa Zadrom. Ovu povezanost svakog naselja sa Zadrom karakterizira zakon gravitacije. Okolica se od grada ne može odijeliti niti grad od okolice. Zadar je dakle središte svog prostora sa 140.000 stanovnika. Taj zakon gravitacije vrši se svaki dan iz 17 komuna prema Zadru. Sa šest linija lokalne plovidbe dolazi dnevno najmanje oko 300 osoba, a preko 6 cesta sa kopnene strane autobusima do 400 osoba. Ukupno, dakle, dnevno dolazi oko 700 osoba najmanje, najviše oko 2000 osoba, srednje oko 1000 osoba. Taj zakon gravitacije prema Zadru postoji već 20 stoljeća, samo sa raznim intenzitetom. Možemo ga slijediti od doba Rimljana, koji su oko Zadra imali svoj ager publicus i ager Jadertinus (centuriacije): još bolje ga možemo slijediti za ranog srednjeg vijeka, u doba municipalne autopolitije, kad su stanovnici sedam hrvatskih župa oko Zadra, kako ih navodi Konstantin Porfirogenet u X. stoljeću, išli u Zadar da obavljaju poslove. Možemo dalje slijediti ovaj zakon gravitacije za mletačke i turske vladavine, kad su Turci bili na prvim obroncima bregova od Nina do Skradina (XVI. i XVII. stoljeće), a onda u XVIII. stoljeću, kad su Turci otišli iz ovog kraja, te za kratke ali napredne vladavine Francuza. Daleko se bolje dade slijediti ovaj zakon gravitacije u XIX. i dijelom u XX. stoljeću, za doba Austrije, Italije, stare Jugoslavije i današnjice, dakle u posljednjih 150 godina. Za doba austrijske vladavine, dok još nije bilo automobila po cestama, ni parobroda po moru, nego su diližansa i konjski zapreg bili u porabi na kopnu, ta je gravitacija bila vrlo slaba. Lijep nam primjer o snazi te gravitacije donosi Yriarte, francuski putopisac, koji je 1878. god. putovao po ovom kraju i u svojoj knjizi: »La Dalmatie« donosi podatke, kako se putovalo od Zadra do Knina. Diližansa je vozila tri puta sedmično od Zadra do Knina. Vožnja je trajala 12 sati. Kod te vožnje su se dva puta mijenjali konji (u Benkovcu i Kistanju). Trebalo se predbilježiti za svaku vožnju, jer se moglo voziti samo 4, u najboljem slučaju 6 putnika. Vozna karta je koštala 6 fiorina. Koja li razlika u broju prevoznih sredstava, u broju prevezenih putnika, u trajanju i udobnosti vožnje, te visine cijene između 1878. god. i sada (1956.), u samih 78 godina! — Prometna sredstva su se znatno povećala i usavršila od 1910. ili bolje: od prvog svjetskog rata te je bilo očekivati, da će gravitacija pojačati između dva svjetska rata u ovom, kao u svim krajevima svijeta. Međutim za Zadar to nije vrijedilo. Rapallski ugovor je kao kirurškim nožem odsjekao grad od okolice i mjesto da je pojačala ta gravitacija, ona je znatno oslabila. Teško je postalo Zadru bez okolice i okolici bez Zadra. Ali teže je bilo gradu bez okolice, jer grad nije imao mesa, ni voća, ni povrća, ni mlijeka, ni ribe, ni drva, a iz Italije je to bilo preskupo prevoziti. Tu se osjetila punina one istine, koja kaže, da grad ekonomski može prosperirati, kad se slobodno razvijaju odnosi između okolice i njega, a ekonomski propada, ako se sruši ovaj zakon ekonomske i demografske harmonije.

Čim je pao fašizam 1943., i grad se makar srušen, povezao s okolicom, odmah su zbog zakona gravitacije, ekonomski bolje sta-

jali grad i okolica. Osnove ekonomskog života jednog grada treba tražiti u produktivnosti dobara njegove okolice i u aktivnosti stanovništva.

KARAKTERISTIKA EKONOMIKE GRADA ZADRA

Svakomu, koji dolazi u Zadar s kopna ili s mora čini se, da se grad nalazi na jednom poluotočiću oblika nakovnja, koji ima dvije luke i to staru gradsku sa Jazinama te Vani Jovičit, koju zatvaraju Arbanasi. Međutim ako dolaznik promatra promet stanovnika, onda mora gradu pripojiti širi prostor. Geometrijski oblik grada sačinjava istokračni trokut, komu svaka stranica ima oko 10 km, a tri ugla tog trokuta nalaze se u Diklu, Bibinju te na sv. Mihovilu (na otoku Ugljanu). Na tom prostoru se grad dijeli u nekoliko predgrađa, ali stanovnici svakog predgrađa komuniciraju sa središtem grada. Malo se neobično čini, da je Preko (naselje na otoku Ugljanu) ubrojeno kao predgrađe grada, ali kad se pogleda koliko stanovnika iz Preka radi u gradu, a stanuje u Preku, onda vidimo, da Preko ima karakter predgrađa grada. Zadar se po tipu izdvaja od ostalih naših dalmatinskih gradova. On ima bosporski tip, u kome kanal, širok 5 km, sliči Bosporu. Na ovom prostoru živi oko 22.000 stanovnika. On je jezgra cijele regije, kraja. Socijalna struktura stanovništva Zadra pokazuje karakteristiku njegove ekonomike. Stanovništvo se dijeli po socijalnoj strukturi: 50 posto ima radnika i obrtnika; 25 posto zemljoradnika, 25 posto namještenika. Prostor Zadra ima osobito važan vrtlarski dio, Arbanase, koji se pruža između Jazina i Vani Jovičit. Ali taj vrt ne može svojim plodovima namiriti potrebe stanovnika grada, zato povrće dolazi u grad još ponajviše iz Sutomišćice i Vrane. Zadar je uvijek bio grad obrtnika. Industrijskih poduzeća ima 11, od kojih je najveće »Maraska« (tvornica likera i bonbona). God. 1955. producirala je ta tvornica 1 milijun lit alkoholnih i bezalkoholnih pića te 200.000 kg bonbona. Sirovinska baza »Maraske« je najvećim dijelom u regiji Zadra, u Kotarima, gdje ima plantaže višanja. Sirovinske baze ostalim industrijskim poduzećima su ili u zadarskoj regiji ili u Jugoslaviji ili u drugim državama svijeta. Tvornici ribljih konzervi je baza u ribarstvu zadarskog mora; tvornici tjestenine u brašnu Vojvodine; tvornici duhana u Dalmaciji, ali više u Hercegovini; brodogradilištu, u drvu šuma Jugoslavije; tvornici mreža u pamuku Egipta; tvornici preciznih aparata »Vlado Bagat« u čeliku i bakru Jugoslavije, tvornici koža u stočarskom bogatstvu regije grada. Najveće tvornice Zadra nalaze dakle svoju sirovinsku bazu u svojoj regiji. Bez obzira na grad kao na kolektivnog konsumenta mesa, ribe, mlijeka, vina, ulja, povrća, voća, drva, koje dobije iz svoje regije, većina industrijskih poduzeća dobiju svoje sirovine isto tako iz gradske regije. Radi toga stanovnici okolice neprestano idu u grad te prenose ta ekonomska dobra, da se u gradu prerade i konsumiraju ili da ih se prerađene šalje po našoj ili stranim državama. Karakteristika se ekonomike grada ne može stoga razumjeti bez poznavanja ekonomske strukture i ekonomskog potencijala mikroregije zadarskog kraja.

EKONOMSKA KARAKTERISTIKA ZADARSKOG ARHIPELAGA

Zadarski arhipelag sastoji se od 17 otoka, 117 otočića, 27 grebena i 10 sika (bez Kornata). Ima površinu 672.6 km². Na njima stanuje 33.744 stanovnika ili 50,3 na 1 km². Oni su producent agrarnih i ribarskih dobara. Na njima je raslo 1955. god. 438.000 stabala maslina, koje su godišnje davale oko 75 vagona ulja (prije Drugog svjetskog rata je bilo 473.000 stabala maslina, a danas je dakle manje za 6,2 posto nego ranije). Vinogradarstvo je druga grana privrede. Prije rata je bilo pod lozom 1150 ha sa proizvodnjom od 26.000 hl vina godišnje. Poslije rata ima 700 ha sa proizvodnjom od 20.000 hl vina, dakle površine vinograda ima manje za 37 posto, a produkcija vina se smanjila za 24 posto. Voćarstvo je treća grana privrede otoka. Na njima ima 37.760 stabala smokava.

Povrćarstvo je slabo raširenо. Svako domaćinstvo obrađuje ga toliko da ga ima za sebe dovoljno. Najviše obrađuju zeljatice (kupus, blitvu, salatu) i krumpir. Sutomišćica daje viškove povrća za tržnicu Zadra, a Poljana crvenog luka, većinom za Rijeku.

Stočarstvo je prije rata bilo znatno jače nego sada. Tada je bilo 21.000 ovaca, sada ih ima 16.670 ili za 22 posto manje. Od tih ovaca se dobije kvalitetan sir i vuna. Osobito ga ima Pag (najveći producent je selo Kolane) te Olib. God. 1953. je Olib producirao 15.000 kg sira i 600 kg vune.

Ribarstvo se znatno pojačalo iza Drugog svjetskog rata pomoću motorizacije. Tri su osobito bogata lovišta riba, i to Podvelebitski i Maonski kanal te Kornati. God. 1954. ulovilo se u zadarskom moru 2.104 tona ribe. Svoje viškove iznose na tržnicu u Zadru i ribu daju kao sirovinu tvornicama u Šalima i Zadru.

Šumarstvo se osobito ističe na otoku Olibu. Oni najracionalnije njeguju šumu češmine. Gaje je kao masline. Zato od nje imaju velike koristi. Olib ima 1200 ha crnike. 1947. g. izvezlo se 100 vagona drva sa ovog malog otoka. Mnogo ima drva i na otoku Sestrunju, ali tamo ne njeguju tako racionalno šumu kao na Olibu. Najmanje ima šume otok Iž, gdje su stanovnici posjekli šumu da je zamijene sa maslinjacima, tako da sada moraju kupovati gorivo drvo (ili ga zamjenjuju za ulje) na Sestrunju.

Nekoć je pomorstvo imalo veće značenje za ovo otočje. Osobito su se isticali stanovnici Silbe i Ista, manje Iža. Danas imaju stanovnici ovih otočnih sela 2151 brod sa 9628 tona nosivosti. To su većinom mali brodovi, ribarski ili teretni. Karakteristično je za naš cijeli arhipelag, da u kraju, gdje nema otoka pred obalom, kao Crnogorsko Primorje, Boka Kotorska, Dubrovačko Primorje, tamo su lađe po tipu veće, a ima ih malo; u Srednjoj Dalmaciji, od Stonskog Rata do rijeke Krke, gdje ima većih otoka po arealu a manje po broju, tamo su lađe manje po tipu, a ima ih više na broju. Slično je u Kvarnerskom kraju (između Istre i Velebita). U zadarskom kraju, gdje je najveći broj otoka manjih po površini, nalazi se najveći broj lađica, ali i najmanjih po tipu. Ove lađice, bilo ribarice ili neribarice, vrše važnu funkciju u zadarskom arhipelagu, osobito u odnosu svakog naselja prema središtu regije, prema Zadru. One prenose ljude i viškove dobara sa otoka u Zadar, i to ulje, vino, smokve, sir, vunu,

drvo, povrće, osobito ribu, da se tu prodadu, prerade, konsumiraju ili otale dalje prevezu na drugo tržište. One su najbolja škola za mornare naše trgovačke mornarice. Zato se u našoj trgovačkoj mornarici nalazi 46 posto mornara podrijetlom sa zadarskog arhipelaga. Nema mjesta na otočju, iz koga nema većeg ili manjeg broja onih, koji »navigaju«, koji plove brodovima Jugolinije ili slobodne plovidbe. A u Biro-u za posredovanje rada stoji veliki broj molbi za ukrcanje i navigaciju. Zadar je uvijek povezan, osobito u jeseni, manje zimi, sa naseljima i stanovništvom ove otočne mikroregije. Statistika nije još uspjela točno utvrditi brojčano ovu gravitaciju, jer na stotine puta dolaze male lađice iz otočnih naselja, a da to nitko i ne zabilježi. Čini se, da ova mikroregija ima najjaču gravitaciju prema Zadru, jer je i promet preko mora lakši. Kopneni dio zadarske regije dijelimo u četiri mikroregije: u Podgorje, Bukovicu, Kotare i Primorje. Svaka od ovih mikroregija ima svoju ekonomsku karakteristiku, koja daje posebne viškove, svaka od njih ima posebni gravitacijski odnos prema Zadru.

EKONOMSKA KARAKTERISTIKA KOPNENOG PRIMORJA ZADARSKE REGIJE

Primorje dijelimo u tri dijela: Zadarsko-biogradsko, Ninsko i Sjeverno. Sjeverno primorje zahvaća okolicu Karinskog i Novigradskog mora te krajeve od Masleničkog tjesnaca do Ljubačkih vratiju. Obale su Karinskog mora nenaseljene. Važna su naselja idući prema sjeverozapadu: Novigrad, Posedarje, Vinjerac i Ražanac. Novigrađani osobito njeguju vinograde, Posedarčani povrće, Vinjerac i Ražanac imaju alohtonu privredu, to znači, da njihovi stanovnici ponajviše privređuju u navigaciji, te viškove zarade donose u svoja sela. Malo ima njih, koji se bave pretežno stočarstvom, da stokom ispasu sočnu travu, koja raste u dijaklazama i dijastromama krša, travu, koja uspijeva u crljenici škripova, a zalijevana slanom, kišom ili slapom mora, što ga bura ispuhne sa razine mora, kad se orkanskom snagom spusti s Velebita u Podvelebitski kanal.

Dok je ovo sjeverno primorje slabo naseljeno poradi jake bure, daleko je bolje napučena Ninska krajina, koja se proteže od Ljubča do Privlake. Tu se pruža tip sjeverozapadne transverzalne obale kao nigdje u Dalmaciji, tu rt slijedi uvalu. Slično je sa suprotnom obalom na otoku Pagu. Ninske antiklinale od svjetlosivog vapnenca produžuju se prema Pagu i prave tjesnace, ždrila, vrata, gaz, a široke sinklinale stvaraju duboke uvale. U tim se sinklinalama nalazi dobro tlo, kulture i voda. Naselja su se smjestila na višim antiklinalama, kao Ljubač, Vrsi, Privlaka. Zaton. Sam Nin se nalazi u nizini, na otočiću. Historijski gradić, nekoć suparnik Zadra, ubila ga u prošlosti malarija (kao Osor na Cresu) te zamuljenost luke. Danas ima veliku ciglanu i solanu. Ciglu Nin izvozi u Zadar. Ekonomski najbolje stoji Privlaka. Osnov ekonomiji čini pijesak, koji vade iz mora kod Nina (Ždrijac) i prenose većinom u Zadar. Pijesak, pomiješan sa humusom, je odlično tlo za vinograde, koje Privlačani sade i proizvode velike količine vina. Stočarstvo, koje su baštinili iz mjesta

podrijetla, iz Bukovice i Kotara, sve više napuštaju. Ninska je krajina (nazvana Krajina, jer je bila pogranična mikroregija sa Turskom) pitomija i rodnija od sjevernog Primorja.

Zadarsko-biogradsko primorje pruža se od Privlake do Pakoštana i Pirovca. I ovo možemo podijeliti u tri dijela: od Privlake do Zadra; od Zadra do Biograda i od Biograda do Pakoštanskih Draga. svaki dio ima svoju ekonomsku karakteristiku. Od Privlake do Oštrog Rata (Punte Mike) duga je 24 km sa četiri naselja: Zaton, Petrčane, Diklo i Kožino. Oni se bave više poljem i stokom nego morem.

Najljepši je dio od Zadra do Biograda dug 24 km sa brojnim naseljima (Bibinje, Sukošan, Krmčina, Turanj, Filipjakov i Biograd). Na tercijernom tlu od Zadra do Krmčine odlično uspijevaju masline i voćke, zatim povrće i žito. Od Sukošana do Pakoštana pruža se uz južne obronke brežuljaka široki pojas makije, nazvan Tustica, koji daje dosta goriva drva. Dobri primorski autoput i parobrodarska veza povezuje stanovnike ovih naselja sa Zadrom. Tu se razvio turizam, osobito u Biogradu. Biograd je postao luka Benkovca (udaljen od njega 25 km), luka bogatog kotarskog kraja, Vrane, lječilište i ljetovalište, zgodan prilaz za stanovnike otoka Pašmana na kopno. 6 km jugoistočno od Biograda nalaze se Pakoštani i Pakoštanske Drage, vrlo bogat kraj uljem, voćem i žitom. Ovo je zadarsko-biogradsko primorje najbolje napučeno od svih dosada spomenutih dijelova zadarskog kopnenog primorja, ali još uvijek slabije nego sučelice položena obala otoka Ugljana i Pašmana. Zato je ekonomski slabije. Viškove daju u vinu, drvu, manje u voću, ulju i povrću, zatim u pijesku. Važno je za turizam. Godine 1954. ga je posjetilo 30.336 turista, koji su proveli 153.757 noći. Ukupno ova tri pojasa primorja (sjeverno, ninsko i zadarsko-biogradsko) ima 466,7 km². Na njemu živi oko 30.000 stanovnika (uključiv Zadar). Kolikogod je ovo primorje pročelje Kotara i Bukovice, toliko oni njemu gravitiraju tek na nekoliko točaka, i to manje u Novigrad i Nin, više u Biograd, najviše u Zadar.

EKONOMSKA KARAKTERISTIKA KOTARA

Narodna je pjesma dala Kotarima pridjev »ravni«. S pravom je to mogla učiniti, jer se Kotari pružaju od glavne stepenice površine Bukovice (koja ide od Benkovca do Smilčića) do Primorja, te od Nina do Skradina. U tom se prostoru nalaze tri široke i niske antiklinale i tri široke sinklinale. Ove su sinklinale pune dobre zemlje i vode, tako da Kotari imaju vanredne prirodne preduvjete za razne kulture tla. Dijele se u Donje, Srednje i Gornje. Površine i broj stanovnika su se u njima godine 1953. ovako odnosile:

	Površina u km²	Stanovništvo 1953.	na 1 km²
Donji Kotari	366,89	18.055	49,3
Srednji Kotari	204,02	11,314	55,8
Gornji Kotari	206,90	11,776	57,1
Ukupno	777,81	41,145	52,9

Donji su hipsometrijski najniži, Srednji viši, Gornji najviši. Donji imaju najveću površinu, slabo su napučeni, a relativna gustoća im je najmanja, jer su ovdje bile najnepovoljnije zdravstvene prilike. Nešto više su napučeni Srednji, najviše Gornji.

Kotari su bili dobro napučeni prije dolaska Turaka u ovaj kraj. A onda su Turci u ovoj krajini palili i žarili, tako da se stareničko stanovništvo razbjeglo. Turci su u ovom kraju vladali od 1468. do 1700. godine i doveli iz unutrašnjosti Balkana novo naše hrvatsko i srpsko stanovništvo. Najbujnije naselje bila je Vrana. Početkom XVII. stoljeća imala je oko 3000 stanovnika. Najljepši ukras mjesta je bio han (karavanseraj) selektarpaše Maškovića. Pred njim se pružilo jezero i polje sa oko 30 km² površine, u koje su utjecale manje rječice (Kotarka, Vrbica i Kaduna). Pejsaž sliči Slavoniji.

Turci na svom uzmaku polovicom XVII. stoljeća, a zatim mletački general Leonardo Foscolo srušili su sva naselja od turskomletačke međe u dubini do 25 km (do pravca Smilčić-Benkovac) i uništili Kotare. U XVIII. stoljeću za vlade Venecije, uzeo je maha paludizam u Kotarima i nitko ih nije više asanirao. Tako je uglavnom ostalo i za vladavine Francuza, Austrije i stare Jugoslavije. (Za vladavine Austrije se nešto učinilo na izgradnji cesta). Za Nove Jugoslavije asaniran je čitav ovaj kraj od malarije, uredilo se plantaže kulturnih biljki (vinograda i voćaka), probiše se novi putovi, i sada se gradi kroza nj željeznica. Stanovništvo je brojem pojačalo. Kotari su stočarski i poljoprivredno najbogatiji kraj zadarskoj regiji. Ono što tupinolomi znače za Split i okolicu, to Kotari znače za Zadar. Kotari već se sada ističu svojim bogatstvom.

Glavna poljoprivredna dobra daju godišnje (okruglo rečeno): 100 vagona kupusa, 100 vagona krumpira, 100 vagona crvenog luka, 25 vagona rajčica, 25 vagona dinja i lubenica, 35 vagona graška, 15 vagona tikvanja, 40 vagona bundeva, 40 vagona sijena, 200 vagona djeteline, 30 vagona stočne repe. Voćarstvo je slabo razvijeno. U Kotarima ima 100.000 stabala badema. Samo iz Benkovačkog kraja izvozi se godišnje do 10 vagona badema. U Kotarima ima do 50.000 stabala višanja, trešanja, do 10.000 ostalih voćaka (bresaka, jabuka, krušaka, oraha).

Vinogradarstvo je pred rat bilo slabo razvijeno. Pod lozom je bilo 4469 ha, a prinos u vinu je bio do 70.000 hl. Masline su davale oko 3 vagona ulja. Oko godine 1931. je bilo u Kotarima do 400.000 ovaca (općina Smilčić je imala oko 100.000, općina Zemunik oko 100.000, Benkovac i Skradin oko 100.000). Bilo je seljaka, koji su imali po više od 300 ovaca. Poljoprivredni i stočarski viškovi su u ovom kraju veliki, a idu većinom preko Zadra, Benkovca i Biograda.

EKONOMSKA KARAKTERISTIKA BUKOVICE

Bukovica se morfološki razlikuje od Kotara. Ona je na jugu i istoku visoravan, 300-400 m visoka. Sjeverno od ove visoravni se pruža planina Bukovica, koja je kraju dala ime, a proteže se od Mokropolja do Karina. Sjeverno od planine Bukovice je Pozrmanjska Bukovica kompozitna dolina sa četiri polja: Mokropolje, Erve-

ničko, Žegaračko i Bilišansko. Cijela Bukovica ima površine 819 km², u njoj živi oko 25.000 stanovnika, ali od ovog prostora gravitira Zadru samo 434,7 km, gdje živi 13.000 stanovnika ili 29,7 na 1 km². Pozrmanjskom Bukovicom ide cesta, koja spaja Obrovac sa Kninom. Obrovac je glavno težište i središte Pozrmanjske Bukovice, križište putova, mjesto slabe industrije (pokućstva), većih sajmova i najvećeg prometa, jer je na kontaktu Velebita, Zrmanje i mora.

Bukovica se ističe količinom šume i stoke. U njoj se nalazi 42 posto površine pod šumom, ali od te ima tek 30 posto vrijedne i to oko Žegara, Zelengrada i Bilišana, u planini Bukovici. Pašnjaka ima oko 52 posto, obrađena tla tek pol ha po 1 stanovniku i to najviše u poljima. Nigdje u zadarskoj regiji nema manje plodna tla po 1 stanovniku do u Bukovici. Ali zato nigdje ne dolazi toliko glava stoke po 1 stanovniku kao u Bukovici. Godine 1938. je bilo u Bukovici 250.000 ovaca, koza 35.000, goveda 11.000. Na 1 stanovnika je dolazilo oko 5 ovaca i 1 koza.

Bukovica daje viškove u drvu i stoci. Prije Drugog svjetskog rata iz Obrovca se godišnje izvozilo oko 100 jedrenjaka drva (80 posto je to drvo dolazilo iz Velebita), ukupno 400 do 500 vagona. Ove viškove je Bukovica djelomično izvozila preko Zadra, ponajviše meso i kože.

EKONOMSKA KARAKTERISTIKA VELEBITSKOG PODGORJA

Velebitsko Podgorje koje gravitira Zadru, možemo podijeliti u tri dijela: Primorsko Podgorje od Barić Drage (gdje je međa dalmatinsko-hrvatska) do Masleničkog poluotoka; u Kontinentalno, desno od toka Zrmanje, i Maslenički poluotok. Najprostraniji i najljepši dio jesu dvije plavine dviju Paklenica, gdje su se smjestila dva veća naselja: Starigrad i Seline. Površinu ima ovaj kraj 484,4 km² sa 5800 stanovnika ili oko 14 na 1 km². Ovi stanovnici se malo bave pomorstvom i ribarstvom, a jače im je zanimanje drvarstvo i stočarstvo, dakle privreda iz planine. Stanovnici na Masleničkom poluotoku su svi zemljoradnici, dok se oni na desnoj strani Zrmanje (Muškovci, Krupa i Golubić) bave planinskim gospodarstvom. U Podgorju ima 65 posto pašnjaka i 25 posto šume. Ovaj kraj ne može ishraniti svoje malobrojno stanovništvo. U Zadar prenose viškove drva i stočarske proizvode, meso i kožu.

*

Prema tome ove mikroregije su, neke više neke manje, povezane sa Zadrom. Teško je točno kazati, koliko tih ekonomskih dobara potroše stanovnici za svoje potrebe, koliko ih unose u Zadar, koliko ih izvoze izvan regije Zadra, jer se o tomu nisu nikad vodili statistički podaci. Jedno je stalno, da viškovi ovih mikroregija uzdrže najvećim dijelom 22.000 stanovnika grada Zadra. Pored toga primarne, autohtone ili autogene industrije grada (kao likerska, riblja i kožarska) imaju svoju sirovinsku bazu uprav u ekonomskim dobrima regije grada; sekundarne industrije grada (kao brodograditeljska, mreža i konopa, ledana i elektrana) pomažu ovoj primarnoj. Autogena, primarna industrija grada je prirodnija nego sekundarna, kojoj je sirovinska baza vani regije grada.

Ako Zadar hoće pojačati svoj ekonomski potencijal, onda za pojačanje svoje industrije mora pojačati proizvodnju sirovina u mikroregijama, stočarstvo i šumarstvo u Podgorju i Bukovici; poljoprivredu u Kotarima; mediteranske kulture na otocima; ribolov u svome moru. Tako nastaje jedan ekonomski vez i cirkulus. Jača proizvodnja sirovina u mikroregijama uvjetuje jačanje primarne industrije u gradu; jača industrija u gradu traži veću proizvodnju sirovina u mikroregijama. A ovaj vez između mikroregija i grada uvjetuje veći promet i gravitaciju, jača ekonomski razvoj, od kojeg zavisi blagostanje stanovnika. Promatrajući viškove i sirovinske baze mikroregija dolazimo do ideje, da bi se u Zadru mogle znatno pojačati neke industrijske grane te osnovati nove, kao kožarska, zatim konserviranog povrća i voća, rafinerija ulja, te industrija mliječnih produkata. Nije li paradoksno, da u gradu, okruženom sa tolikom količinom ovaca, nema mljekarske radnje, koja proizvodi i prodaje maslac, kiselo mlijeko, jogurt, skorup i sve oblike sireva? A ove produkte traže građani i turisti. Ova aluzija neka posluži samo kao poticaj. Ona nam ukazuje na nove moguće oblike industrije u Zadru.

ZAKLJUČAK

Zadarska regija nema ruda, da se na osnovu rudača može osnivati u gradu metalna industrija, nema viškova žitnih proizvoda kao Vojvodina, nema eminentno tranzitni karakter kao Rijeka, ali ona može potencirati proizvodnju šumskih, stočarskih, nekih poljoprivrednih, osobito mediteranskih produkata, tako da njihovim viškovima može pojačati specijalne grane industrije, kakovih nemaju drugi krajevi Jugoslavije. Tu su osnovi ekonomskog razvoja Zadra i njegove regije. A kad se novom željezničkom vezom (Knin—Zadar) pojača veza sa drugim regijama Jugoslavije, onda će porasti ekonomsko značenje Zadra i njegove regije.

Srećko Diana

DIJETE PRIŽELJKUJE VEČE

Između sna i jabuke
dijete hoće da razbije
crveni mjesec.

Između jabuke i živih riba
dijete hoće da sagradi
kulu od školjki.

I priželjkuje
lađu i more.

Lelujava rijeka sna
budi njegovu pustinju.

Između živih riba i lastavice
dijete hoće modru, napučenu obalu.

Stipan Banović

OSVRT NA TRISTOGODIŠNJICU SMRTI KOTARSKOG SERDARA ILIJE SMILJANIĆA

U velebitskom klancu Vučjaku poginuo je junačkom smrću 5. rujna g. 1654. Smiljanić Ilija, najslavniji i najzaslužniji kotarski junak u borbi protiv Turaka za vrijeme Kandijskoga rata (1645.—1669.). Narodne junačke pjesme su ga vrlo dobro upamtile i na svemu području hrvatske i srpske narodne epike slave ga kao jednoga od najslavnijih junaka među »kotarskim serdarima«.

Prema zaslugama i slavi Smiljanića Ilije neuki naš narod pravedniji je i zahvalniji od svojih prosvijetljenih sinova, koji tristagodišnjicu Ilijine smrti, 5. svibnja 1954. g. nigdje ni jednom riječju ne spomenuše, pa evo pišem ovaj članak, da se makar i sa zakašnjenjem sjetimo velikog junaka, i to u Reviji grada, kojemu je kao njegov građanin pripadao, kako već i Kačić u svome »Razgovoru« ističe:

»Piva starac Smiljanić Iliju,
Zadranina, na glasu deliju . . .
Biše dika *Zadra bijeloga* . . .«
(87. pj. »Razgovora ugodnoga«).

O junaštvima Smiljanića Ilije mogla bi se napisati knjiga, ali ja ću u ovom kratkom prikazu napomenuti samo najznatnija, a osvrnut ću se potanje na junačku smrt njegovu. Prije svega treba napomenuti, kako je ovaj slavni junak došao u naše Kotare, kada i otkuda.

Kada su Mlečani za dugotrajnog Kandijskog rata uznastojali izbaciti Turke iz Dalmacije, izbjegao je iz Krbave Petar Smiljanić sa porodicom, u kojoj bijahu i četiri sina: Ilija, Filip, Ivan i Mate. Pribjegoše u Sjevernu Dalmaciju pod vlast mletačku. To je bilo g. 1647., dakle dvije godine iza početka Kandijskog rata. Zbog velikih zasluga i junaštva, dalmatinski providur Leonardo Foscolo odlukom od 15. V. 1648. imenovao je Petra Smiljanića poglavicom svih uskoka u Sjevernoj Dalmaciji (»Ravni Kotari« narodne pjesme).[1] Već u to vrijeme odlikovao se njegov najstariji sin Ilija, jer mu je isti Foscolo odlukom od 14. srpnja 1648. kao harambaši doznačio plaću od četiri dukata mjesečno.[2] U zadarskom Državnom arhivu, među spisima »Turcica« sv. CXVI, I. 12, sačuvano je i jedno pismo napisano bosančicom, što ga je Petru Smiljaniću prije srpnja 1648. poslao Mustafa-aga, udbinski kapetan (u pjesmama proslavljeni lički Mustaj-beg), u kome između ostaloga spominje i Petrova sina Iliju: »Molimo vašu milost, pozdravite nam od naše strane sina vašega harambašu Iliju. Čuli smo da je junak na Kraini. Bog znade, da nam je drago, jere je naš. I oto mu uslasmo jedno pero sokolovo, zač je za jn. Hoće ga nositi prid junaci . . . I molimo vas, harambaša Ilija, da nam ušalete jednu bocu rakije, ča ćemo se napiti. I da ste veseli. Amin.«[3]

[1] Original odluke nalazi se u zadarskom Drž. arhivu među spisima *Foscolo, knj. II., str. 333,* a priopćio ju je Boško Desnica pod br. 29. sv. I. *Istorije kotarskih uskoka,* izd. Srpska akademija nauka u Beogradu g. 1950.

[2] Orig. u istom arhivu u spisima str. 341., u Desnice pod br. 36. sv. I.

[3] Pismo priopćila »*Miscellanea*« zadarskog Drž. arhiva sv. I., 1949., str. 55.

Nedugo iza ovoga pisma borio se harambaša Ilija sa sto sebi podređenih junaka pod komandom svoga oca u boju pod Ribnikom, gdje su u prvoj polovini srpnja 1648. naši borci na mletačkoj strani grdno nastradali. U tom sukobu poginu uz mnoge druge i glasoviti don Stipan Sorić (Surić), pa i sami Petar Smiljanić. Soriću, koji bijaše ranjen u bedro iz puške, Turci živu oderaše kožu, pa ga natakoše na kolac, a to sve iz osvete, što Sorić ne htjede dati na otkup već smaknu udbinskog dizdara, kojega je malo prije bio zarobio prigodom jednog turskog upada u Kotare u Bukovicu. Iz sačuvanog popisa poginulih, sastavljenog odmah iza bitke pod Ribnikom, vidi se, da je Ilija Smiljanić od svojih sto ljudi izgubio devet.

Do ovoga nemilog poraza pod Ribnikom došlo je izdajom. Navodim, kako onaj poraz prikazuje Ante Kuzmanić prema pisanju savremenika Sertonnaca Anticana *(Frammenti istorici della guerra in Dalmazia* Venetia, 1649., strana 300-307). Sertonnaco Anticano je pseudonim Bračanina Jeronima Michieli, koji je učestvovao u Kandijskom ratu. Svjedočanstvo je dakle iz najpouzdanijeg izvora. Kuzmanić je kod nas prvi počeo vaditi građu iz mletačkih službenih spisa o borbama kotarskih junaka. U članku »Boj pod Ribnikom 1648. godine« štampanom u 22. broju »Zore Dalmatinske« godine 1847. Kuzmanić piše ovako: »U jednom ždrilu (Petar Smiljanić) dva gornjaka turkovlaha zastane, koji na pitanje njegovo: Otkuda su, i kamo idu, prikažu mu i krivo zakunu se, da od Turaka i nijhova zuluma u Mlečane biže, te vrli Smiljanić, ama naopako i u zao čas prostodušan, i iskren, nikakve nevire nebojeći se jednog od njih kroz ruke propusti, koji odmah kršnom oputinom k Turci trgne, i dokaže im, što je očima vidio i ušima čuo. I oni Turci ovčas na oružje pođipe, sva mala mista gdino su stražu čuvali ostave, do četiri tisuće njih saerpaju se za dočke i meterize zapanu i okolo naokolo opsuču se, kuda su se dovijali i znali da će naši prolaziti.«

Nekoliko dana iza pogibije Petra Smiljanića pozvao je generalni providur Foscolo sve harambaše, da između sebe izaberu novoga starješinu namjesto poginuloga. Harambaše između sebe složno izabraše Petrova sina Iliju, što je providur dojavio mletačkom senatu 31. srpnja 1648.[4] Kad se dakle u njegovu izboru složiše i »kršćani« i »rišćani«, makar je on kao i sva njegova svojta bio katolik, vidimo po tome, da je među harambašama bez razlike vjere bio cijenjen i voljen.

Još nije prošlo ni mjesec dana od smrti Petra Smiljanića, a njegovu nasljedniku, sinu Iliji, bijaše suđeno da u žestokom sukobu s Turcima 31 istog mjeseca (srpnja) 1648. doživi kod stare kuletine na Zečevu i smrt jednoga od najboljih i najplemenitijih junaka, u narodnim pjesmama toli slavljenoga Vuka Mandušića. U žestokim borbama s Turcima g. 1650. bijaše Ilija neobične junačke sreće: on ih nemilo porazi kod Karina i Zvonigrada i goneći ih sve do Bilaja, strahovito ih porobi i pohara. Kad se slijedeće godine 1651. nastavila borba pod novim providurom Foscarinijem, Ilija u početku srpnja u Korlatu vješto zaokruži 5.000 Turaka i strašno ih porazi. Foscarini javi tu sjajnu pobjedu u Mletke 10 srpnja: »*Questa deve*

[4] Orig. u mletačkom Drž. arhivu Senato Dispazzi P. G. in Dalm. 56/445.

stimarsi per la più nobile e segnalata vittoria, che fin hora sia seguita in Provintia nel corso della presente guerra per la qualità del successo, per la ricchezza delli bottini i per il riguardo delle conseguenze«, pa nabrojivši najodličnije sužnjeve i golemi plijen doda, da je to bila za Turke *»una assoluta disfatta.«*[5]

Kasnije u listopadu obnovi Smiljanić svoju navalu sve do Udbine, pa onda u siječnju 1652. prodre do Livna. Kad je Foscarini 11 ožujka 1652. javio u Mletke novu pobjedu kod Ostrovice, što su je izvojevali Ilija Smiljanić i Janko Mitrović (otac Janković Stojana), on ujedno zatraži da mletačka vlada, osim pohvala, i materijalno nadari spomenute junake, jer da se na nje oslanja obrana cijele države. I zaista, slijedeće godine 1653. na 6 travnja novi providur Lorenzo Dolfin po nalogu senata darova Iliji jednu kuću u Zadru i tako on postade Zadranin, a radi priznanja njegovih junaštva, plaću mu povisiše na 600 dukata godišnje.

One godine (1653) prodrije Smiljanić do Glamoča, paleći i robeći tursku zemlju, te se slavodobitno vrati s golemim plijenom. U toj borbi posjekao je Oldi-pašu kod Plavna, a Selim-agu kod Šibenika. Kad su malo kasnije Turci bili odbijeni od Bosiljine (Marina, selo nedaleko Trogira) Smiljanić potjera Turke kroz Krbavu sve do Une. Izostavljajući ostala junačka djela Ilije Smiljanića, treba još napomenuti, da bi u nesretnoj i dovoljno nepripravljenoj mletačkoj navali na Knin u ožujku godine 1654., kad je propalo preko 3.000 mletačkih vojnika, bio u turske ruke upao i sami generalni providur Dolfin, da ga nije u zadnji čas spasio Ilija, doletivši sa svojom četom, da mu omogući bijeg preko rijeke Butišnice.[6] To se dogodilo na 20 ožujka 1654. U turske ruke pade ne samo sva bojna sprema, hrana i topovi, nego i lični providurov šator.

Spas glave Dolfinove zadnje je krupnije junačko djelo Ilije Smiljanića, jer će i on krivnjom svog izdajnog štićenika pet mjeseci kasnije žalosno poginuti u velebitskom »klancu jadikovcu« a još je žalosnije to, što je smrt njegova u nauci našoj ostala skoro zaboravljena do najnovijeg vremena, dok su se s druge strane o njemu kod naših pisaca uvriježile mnoge netočnosti, o čemu mi treba ovdje progovoriti prije nego prijeđem na prikaz same njegove smrti.

Tomo Maretić je u svojoj mnogo cijenjenoj knjizi »Naša narodna epika«, što ju je izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti g. 1909., iznoseći historijske podatke za sve glavnije junake, o kojima pjeva narodna poezija, Smiljanića Iliju prikazao veoma kratko u dvadeset i jednom retku. Među ostalima piše i ovo: »Kad je umro, ne zna se, ali jamačno nije dočekao XVII. vijeka.« Zatim malo dalje (str. 169): »Ilija Smiljanić nije bio oženjen niti je ostavio iza sebe djece; što je bilo u Dalmaciji Smiljanića (sve do godine 1832., kad je zadnji umro), ti su potjecali od brata Ilijina Jovana.«

U VII. izdanju »Narodne pjesmarice« (str. XX.), najboljoj antologiji naše narodne poezije, što ju je godine 1912. u Zadru izdala Matica Dalmatinska, Branko Drechsler (Vodnik) spominje I. Smiljanića

[5] Š. Ljubić, *Ogledalo knjiž. povijesti jugoslavenske*, 1869., II., str. 200—201.

[6] O. Stipan Zlatović, *Franovci Drž. presv. Otkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji*, Zagreb, 1888., str. 119.

u pet redaka: »On bijaše serdar pod zapovjeđu Stojana Jankovića, pa se i spominje uz njega u narodnim pjesmama«, a govoreći o Stojanu Jankoviću malo prije piše: »Kao serdar svoga Kotara (gornjega i donjega) imao je Stojan pod sobom više serdara, među kojima se spominju: Šarić Cvijan, Vid Žeravica, Mandušić Vuk, Smiljanić Ilija, kao najglasovitiji.« Da je Smiljanić Ilija služio pod zapovjedništvom Janković Stojana, tvrdi Vodnik i na strani 186 svoje knjige »Narodne pjesme hrvatsko-srpske«, štampane g. 1928. (VII. izdanje). Kad je Ilija Smiljanić poginuo ne zna ni Vodnik, ni dr. Milan Strašek u svojoj knjizi »Junačke narodne pjesme hrvatske i srpske« (Zagreb, 1929.), pa ni Ch. Šegvić, koji je povijesnim podacima popratio Jukić-Martićevu zbirku Hartmanova zagrebačkog izdanja pod naslovom: »Bosanska pjesmarica«. Nakon navoda glavnih junačkih djela Ilijinih i Šegvić tvrdi: »Osim Ilije, Petar Smiljanić ostavi još sinove Matu i Filipa, koji se nisu ženili kao ni Ilija.«

Dakle proučavatelji naše narodne epike ne znaju: kad je poginuo Ilija Smiljanić, ali znadu da je vojevao pod zapovjedništvom Janković Stojana i da nije bio oženjen, iako mnoge narodne pjesme pjevaju, da se oženio zarobljenom Turkinjom, koju je pokrstio: »prije Fata, sad joj ime Kata« — kako neke pjesme kažu. Međutim nije samo to netočno, nego ne stoji da je Ilija vojevao pod zapovjedništvom Janković Stojana i da se nije nikada ženio.

Izvor, iz kojega je sva ova zbrka potekla, je pisanje B. Petranovića najprije u zadarskom »Srpsko-dalmatinskom magazinu« za g. 1841., gdje je pisao o porodici Smiljanića, a onda ga ponovio u članku »Jugoslavianski vitezovi« u knjizi »Vienac uzdarja narodnoga o. Andriji Kačić-Miošiću na stolietni dan preminutja«, koja je štampana u Zadru g. 1861., gdje je za Janković Stojana napisao: »Kao zapovjednik nad cijelim Kotarom imao je Stojan pod sobom (kao što narodne piesme vele) više serdarah, od kojih najodličnijih bijahu Šarić Cvijan, Vid Žeravica, Smiljanić Ilija, Mandušić Vuk, sva četiri u ono vrieme glasovita junaka« (str. 208). Dalje na strani 211 kaže za Iliju Smiljanića: »Ne zna se uprav godina kad je preminuo«, pa zatim: »Iza smrti Ilije, koji se nije ženio kao ni dva starija brata Mato i Filip, postane ovaj posliedni arambašom hrabrih Kotaranah.«

Ovo netočno mišljenje Petranovića uvriježilo se u našoj nauci najviše autoritetom Vuka Stef. Karadžića, koji je ispod pjesme »Ženidba Stojana Jankovića« pod br. 21. III. knjige (g. 1846.) u bilješci napisao i ovo: »Kao što je G. Teodor Petranović, u »Magazinu« za g. 1841. opisao porodicu Ilije Smiljanića, onako bi valjalo da ko opiše i porodicu Stojana Jankovića«, a ovim je Vuk očito potakao Petranovića na ono pisanje u »Viencu uzdarja narodnoga«. I u bilješci uz pjesmu pod br. 23. iste knjige »Janković Stojan i Smiljanić Ilija« Vuk se poziva na autoritet Petranovićev: »Kao što G. Teodor Petranović dokazuje, i Smiljanić je Ilija živjeo u Dalmaciji u drugoj polovini XVII. vieka, nego može biti da je malo mlađi bio od Stojana Jankovića. O smrti njegovoj pripovieda se u Hrvatskoj i u Dalmaciji, da je vodeći iz Udbine nekaku robinju stao u planini Vučjaku, već gotovo na međi dalmatinskoj, da se odmori, na to ga ondje stigne turska potjera i ubije.«

Što se Petranović, koji je znao talijanski, nije malo potrudio, zaviriti u knjigu mletačkog historika Girolama Brusonia (na koga se Kačić češće pozivlje): »*Historia dell'ultima guerra tra' Venezie Turchi ... dell'anno 1644. fino al 1671.*«, gdje je na strani 265. I. dijela mogao naći, da je Ilija Smiljanić poginuo 1654. — to mu se dade oprostiti lakše nego našim kasnijim historičarima, koji ne samo što nisu zato marili, nego nisu ni znali, da je Šime Ljubić još g. 1869. na str. 201. II. dijela svoje knjige »Ogledalo književne povijesti jugoslavenske« iznio godinu smrti Smiljanićeve: »Međutim Smiljanić s Mitrovićem, sveudilj taruć po Turskoj, teške su dušmaninu rane zadavali, ali rujna (1654.) dok je Smiljanić kod Vučjaka opočivao, Turci ga nenadano napadoše i nemilo smaknuše.«

I prof. Stjepan Ivšić je u »Nastavnom vjesniku« g. 1911., ocijenjujući Maretićevu »Našu narodnu epiku«, naveo točnu godinu Smiljanićeve smrti, pozivajući se na Brusonia, pa ipak Vodnik, Strašek i Šegvić i poslije toga ne znadu, kad je Smiljanić Ilija poginuo.

Kad je Boško Desnica u »Magazinu Sjeverne Dalmacije« g. 1934. priopćio molbu Kate udovice poginulog Ilije Smiljanića upućenu dalmatinskom providuru da je nakon muževljeve smrti opskrbe, te joj mletački senat odredio kao Turkinji, koja se udajom pokrstila, dvanaest dukata mjesečne pomoći, to je kod proučavatelja naše narodne epike, pa i Matije Murka, dugogodišnjeg istraživača naše narodne poezije na svemu njezinu prostoru, pobudilo veliko iznenađenje jer se pokazalo, da je narodna pjesma bolje upamtila historijsku istinu, nego naučni istraživači. Ne manje je iznenađenje postiglo Desničino otkriće ličnog opisa Smiljanićeva u mletačkim službenim spisima: »Niska stasa, crnomanjast, ospičav, šarih očiju, mlad, kestenjasta brka.«

Ali ovo nisu nikakva otkrića za one koji našu književnost poznaju, jer je sve to otkrio i objelodanio Ante Kuzmanić u zadarskoj »Zori Dalmatinskoj« još g. 1847., dakle 87 godina prije Boška Desnice. U svom članku »Arambaša Ilija Smiljanić« u 36. broju spomenutog časopisa, nakon što je nabrojio glavna junaštva Smiljanićeva, piše Kuzmanić na str. 194-195 ovo: »U povelji Lovre Dolfina 1654. godine pod 1 prosinca piše, da je (Ilija Smiljanić) poginuo, ali ne kaže u kakvom boju se to dogodilo. Njegova je žena Kate bila rodom Turkinja, koju je on dao pokrstiti prije nego se s njome vinčao. Bio je čovik nizak, ospičav, crnomanjast, šarenih očiju, brkova smeđih.«

U predgovoru I. sveske »Historije kotarskih uskoka« što ju je g. 1950. izdala Srpska akademija nauka, Desnica se osvrće na Kuzmanićeve članke o nekim junacima naše narodne epike, što su štampani u podliscima zadarskog »Narodnog lista«, ali spomenuto njegovo pisanje u »Zori Dalmatinskoj« se i njemu promaklo.

U 25. br. »Zore Dalmatinske« 1847. Kuzmanić je temeljito dokazao, da je pogrešno pisanje Petranovićevo u »Magazinu« od g. 1841., da je Petar Smiljanić razbio Turke kod Zadvarja i Plavna g. 1652., jer da je to učinio njegov sin Ilija, budući da je Petar poginuo 1648., a dokumentima o sprovodu Filipa Smiljanića, brata Ilijina, u katedrali sv. Stošije u Zadru pobio je tvrdnje Petranovićeve (na str 47. »Magazina« 1841.), da su Smiljanići bili pravoslavci, što se jasno vidi da nisu i iz prijelaza Ilijine žene s turske na katoličku vjeru.

Čak i u naše dane, 105 godina poslije Kuzmanića, neki pisci ne znaju koje je vjere bio Smiljanić Ilija, pa Šime Balen, na str. 10. svoje knjige »Pavelić«, štampane u Zagrebu g. 1952., piše: »Najpopularniji dalmatinski narodni pjesnik Andrija Kačić-Miošić u svojoj zbirci »Razgovor ugodni naroda slovinskoga« pjeva istom ljubavlju o srpskim junacima Stojanu Jankoviću i Iliji Smiljaniću, kao i o Hrvatu Ivanu Senjaninu«.

Isto tako nije točno mišljenje Petranovića i njegovih nasljedovatelja: da su Smiljanić Ilija i Vuk Mandušić vojevali pod zapovjedništvom Janković Stojana.

Pri početku ove raspravice iznio sam, da je Iliji Smiljaniću kao harambaši, koji se bijaše odlikovao, za vrijeme ondašnjega rata, Foscolovom odlukom od 14 srpnja 1648. bila doznačena mjesečna plaća od 4 dukata. Original Foscolove odluke nalazi se u zadarskom Državnom arhivu među službenim spisima Foscolo, knj. II., str. 341. Senat doznačuje harambaši Iliji Smiljaniću mjesečnu plaću od 4 dukata (ovaj dokumenat priopćio je B. Desnica pod br. 36. I. sv. »Istorije kotarskih uskoka«).

U istome arhivu u službenim spisima Foscolovim II., 440 nalazi se i njegovo rješenje od 1. veljače 1650., kojim određuje 4 dukata mjesečne plaće Stojanu Jankoviću, nejakome sinu Janka Mitrovića. (»figlio di harambassà Gianco Mitrovich, nominato Stoian, in età tenera asistente«). Dokument je iznio B. Desnica pod br. 52. I. knjige. Tri godine iza toga (1653.) Janković je Stojan još nejako dijete, (»in tenera età asistente«), jer mu providur Lorenzo Dolfin, obzirom na očeve zasluge, povisuje mjesečnu plaću od 4 na 6 dukata (dokumenat priopćen u spom. Desničinoj knjizi pod br. 73, orig. u zadarskom Drž. arhivu, spisi Dolfin, str. 3).

Ako je dakle Ilija Smiljanić još g. 1648. bio uskočki harambaša, a Stojan Janković g. 1650. bio još nejako dijete, pa čak i g. 1653., godinu dana prije smrti Ilijine, jasno je, da nejako dijete nije moglo u boju zapovijedati harambaši Iliji Smiljaniću, a pogotovo da pod zapovjedništvom toga nejakog djeteta nije mogao vojevati Vuk Mandušić, koji je kod Zečeva poginuo 31. srpnja g. 1648. Pod br. 275 I. sv. »Istorije kotarskih uskoka« Desnica je priopćio dukal dužda Alvisa Contarini, datiran u Mlecima 26 lipnja 1681., kojim je imenovao Stojana Jankovića starješinom Morlaka sa plaćom od 25 dukata mjesečno, a to je bilo čitavih 27 godina poslije smrti Ilije Smiljanića i 33 godine poslije pogibije Vuka Mandušića.

Da je Petranović također sličnu pogrešku učinio, pišući da je Filip, brat Ilijin, bio stariji od Ilije, vidi se jasno iz spomenute odluke Foscolove od 14. srpnja 1648., kojom je dodijelio plaću harambaši Iliji Smiljaniću, »niska stasa, crnomanjastu, ospičavu, šarih očiju, mladu, kestenjastih brkova, koji su nam u mnogim slučajevima ulili pouzdanje u njegovu osobu«.[7] Uporedimo li ovu odluku sa onom Foscolovom od 1. ožujka 1650., kojom on određuje plaću od 4 dukata mjesečno Ilijinu bratu Filipu, »niska stasa, šarih očiju, kestenjaste

[7] Stavka sa isticanjem brkova Ilije Smiljanića u talijanskom originalu Foscolove odluke glasi: »Ilia Smiglianich, basso, bruno, segnato da varoli, occhi varii, giovane, *mostachi castagni che in tante occasioni ci ha fatto restar edificatissimi della sua persona ...*«

kose, sa prvim dlačicama na nausnicama (»prima lanugine«), od dvadeset godina otprilike«, — onda i odveć jasno vidimo, da Filip, kojemu su tek »počele garit nausnice« nije nikako mogao biti stariji od brata Ilije, koji se dvije godine prije toga dičio junačkim brčinama. Original Foscolove odluke o plaći harambaše Filipa Smiljanića nalazi se u zadarskom Drž. arhivu, spisi Foscolo, II., str. 432, a Desnica ga je priopćio pod br. 53 navedene knjige.

U 129. »Pismi (Razgovora ugodnoga) od vitezova dalmatinskih, koji, posli nego mnoge turske glave odsikoše, od Turaka pogiboše rata od Kandije« pjeva starac Milovan:

Pogibe nam na glasu delija
Po imenu Smiljanić Ilija,
Na Vučjaku izpod Velebita:
Pogubi ga Markić Radojica,
Koga trikrat vadi iz galije,
A četvrti s tanani višala.
Radojica raja ne vidia,
Jer pogubi svoga poočima!

Kačiću, koji se rodio samo 50 godina iza smrti Ilije Smiljanića, možemo pouzdano vjerovati, kad on sam »pripoljubljenomu štiocu« kaže: »A to ja sve sam pomljivo izvadio iz knjiga latinski, talijanski i rvatski, iz različitih pisama i karata, diploma, dukala, atestata, davorija, i svidodžbe staraca, redovnika i svitovnjaka« — »kadno se s guslam skitaše od Skadra do Zadra, od Mostara do Kotara«, a za vrijeme Kačićeva pjevanja življaše serdar Petar Smiljanić Lazarev, od kojega je Kačić mogao doznati potankosti smrti Ilijine.

Devet godina prije štampanja I. izdanja Kačićeva »Razgovora« fra Filip Grabovac, rođen samo 33 godine poslije smrti Ilije Smiljanića (1697.), piše na str. 344. svoje knjige »Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga, aliti rvackoga« (štampan 1747.) ovako:

»† Serdar Ilija Smiljanić, koji pogibe na Vučjaku ispod Velebita od Markića Radojice nevirnoga pobratima svoga, koga trikrat vadi iz galije, a jednom od konopca oslobodi, ma se nije tome ni čuditi, jer je bio prepredenjak«. Radi čega je Grabovac ispred navoda o Smiljaniću stavio križ, kaže nam na kraju navoda poginulih junaka: »Gdi je †, ono je bio katolik.«

Kako je smrt Ilije Smiljanića pobudila najveće uzbuđenje, jer je u sedam godina junakovanja počinio više junaštva nego ikoji od njegovih savremenika, mletački je providur L. Dolfin odmah o tome proveo istragu, pa je 8 rujna (1654.) zapisnički preslušao Ilijina brata Filipa, koji se u času smrti Ilijine nalazio tik njega. Iskaz Filipov sa svojim popratnim izvještajem poslao je Dolfin mletačkom Senatu 9. rujna 1654., a sačuvan je i danas u Mlet. drž. arhivu — Senato Dispazzi P. G. in Dalm. Fa 68/476 (Desnica ga je priopćio pod br. 87. I. sv. spomenute »Istorije«, a pod br. 86. iskaz Filipa Smiljanića). Zapisničku izjavu kapetana Filipa Smiljanića kao očevidca donosim ovdje u prijevodu:

»8 rujna 1654. — Prošlih dana ode moj pokojni brat Ilija zajedno sa harambašom Jankom Mitrovićem (ocem Jankovića Stojana, m. op.), s kojim bijaše ugovorio zajednički napad da uhvate roblja

i nanesu također još koju štetu neprijatelju ne samo u stoci, nego da im popale i sijeno, ako bi mu se pružila zgoda, te im tako onemogući opskrbu krmom. Na putu se držao prolaza kroz Velebit, vrlo visoku planinu, radi toga, da prođe neopažen i siguran od neprijateljskih zasjeda, u čem je doista i uspio. Prošle sedmice od subote na nedjelju stigosmo pod Udbinu. Kad je bilo šest sati u noći, udarismo na selo Ondić, gdje nam je poslužila sreća da ubijemo trideset stanovnika, koji nam bijahu pružili otpor, a petnaestoricu zarobismo i zaplijenismo velik broj stoke. Iza toga odlučismo se na povratak u ove strane i u cik zore, kad pjevaju pijevci, krenusmo držeći se puta po ravnici Čajnići (Zainichi), a u dvanaest sati stigosmo na Vučjak, gdje smo se osjećali sigurni. S razloga, što je put bio ne samo tijesan, nego i strmenit, sidosmo s konja, pa je svaki vodio svoga za uzde. Moj je pokojni brat išao zadnji sa mnom i nekim drugim. Tad iznenada na nas zadnje navali četa Turaka, koji su tu bili sakriveni, te moga brata raniše prvoga, a kako nije imao vremena skočiti na konja, on je sa svom snagom povukao sa sedla Turčina, koji ga je ranio i s njim se neko vrijeme borio, a onda u nj opalio iz pištolje, što ju je imao uza se, ali ne znam, je li ga ubio. Drugi Turčin, koji je priskočio, ispalio mu je u leđa arkebuđatu (arhibuza, vrst puške, m. op.), a treći ga je udario portezanom (vrst koplja, koje pri dnu oštrice ima metalni zaperak sličan polumjesecu, m. op.), tako da je moj nesretni brat pao mrtav sa drugom dvojicom.

Mi ostali od družine, a bilo nas je sedamdeset, uzjahavši na konje udarismo na neprijatelja i goneći ga natjerasmo ga, da se povuče više od pola milje. Kad smo se vratili, našli smo moga brata i onu dvojicu mrtve. Imali smo nakanu da prenesemo njegovo mrtvo tijelo, ali se Turci iznova dadoše za nama u potjeru, pa smo ga zbog toga morali ostaviti. Iskoristivši metež, plijen se razbježao, a ostala je samo jedna robinja i pedesetak goveda. Na strani neprijatelja vidjelo se više od deset do dvanaest mrtvih i tri konja, a uvjeren sam, da je moralo biti još više ranjenih, jer je borba trajala više od jednoga sata.«

Uzmemo li u obzir, nakon prikaza gornjeg događaja, da su protivnici u ono doba uglavnome živjeli od plijena, otimačine i ucjena, jer su jedni drugima uništavali sredstva za život i otpor, pa kad vidimo, da je turska zasjeda pustila mirno proći svoje zarobljene istovjerce kao i svu stoku i golemi plijen, te čekala samo da naiđe Ilija Smiljanić, onda bistro vidimo, da je smaknuće Ilijino bio glavni dobro smišljeni cilj zasjednika pomoću nekoga, koji je Iliju dobro lično poznavao, a taj je zaista njegov posinak, štićenik ili pobratim nesretni Radojica Markić, što se u ono doba vrlo dobro znalo, i u živome pamćenju, a možda i u nama nepoznatim zapisima, doprlo do Grabovca i Kačića.

Napominjem, da selo Ondić postoji i danas, udaljeno neko šest kilometara od Udbine prema Velebitu. Ona jedina zarobljenica, što nije htjela uteći kao ostali, bila je sjeme kasnijih romantičnih pričanja: da je I. Smiljanić poginuo zbog jedne zarobljene bule.

U spomenutom djelu mletački historičar Brusoni prikazao je smrt Ilijinu u glavnim crtama veleći, da su iza njegove smrti u narodu njegovu ostali jaki osjećaji ponosa radi Ilijina junaštva, a veliko

veselje radi njegove smrti kod Turaka, koje je toliko puta potukao. »Umro je, piše Brusoni, kao jedan od najhrabrijih vojnih zapovjednika, koji su u toku mnogih godina ratovali u Dalmaciji« (na str. 265. spomenutog djela mletačkog izdanja od g. 1673.).

Netko će se možda zapitati: Kako to, da između mnogobrojnih narodnih pjesama, što se pjevaju na svemu prostoru hrvatsko-srpske narodne epike o Iliji Smiljaniću, nijedna nije upamtila smrti njegove? Na to se pouzdano dade odgovoriti, da je takovih pjesama bilo, ali su se s vremenom pozaboravile, a da nijedna nije imala sreće, da je netko zapiše.

U Vukovoj III. knjizi pod br. 32. ima doduše pjesma »Smrt Ilije Smiljanića«. Kratka ta pjesma, protkana lirskim raspoloženjem, kaže samo kako se ranjeni Ilija razgovara pred smrt sa pobratimom Vukom Mandušićem, u čem nema ništa istine, jer je Mandušić poginuo obilatih šest godina prije Ilije.

Da su se o smrti Ilije Smiljanića u starije doba pjevale narodne pjesme možemo potvrditi sa par svjedočanstava. Georgij Nikolajević na str. 20 »Srspko-dalmatinskog magazina« g. 1844. u opisu Dalmacije piše i ovo: »Vučjak 3733 na njemu je glasoviti junak, kao što se u pjesmama pjeva od Turaka poginuo.« Makar mu Nikolajević ne zapisa imena, sigurno je ipak, da se to odnosi na Iliju Smiljanića, a uspomenu na nj čuva sve do danas i »Smiljanovića bunar«,[8] što ga na savremenim vojničkim kartama nalazimo kod puta kroz Vučjak. Oblik Smiljanović ne može nam dati nikakve sumnje, jer i mletački historik Brusoni Iliju kao i njegova oca Petra piše kad Smiljanić, kad Smiljanović.

I Rade Lopašić na str. 24 svoje knjige »Dva hrvatska junaka — Marko i Luka Ibrišimović« (Zagreb, 1889.) također spominje, da krajiški muslimani pjevaju, kako je Smiljanić Ilija oteo na Udbini bulu Ahmed-bega Lipovca, »ali ga Turci dostignu i ubiju u Vučjaku.«

Ipak nam se srećom sačuvala jedna pjesma, i to poskočnica od kola, zapisana čak u Novom Vinodolu, koja nam je vrlo dobro zapamtila, pa i u nekim sitnicama, smrt Ilije Smiljanića.

Ta pjesma Markića, prema prezirnom narodnom nazivu, imenuje Vlašićem. Upamtila je vrlo dobro i Udbinu i Vučjak, pa čak i onu sitnicu, kako Smiljanić nije imao vremena baciti se na konja, a kaže istinu, kad ga nazivlje mladim, kako ga označuje providur Foscolo g. 1648.

[8] Ovaj je bunar poznat i narodnoj pjesmi. U Vukovoj (br. 58. III. knjige) »Opet Vuk Anđelijić i ban Zadranin« ova dvojica ugovoriše, da na sastanak dođu

»Na visoku Velebit planinu
Kod studene vode Smiljanića«

gdje će promijeniti roblje.

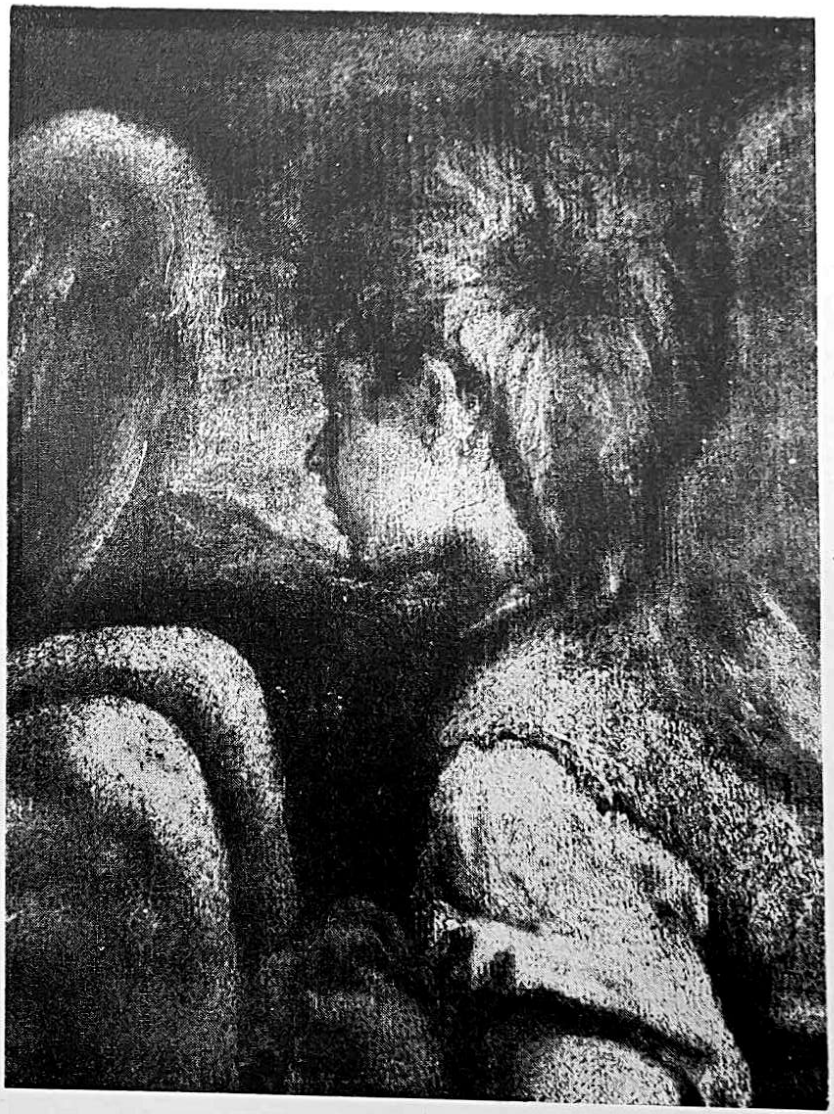

Slika mrtvog Krista u franjevačkoj zbirci u Zadru (detalj)

Dr. Ante M. Strgačić

O UZGOJU I NAUCIMA DALMATINSKOGA GLAGOLJSKOG KLERA U PROŠLOSTI*

Otkada raspolažemo izvorima iz prošlosti, susrećemo u Dalmaciji dva klera. Jedan, brojčano manji, po gradovima, a drugi, brojčano veći, po selima Dalmacije. Ovaj brojčano manji dio dalmatinskog klera po gradovima imao je velikih mogućnosti da se izobrazi i da koristi bogate zaklade kulture i znanja. Ali je i uživao i »masne prebende — kako se izražava P. Pisani — koje su bile rezervirane za njih.«[1] Crkvena se desetina dijelila između ordinarija, kaptola, gradskog i seoskog klera. Ovaj zadnji, pa i bio brojčano veliki, nije dobivao prema svojoj brojčanoj snazi i odgovarajući dio. Prema tomu je od tih prihoda veći dio ostajao u gradu, a tek manji je dobivao kler van grada. I, dosljedno, seoski kler ni uz najbolju volju, nije bio u stanju, da se kultivira u onoj mjeri, kako je to od njega tražila njegova služba. A bez potrebne umske i duhovne kulture nije mogao ni biti u pravoj mjeri ni »svijetlo svijetla«, a ni »sol zemlje«, kako je to od njega tražio njegov poziv.

Društveno je uređenje u Dalmaciji sve do dolaska Francuza (1806.) bilo u biti onakovo, kakovo je bilo na Zapadu još u srednjem vijeku. Nosioci javnog života bili su plemići i viši svećenici i dijelom građani odnosnog grada-državice. Ali i ovi zadnji u vrlo maloj mjeri. Sve što je bilo van grada, ispravnije rečeno, što je bilo van redova vlastele, nije imalo nikakva udjela na javni život. Pa ni seoski svećenik. U očima nosilaca javnog života on je bio objekt bez ikakvog prava u javnom životu. Razlika je jedino bila u tomu, što je obavljao svećeničku službu kod onog puka van grada. Koliko se teoretski i mogao popeti i do viših crkvenih službi, pa i one biskupsko-nadbiskupske, praktički mu je to bilo nemoguće ne samo stoga što nije pripadao povlaštenom sloju ondanjeg društva, vlasteli, već i stoga, što je kod njega za te službe postojala velika prepreka u nedostatku naobrazbe (deficientia scientiae). Nužno je u ondanjem feudalnom društvu dijelio sudbinu onog mnoštva stvarno i pravno bespravnih, čiji se život mogao promijeniti na bolje samo onoliko, koliko bi to dopustili oni, koji su tada vodili društvo i njegov život u Dalmaciji.

Nikakvo čudo, da se osjećao ne samo nerazdruživim dijelom onog okolja, u kome je živio, u kom se rodio i s kojim je dijelio dobro i zlo, nego se još i osjećao dalekim od onog sloja, koji je vodio politički i društveni život. Srasao s narodom i dijeleći njegovu sudbinu, nije čudo, da je i živo osjećao nepravdu nanesenu tom narodu. Pa kada se taj narod, izazvan nepravdom ugnjetača, i tvorno dizao, da je i silom odbije, čak i među kolovođama pobune i punta se nerijetko nalazi i svećenik, kako se, među ostalim, vidi i u pobuni Hvarana godine 1510.—1514. protiv ondanje onamošnje vlastele,[2] u

* Ulomak veće radnje »Glagoljsko sjemenište u Priku kraj Omiša u Dalmaciji i njegovi zadnji đaci«.

[1] Les chrétiens de rite oriental à Venise et dans les possessions venitiennes (1439.—1741.), Revue d'histoire et de littérature religieuse I, Paris 1896., 223.

[2] Sr. Dr. G. Novak, Pučki prevrat na Hvaru 1510.—1514., Split 1918.

pobuni Poljičana protiv Francuza godine 1807.,[3] da i ne spominjem one manje poznate, ali ne i zato manje važne pobune po Dalmaciji protiv vlastele, osobito u XVIII. stoljeću, u kojima je i seoski pop glagoljaš imao nemali udio.

Bijedno stanje popa glagoljaša u Dalmaciji, osobito njegov curriculum studiorum, opisuje živo i plastički, pa bilo to i onako malo romantički, zadarski nadbiskup Vinko Zmajević godine 1740. u svom podnesku na generalnog providura u Dalmaciji i Albaniji Marin-Antonio Cavalli (1738.—1741.). Poznato je, koliko je Zmajeviću ležalo na srcu, da privede Srbe i Crnogorce, pa čak i Albance i Bugare k sjedinjenju sa zapadnom crkvom. U njegovu nacrtu je bila glagoljaškom dalmatinskom svećenstvu namijenjena posebna misija, i on je, po njegovoj zamisli, imao biti mostom te unije baš svojom glagoljskom liturgijom. Zmajević je vrlo dobro znao, da je za tu veliku zadaću pop glagoljaš, onakav kakav je bio, bio sasma nesposoban, pak ga je trebalo intelektualno podići. Za tu je ideju mislio zagrijati mletačku Signoriju, koja je, po njegovoj zamisli, imala materijalno pomoći tu njegovu namisao. Zmajević riše to stanje tako plastički, da ću pustiti u hrvatskom prijevodu, da on sam govori. »Uza sve siromaštvo — piše nadbiskup Zmajević u tom svom podnesku — a ja bih radije rekao čak i duboku bijedu, koja vlada u Ilirikumu, nema nijednog oca, koji ne bi imao tu ambiciju, da mu sin postane svećenikom. Dječak počinje svoj nauk čuvajući očeva stada. Uči čitati i pisati bez knjiga, bez pera i bez papira. Kakav oštri kamen služi mu, da njime reže znakove u litici, a na selu, osobito u poljičkim gorama, ima u obilju i papira i pera ove vrsti. U ravninama kamen zamjenjuje nož, kojim šara znakove po kori drveća. Otac nalazi po obližnjim stablima i po kućnim predmetima znakove napretka svog sina. Kad je, po njegovu sudu, dosta napredovao, otac ga vodi kojem uvaženom svećeniku te mu ga, kako je i Samuela njegova majka predala proroku Iliji (sic!), predaje u službu. Od dana, kada je svećenik primio učenika k sebi, on dobiva naslov učitelja. Tim naslovom stiče pravo na opće poštovanje. Ali onaj, koji stekne taj naslov, dužan je i živjeti uzornim životom. Obično su učitelji ljudi poodmakle dobi i ponašanja iznad svake sumnje. Ne bi, naime, bilo pravo, kada bi cvijet mladosti uvenuo dodirom sa sablažnjivim životom. Slabo učiteljevo vladanje imalo bi za prvu posljedicu, da se ne bi učenika pripustilo k ređenju. Služba učitelja veže svećenika, da i hrani svog učenika. Ali za uzvrat, učitelj ima u učeniku sudruga u molitvama i pomoćnika u kućnim poslovima. A to je velika pomoć svećeniku poodmaklu u dobi, jer su slova brevijara teška za čitanje ljudima slaba vida. Učenik pomaže učitelju i u drugim poslovima: brine se za crkvu, čisti je, priprema oltar za službu, a kad treba otići služiti misu negdje podalje, uprti on na pleća potrebite predmete za službu.

Učenik se vježba pod strogim vodstvom u kršćanskoj poniznosti i u crkvenoj čednosti. Brižno pohađa sv. sakramente, sudjeluje u crkvenim obredima, uči pobožno moliti molitve sv. oficija, uči mali

[3] Sr. P. Pisani, La Dalmatie de 1797. à 1815., Paris 1893., 272—282; T. Erber, Storia della Dalmazia dal 1797. al 1817. Programma dell' i r. Ginnasio superiore in Zara XXX. Zara 1887., 77—114.

katekizam oca Bellarmina. Poslije ispita vodi ga njegov učitelj k biskupu, da mu podijeli kleričko odijelo.

Kad je postao klerikom, učenik se vraća k svom učitelju i počinje učiti moralku i traktat o sakramentima in genere et in specie. Program nauka raste kako on napreduje u redovima. Na ispitu za prezbitera đakon mora riješiti slučajeve slične onima, koje su dužni riješiti prezbiteri kada mole, da im se dade ovlaštenje slušati ispovijedi. Prije nego primi sv. redove mora se utvrditi, da je učio veliki Bellarminov katekizam i da je tumačio mali. Ovu pouku oni vrše ne samo u crkvi, već ti mladi klerici idu po zaseocima, po komšilucima i po raskršćima i poljima i kupe djecu, da ih pouče u vjeri.

Za slobodnog vremena od nauka i molitve učitelj zajedno s učenikom obrađuje vrt, ili komad vinograda. Ako su pak blizu mora, bacaju mreže i love ribu, da poprave svoje čedne obroke, koji se obično sastoje od ječma, zobi, sočiva i mliječnih proizvoda. Vino piju samo u mjesecima iza skromne jematve. Piju ili samo vodu, ili joj doliju nešto malo octa. Odijelo im je siromašno. Od lajičkog se razlikuje time da je dulje i tamnije boje. Nose reverendu u svetačke dane i kada dolaze u grad.

Iza ređenja se mladi svećenik vraća u očinsku kuću i dodijeljen je na službu župskoj crkvi. Nema, naime, tako malenog sela, koje ne bi imalo župnika, kapelana i još po nekoliko običnih popova. U nedjelje i blagdane pjevaju zajednički misu i kanonske ure, a kroz sedmicu se moraju svi skupiti ako je kakav pokop, ili god mrtvih.

Župnik ima 5 do 15 škuda,[4] kapelan 2 do 4 škuda. Prosti popovi imaju pravo na upotrebu paramenata za misu. A kada ne pokazuju dovoljno mara da prisustvuju zajedničkim službama, župnik ima pravo da im uskrati upotrebu paramenata. Kao stipendij za misu uzimlju 3 do 5 gazzetta.[5]

Mladi svećenik nastavlja nauk, da bude pripušten k ispitu za slušanje ispovijedi. Ova služba je vrlo uvažena, a onaj koji je obavlja, vrlo je čašćen od svih vjernika.«[6]

Nadalje Pisani rezimira ostatak Zmajevićeva podneska te, među ostalim, kaže, da dosta svećenika (»beaucoup de pretres«) nije imalo ni brevijara, a da su mjesto brevijara molili nekoliko očenaša. Neke pak glagoljske crkve da nisu imale čak ni misala te da puk nije mogao udovoljiti zapovijedi slušanja sv. mise.[7]

[4] Škud je bio zlatni ili srebrni novac s grbom vladara ili slično. Imao je kroz stoljeća raznu vrijednost. Prvi je počeo kovati škude francuski kralj Filip de Valois 1337. — Mletačka republika je počela kovati svoje zlatne škude za dužda Andrije Gritti (1523.—1528.) od finog zlata težine kao i ostali inozemni škudi. Srebrne škude je počela kovati za dužda Nicolò da Ponte (1578.—1595.). Srebrni je vrijedio sedam mletačkih libara. (Sr. Nicolò Papadopoli Aldobrandini, Le monete di Venezia II., Venezia 1907., 142, 356, 357).

[5] Gazzetta se zvao mletački bakreni novac vrijednosti od 2 solda ili jedne desetine libre. Počela se kovati godine 1539. (Sr. N. Papadopoli, sp. dj. II., 176, 273, 274). — Dalmatinska libra je bio idealan novac, a vrijedila je deset gazzetta. Također i dalmatinski dukat je bio idealan novac, a vrijedio je šest dalmatinskih libara i četiri solda. Pet mletačkih libara vrijedilo je dvanaest dalmatinskih libara ili sto i dvadeset gazzetta. (Sr. B[runelli], Ordinamento del territorio di Zara in sullo scorvio del secolo decimottavo. Il Dalmatino, Lunario cattolico, greco ed ebbraico per l'anno 1906, Zara 1906, 45.).

[6] P. Pisani, Les chrétiens ... 220—223.

[7] Sp. dj., 223.

Kada je nadbiskup Zmajević poduzeo akciju oko osnivanja jednog sjemeništa za glagoljaše u Zadru, to je kod nekih dobromislećih izazvalo opravdano veselje. Neki njegov suvremeni i anonimni pisac, najvjerojatnije iz svećeničkih dalmatinskih redova, piše o tom u jednom spisu: »Učinio je, što dosada nitko ni slutio nije. To jest, da za taj kler podigne glagoljaško sjemenište, gdje bi se ex professo učio književni hrvatski jezik (»la lingua letterale illirica«)«. Taj anonimni pisac hvali uvelike Zmajevićevu nakanu, što on nije svoje sjemenište za glagoljaše bio zamislio poput ilirskih kolegija u Loretu i Fermu (Italija), gdje bi kler, koji izađe iz tog sjemeništa, bio »potpora latinskog klera u Iliriku« (»sostegno del clero latino nell'Illirico«), već takovim, gdje će »gojenci biti iz hrvatskog naroda i iz hrvatskog klera (»e di nazione Illirica, e del clero Illirico«) i gdje će se učiti na hrvatskom jeziku koliko treba, da se uzdrži katolička vjera među katolicima i da se proširi među Turcima i nesjedinjenima«. U tom će se sjemeništu uzgajati učitelji, kapelani i trajni misionari za sela nastanjena katolicima i nesjedinjenima. Taj anonimni pisac, obazirući se na zaostalost i zapuštenost glagoljskog klera, piše, da su »kroz toliko vjekova bez knjiga, bez škola, bez učitelja ... Za njih nije nikad bilo na svijetu ni kolegija, ni sjemeništa, ni škola, gdje bi se podučavao književni hrvatski jezik. Jedan je svećenik, kako sam prije rekao, uzgajao drugog, te je sve znanje, što ga je primio od svog učitelja, predavao svom učeniku.«[8]

Živeći tijesno povezani s narodom i čuvajući narodne tradicije, odijeljeni u životu od vlastele i građana svojeg vremena, daleko od utjecaja suvremene civilizacije, uronjeni u patrijarhalni tradicionalni život, nisu se čak ni odijelom bitno odvajali od svoje okoline. Sve govori, da u pitanju nošnje nisu mogle kod njih uhvatiti jačeg korijena naredbe nadležnih ordinarija. Odijelo su nosili, n. pr., kroja kao i ostali seoski lajici, samo crne boje. Zadarska sinoda nadbiskupa Ivana Evang. Parzaghija iz godine 1680. hoće da se prekine s dotadanjom praksom te im izričito zabranjuje: »Zabranjujemo ipak nositi haljine sašivene po hrvatsku, pa bile i crne boje. Također i malene okrugle kapice, pučki zvane »kapa« im zabranjujemo. Prekršiteljima će se oduzeti i odijelo i kape i bit će kažnjeni globom od pet dukata.«[9] Pa ni seljački opanak nije, po sudu ove sinode, bio vrijedan, da u njem svećenik uđe na oltar, te u tom pravcu donosi: »Zabranjujemo na osobiti način u ovako ozbiljnoj službi, da se nosi neka seoska obuća (pučki »opanke«). Kazne kako gore rečeno.«[10] Kako im prihodi za življenje nisu katkada bili dovoljni, to su vršili razne manualne poslove, a neki i takve, koje sinoda iz godine 1680. smatra, da nisu u skladu sa svećeničkim zvanjem. »Neka — donosi ta

[8] A. Milošević, Važan rukopis o ilirskom kleru (»Del clero Illirico«), Bullettino d'archeologia e storia Dalmata XL—XLI—XLII, Split 1922, 121, 124.

[9] Collectio actuum officialium curiae archiepiscopalis Iadrensis, Iaderae 1888, 93: »Prohibemus tamen vestimenta chroatico more confecta, licet nigri coloris essent; sed et pileolos rotundos (vulgo cappa) eisdem interdicimus. Transgressores vestes ac pileolos hujusmodi amittant ac in ducatos quinque mulctentur«.

[10] Collectio actuum officialium ..., sp. dj., 92 »... prohibendo praecipue hoc gravi in munere ruralia quaedam calceamenta (vulgo Opanche) poenis supra dictis«.

sinoda — ne obavljaju prljave poslove, a niti smiju ići najmljeni na posao drugomu, a još manje obrađivati polja poput seljaka.«[11]

Apostolski vizitator, feltreški (Feltrensis) biskup u Italiji, pohodio je dubrovačku biskupiju 1574. i ne daje u svom izvještaju laskavu sliku o tom kleru. »U najviše slučajeva — donosi u svom izvještaju — su vrlo siromašni, služe plemićima u svjetskim i nižim poslovima; brinu se za njihove žitarice, sol, meso, krčme, čak prave i vina; obrađuju im posjede, metu ulice i obavljaju i druge najniže poslove, koji čine, da se prezire svećenički stalež.«[12]

Kako je pitanje same nošnje u mnogo postotaka uvjetovano i socijalnim prilikama, ne smije nas ništa iznenaditi, da se ona nije u biti promijenila ni do godine 1829. Ninski kanonik i kaptolski dekan sede vacante Nikola Muzio izdaje 31. kolovoza 1829. okružnicu na kler svoje biskupije gdje izričito zabranjuje 1) nositi brkove; 2) »nositi takozvane jačerme optočene zlatnim i srebrnim ili bojanim galunima (di far uso delle cosidette giacerme fornite con galloni d'oro, o d'argento o colorati); 3) nositi »nazuvke« ili papuče s čipkama, cvijetićima ili drugim ukrasima, već imaju biti od jednostavnog modrog sukna i 4) da ne smiju nositi ni tajno ni javno nikakvo oružje, bilo vatreno, bilo koje druge vrsti.[13]

Da toliku bijedu izliječe i da ukinu toliku zaostalost, koja nije bila ni od koristi, a niti na diku ni crkvi ni narodu, odluče skoro u isto vrijeme dva domaća sina, da nešto podignu taj glagoljački kler. U Zadru je to bio nadbiskup Vinko Zmajević, rodom iz Perasta, čije je glagoljačko sjemenište iza njegove smrti († 1745.) otvoreno 1. svibnja 1748. U Splitu je otvorio glagoljačko sjemenište nadbiskup Pacifik Bizza Rabljanin godine 1750. u Priku kraj Omiša. Nade, koje su sami osnivači i njihovi pomagači, kao i neki dobromisleći polagali u pothvat tih dvaju prelata, nisu se ispunile. A možemo slobodno reći vrlo malo su se i ostvarile. Jedan od razloga, da ta dva sjemeništa baš nisu dala ono, što se od njih s pravom očekivalo, jest njihovo vrlo loše materijalno stanje. Dok je Zmajević iza dugih napora, svladavajući velike prepreke, koje su mu stajale na putu, ipak uspio, da mu sv. Stolica za njegovo glagoljaško sjemenište dade dobra opatije sv. Krševana u Zadru i ona sv. Petra u Osoru, dotle Bizza nije mogao ni takvim prihodima opskrbiti svoje sjemenište u Priku. K tomu ta dva čovjeka zamisliše to djelo u doba, kada je Dalmacija ekonomski bila u stanju općeg mrtvila i iscrpljena velikim i dugotrajnim ratovima Mlečana i Osmanlija. Ti su ratovi pretvorili Dalmaciju skoro u pustoš, a narod bacili u neopisivu bijedu. Dosta se je sjetiti sedam turško-mletačkih ratova, koji su poharali Dalmaciju (1463.—1479.; 1499.—1502.; 1537.—1540.; 1570.—1573. [Ciparski]; 1645.—1669. [Kandijski]; 1684.—1699. [Morejski] i 1714.—1718.). Od tih su ciparski, kandijski i morejski, bilo radi svoje duljine trajanja, bilo zbog bijesa, kojim su se vodili i u Dalmaciji, za nju bili kobni. Ovim su se nevo-

[11] Collectio actuum ..., sp. dj. 1889, 93: »Artes sordidas non exerceant, neve se fabrilibus operibus mercenarios prodant; multoque minus rusticorum more agros colant«.

[12] A. Theiner, Vetera monumenta Slavor. meridional. histor. illustrantia II Zagreb 1875, 333.

[13] Sr. Dr. U. Krizomali, Posljednje godine metropolitanske vlasti splitske nadbiskupije 1828.—1830., Split 1938., 21.

ljama, kao po nekom pravilu, pridruživale kuga i druge pošasti, koje bi pomorile i ono od pučanstva, što bi izbjeglo ratnom bijesu i pustošenju,[14] te u narodu ubile svaku volju za život i polet za bilo što.

Ne smije se mimoići ni još jednu važnu okolnost. Dalmacija je, naime, imala tuđinsku upravu, Mlečane. Ti su u Dalmaciji gledali koloniju, odakle su dobivali ljudstvo za svoje česte ratove s Turcima ne samo po kopnu, nego i galijote za ratovanje po moru i koristili ostala njezina prirodna dobra prvotno za sebe i svoje interese. Za svoje usluge u krvi »prevedroj sinjoriji« dalmatinac je dobivao lijepe riječi pohvale — nehaj za svoje življenje. A između ove »prevedre gospode« skoro su se odreda dekretirali dalmatinski biskupi i nadbiskupi. U mnogo slučajeva nisu oni ni poznavali jezika svoje pastve,[15] pa su uza svu dobru volju, i kod nekih iskreno nastojanje, bili i ostali tuđi tom puku.

Kao izdanak feudalnog društva s kojim su bili srasli, ostali su dosta tuđi brigama i nevoljama, koje su trle »mali puk« i nisu bili u stanju dublje shvatiti to pitanje. Pa ako su neki to i željeli i mislili, sapinjale su ih veze ondanjeg društvenog i političkog života, te su i najbolje želje, pa i neki pothvati pojedinaca bili tek slabi trzaji, koji nisu bili u stanju izliječiti nevolju tih bijednika.

[14] Samo ću letimično napomenuti neke kužne bolesti XVII.—XVIII. stoljeća u Dalmaciji. Tako god. 1607./8. hara kuga u gradu Splitu. Pomorila je veći dio grada. Anali bilježe, da je ovog puta u gradu pomrlo 4000 osoba (Dr. A. Frari, Della peste i della pubblica amministrazione sanitaria I, Venezia 1840, 374). — G. 1619. hara kuga u gradu Zadru. U gradu je ostalo živih 2073 osobe. Ostalo pomorila kuga. Računa se, da je stradala blizu polovina stanovništva. Jedna bilješka iz tih dana donosi »Julius presbyter de Marchiis Iaderae tempore pestis scribebat testamenta per vias, et titulo charitatis vocabat ad fenestras infirmos« (Sr. A. Frari, sp. dj., 376). — God. 1629. hara kuga u Splitu. Slijedeće godine u Zadru i pohara u gradu više od 1000 osoba, a u zadarskom kotaru više od 3000 osoba. Među ovima 42 osobe između klera (Dr. A. Frari, sp. dj., 398, 399). — I godine 1631./32. hara kuga u Zadru (Dr. A. Frari, sp. dj., 441). — God. 1649. hara kuga po Dalmaciji, osobito u Zadru i Šibeniku. U Zadru postrada najviše mali puk, skoro svi obrtnici, k tomu oko 80 plemića i građana i vrlo mnogo varošana. U Šibeniku još i gore. Umrlo 6000 osoba i oko 800 vojnika u samom gradu. Po selima se nije vodila statistika o pomoru. Računa se, da je u šibenskom kotaru zajedno s gradom pomrlo 10.000 osoba (Dr. A. Frari, sp. dj., 459—462). — Kuga 1781./82. u splitskoj okolini pohara oko 300 osoba. Po čitavoj mletačkoj Dalmaciji i Albaniji nešto preko 2000 osoba (Dr. A. Frari, sp. dj., 612). — Manje kuge ne navodim radi prostora.

[15] Tako, n. pr., 22. travnja 1628. zadarski nadbiskup Oktavijan Garzadoro moli sv. Stolicu, da mu primi odreku na zadar. nadbiskupiji ne samo radi slaba zdravlja, već i radi toga, što »ja ne razumijem govor ovih naroda, koji skoro svi govore dalmatinski (io non intendo il parlare di questi popoli, che quasi tutti parlano dalmato, et loro non intendono me con gran mio disgusto)«. Sr. Miroslav Premrou, Notizie archivali riguardanti la storia della Dalmazia, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku XLV., Split 1922., 43. — Da je ovdje dalmatinski — hrvatski, vidi moju radnju Papa Aleksandar III. u Zadru, Radovi Instituta JAZiU u Zadru I., Zagreb 1954., 174, 175, 185.

Dr. Milan Ž. Živanović

PRILOG ZA ISTORIJU JUGOSLOVENSKIH KULTURNIH VEZA UOČI PRVOGA SVETSKOG RATA*

U poslednjem svežnju »Tajnih akata« nekadanjeg C. i K. Namesništva za Dalmaciju, za godinu 1913, (broj 64/570) u Državnom arhivu u Zadru, nalazi se predmet, koji je uredna birokratska ruka registrovala kao »Srpska književna zadruga u Beogradu, djelatnost u Dalmaciji«. To je istovremeno uopšte i poslednji svežanj i predmet, kojim se završavaju ova, kao istoriska građa, izvanredno interesantna i značajna »Tajna akta«.

Ovaj poverljivi predmet započet je aktom, koji je c. k. ministar unutrašnjih dela u Beču pod br. 3912 od 14 aprila 1913 godine, uputio na ličnost namesnika za Dalmaciju. »Strogo poverljivim aktom«, (koji je »za ministra« potpisao Svoboda), namesniku Atemsu poručuje se ovo:

»Prema izveštaju Komande 7 korpusa iz Temišvara, koji nam je dostavljen preko Ministarstva rata, postoji u Beogradu udruženje »Srpska književna zadruga«, kome je cilj da širi srpsku literaturu u svima zemljama nastanjenim Jugoslovenima.

Komanda korpusa je mišljenja, da se ovde radi o opšte poznatom određenom nastupanju Srbije i da je samo po sebi razumljivo, da će »Zadruga« pod plaštom širenja srpske kulture, poglavito služiti političkoj propagandi i da iz toga sledstveno proizilazi, da se prema svakome onome ko je u granicama Monarhije preuzeo zastupništvo »Srpske književne zadruge«, treba odnositi kao prema politički sumnjivom (politisch verdaechtig)!«

U prilogu ovoga akta nalazio se prepis spiska »poverljivih ličnosti, koje imaju zastupništvo ovog preduzeća«. Ministar je tražio od namesnika, da mu najbrže dostavi svoja opažanja o tome: da li su u spisku navedena lica »na tamošnjem području (u Dalmaciji) u ovom poslu što učinila«. Na kraju, ministar preporučuje namesniku, da u slučaju, »da se konstatuju prekršaji štamparskih i obrtničko-policiskih propisa ili druge protivzakonitosti, po sebi se razume, treba na odgovarajući način postupiti«.

Poverljivim raspisom od 8 marta 1913, Namesništvo je navodeći u celosti i tekst ovog ministrovog akta, pozvalo sve kotarske poglavare u Dalmaciji, da svaki za svoj kotar dostavi svoja opažanja o radu imenovanih lica u ministrovom spisku, koji im je takođe dostavljen.[1]

* Dobrotom dr. Milana Živanovića, potpredsednika Srpske književne zadruge i naučnog saradnika Istoriskog instituta SAN, napravili smo za »Zadarsku reviju« ovaj izvod iz jedne njegove opširnije rasprave.

[1] U tome, u Beču, sastavljenom spisku, bili su ovi povereniei Zadruge, koji su radili na području Dalmacije, raspoređeni po kotarima: *Zadar:* Nikola Čolović, grčkoistočni sveštenik, Petar Jović, abiturijent preparandije. *Benkovac:* Ljubomir Drača, učitelj u Bukoviću, Spasoje Knežević, učitelj u Đevrskama, Boško Desnica, pravnik u Obrovcu, Niko Malešević, trgovac u Kistanjama. *Šibenik:* Danilo Petranović, učitelj. *Knin:* Mihailo Popac, pravnik u Drnišu, Luka Dukić i Sava Omčikus, trgovci u Kninu. *Sinj:* dr. Simo Kulišić, lekar u Vrlici. *Makarska:* Mato Marinović, opštinski tajnik. *Metković:* Josip Kereta, učitelj. *Imotski:* Luka Milinović, trgovac. *Korčula:* Samuel

Na kraju, da vidimo kako se završio ovaj poverljivi predmet Namesništva za Dalmaciju. Pre svega pada u oči, da se kotarski poglavari uopšte nisu žurili da odgovore na raspis Namesništva, te je ovo bilo prinuđeno da neke odgovore i urgira. U većini dobijenih izveštaja rečeno je, da se nije moglo utvrditi ništa od onoga, što se pokretanjem ovog pitanja želelo da utvrdi a drugi su izveštaji sadržavali ova interesantna zapažanja i mišljenja:

Kotarski poglavar na Korčuli (Nojmajer) nikako nije odgovarao i tek kad mu je poslata požurnica, koju je potpisao sam namesnik Atems, poslao je odgovor. On javlja da je poverenik Zadruge na Korčuli učitelj Samuel Puhiera »premešten na Hvar i da je posle toga interes za ovu Zadrugu (na Korčuli) klonio«. Poglavar svoj izveštaj završava ovako: »Ja držim na oku ovaj — kao i svaki drugi — antidinastički pojav i netom bude što konkretnoga, neću uzmanjkati stanja vlasti«.

Kotarski poglavar u Makarskoj (Berović) izvestio je da u njegovu kotaru nije mogao ustanoviti nikakav trag »djelovanja pomenutog društva, a razlog za to bi se mogao valjda tražiti u okolnosti, što u cijelom amošnjem području nema niti jednog urođenog Srbina, niti ikakvog slijedbenika grčko-istočne vjeroispovjesti«. Za samog poverenika Marinovića pak kaže, da nije primetio da ovaj vrši kakvu naročitu propagandu za rasturanje Zadruginih knjiga. Međutim, poverenik Zadruge u Makarskoj Miho Marinović, bio je tajnik u makarskoj opštini i on je za Zadrugino Kolo za 1912 imao 7 ulagača.[2]

Kotarski poglavar u Šibeniku (Guti) izvestio je, da se među 14 pretplatnika »nalaze i odvjetnici dr. Julije Gazari i dr. Vinko Smolčić«. Što se tiče poverenika Spasoja Kneževića učitelja iz Đevrsaka, poglavaru je Knežević sumnjiv, da se ovaj preko »Zadružnog saveza« u Dubrovniku dopisuje sa Srbijom odnosno radi za »srpsku propagandu«. Kneževića ne može da nadzirava jer u Đevrskama postoji samo oružnička postaja, a »financiska straža u tom selu sastoji se od dva stražara, koji su Srbi, te za ovu svrhu manje povjerljivi, radi čega bi bilo od velike koristi iste zamijeniti povjerljivim organima«.

Umesto dvorskog savetnika Budisavljevića, koji je bio poglavar u Kotoru, izveštaj je sastavio i potpisao njegov zamenik J. Buhar. On u svome izveštaju kaže: »Da prema dosadanjim opažanjima, Srpska književna zadruga nije ovdje ni najmanje služila velikosrpskoj političkoj propagandi«. Po njegovu mišljenju imenovani poverenici »pripadaju među najumjerenije Srbe, koji se ne bi stavili u službu za slične svrhe«. On zatim piše: »Prema skromnom mišljenju pisućega ne može ih se već samo radi toga, što su članovi Zadruge, biva što kupuju knjige izdavane od iste Zadruge, smatrati politički nepo-

Puhiera, učitelj, *Kotor:* dr. Ivo Stefanović, beležnik u Kotoru, David Ljubiša u Budvi, Slavko Krivokapić »potpredsednik« u Perastu, Gavro A. Đurković, trgovac u Risnu, Jovo Sekulović, knjižar u Hercegnovom. *Dubrovnik:* Antun Benusi, bankarski činovnik. *Split:* Ante Dujmov, pravnik.

[2] To su bili: Andrija Babić, privatijer, dr. Baro Vranković, adv., Ivan Canki, adv. vežbenik, Jovo Mitrović, porezni čin., Martin Glavina, geometar, Pero Rančić, trgovac i sam poverenik Marinović. List »Srpska književna zadruga«, Beograd, broj od 15 IX 1912, 66.

uzdanima«. Ovaj c. i k. službenik ide i dalje, kad piše i ovo: »Dok će Zadruga slijediti dosadanji put, biti će dapače korisnije, da narod čita knjige od iste izdavane, mjesto da se bavi čitanjem kojekakvih novina, i domaćih, koje su mnogo više štetnije za njega, nego da čita knjige od iste izdavane, mjesto da se bavi čitanjem kojekakvih U prilogu svoga izveštaja on je poslao spisak svih dotadanjih izdanja Zadruge, pa svoj izveštaj završava: »Što se tiče predgovora za »Antologiju novijih hrvatskih pripovjedača« od dr. Branka Drekslera, u istome su kritički ocjenjeni hrvatski pripovjedači u Antologiji zastupani«. Koliko je interesantan ovaj izveštaj, još je interesantniji njegov rezime u aktu Namesništva. Iz njega nije ništa navedeno sem rečenice o ovoj Antologiji, koja je bila »inkriminisana« sa dodatkom »kao i u svakoj Antologiji«.

Kotarski poglavar u Dubrovniku (potpis na aktu nečitak) u pogledu poverenika Antuna Benusi, kaže da je ovaj član »srpsko-radikalne stranke i poznati velikosrpski agitator, ali u ovo zadnje doba drži se prilično rezervisano«. Drugi poverenik Danilo Petranović, koji je iz Šibenika bio 1912 premešten kao učitelj u Dubrovnik, predmet je dugačkog, žučnog i oštrog napada u ovom izveštaju. »Petranović se mora smatrati veoma pogibeljnim fanatičkim agitatorom«, pa poglavar kaže da bi protiv njega trebalo »najstrožije postupati ali ne samo disciplinarnim putem već po mogućnosti i sudbeno«. Petranović je bio toliko nepoželjan ovome poglavaru i očevidno ne zbog toga što je bio poverenik Zadruge, već zbog njegovog opšteg političkog držanja, pa je tražio da se Petranović na svaki način ukloni iz Dubrovnika. Da bi dokazao tu potrebu, uz ovaj izveštaj poglavar je poslao i dostavu policiskog agenta Grubera. U ovoj dostavi Gruber je saopštavao poglavaru da je »od poverljive osobe« doznao, a ova to čula od drugoga, da je »u brijačnici Vlaha Lonze«, Petranović javno govorio: »da je dodijala ova tiranija koju se ne može više trpjeti, ni pod istom živjeti«. U svojoj dostavi agent, po svoj prilici po poruci svoga poglavara, dodaje: »Petranović, kako je poznato, tajni je saradnik mjesnog srpsko-radikalnog lista »Dubrovnik«. U izveštaju Namesništva kaže se za Benusija i Petranovića samo toliko, da su poznati kao pripadnici srpsko-radikalne stranke ali »da li ovo njihovo držanje ima veze sa Srpskom književnom zadrugom u Beogradu, nije moglo biti utvrđeno«.[3]

[3] Antun Benusi, bio je za svoje zasluge kao poverenik izabran za dobrotvora SKZ. U 1912 on je imao preko 60 pretplatnika u Dubrovniku, Trebinju, Sinju, Cavtatu i drugim mestima, među kojima su se nalazili: Vlaho Matijević, advokat, Srpsko pjevačko društvo »Sloga«, Anton Bratić, kancelist, dr. Baldo Gradi, adv., Božo Birimiša, fin. čin., Vlaho Lonza, brijač, Ermenegild Job, poduzetnik, Ecio Tripalo, čin., Luka Bona, beležnik, dr. Mato Gracić, adv., Melko Radulić, profesor, Mihailo Pramenko, trgovac, Radničko društvo, Savo Barbić, paroh, Stevo Ljubibratić, trg., dr. Stijepo Knežević, adv., Tomo Medar, ekonom. — Dok je radio u Šibeniku, učitelj Petranović bio je takođe veoma aktivan kao poverenik Zadruge, pa je pored pomenutih advokata Gazarija i Smolčića, za 1912 on bio upisao kao ulagače između ostalih i ove građane iz Šibenika: Dušan Rapo, direktor banke, Đuro V. Matavulj, veletrgovac, dr. Nikola Subotić, adv., Ante Adum, veleposednik, Kuzman Petranović, dr. Lujo Bakotić, adv., Miljenko Pavasović, a među ulagačima nalazili su se i Biblioteka srpske pravoslavne opštine, Profesorski zbor realke i Srpska muška škola. List SKZ br. 6. od 15 IX 1912, 73—74.

Poglavar u Splitu (Silva) kaže u svom izveštaju da »opetovana istraživanja za ustanoviti djelatnost SKZ u Beogradu ostadoše do sada bez uspjeha«. Za poverenika Zadruge Antu Dujmova poglavar kaže, da u Splitu »niko nije znao« da je ovaj »nećak liječnika dr. Josipa Arambašina pretplatnika SKZ. Dujmov ukoliko je poznat ovoj vlasti, pripoznaje se Srbinom, ali se dosada nije nikada u politici isticao«. U izveštaju Namesništvu pak rečeno je samo toliko, da se istragom u Splitu ništa naročito nije moglo utvrditi. Ante Dujmov bio je izvanredno agilan kao poverenik Zadruge u Splitu, Kaštelima, Trogiru i Sinju i samo za Kolo 1912 imao je 65 pretplatnika.[4]

Poglavar u Kninu (Midžor) javio je da Zadruga »ima ovde u Kninu svoga agitatora u osobi trgovca Save Omčikusa« pa kaže da su njegovi pretplatnici »većim delom grčko-istočni sveštenici, učitelji, nekoliko činovnika i trgovci, te također tri težaka«.[5]

Najzad je Namesništvo imalo prikupljene sve izveštaje kotarskih poglavara te je moglo sastaviti i ministru unutrašnjih dela u Beču, aktom br. 137 od 18 novembra 1913, poslati zatraženi izveštaj. Znamo, da je ministar dva puta tražio ovaj izveštaj kao hitan a dobio ga je posle pola godine.

U ovom izveštaju Namesništva dat je jedan kratak sažet pregled dobijenih izveštaja od kotarskih poglavara. Ovaj izveštaj svakako nije mogao zadovoljiti ministra u Beču a pogotovu nije mogao zadovoljiti Komandu 7 korpusa u Temišvaru. Namesništvo nije moglo utvrditi »politički sumnjiv« odnosno tačno rečeno »veleizdajnički« rad Zadruginih poverenika, pa se ni protiv jednog od njih nije mogao povesti bilo kakav postupak.

Međutim, Namesništvo se još jednom vratilo na ovaj predmet. Aktom poverljivo br. 1 od 14 januara 1914, Namesništvo je ministru unutrašnjih dela u Beču, znanja radi poslalo u prevodu na nemački jezik, oglas koji je u »Riječkom Novom Listu« u broju od 31 XII 1913, objavio Petar Mandić, trgovac, Zadrugin poverenik u Opatiji. Mandić je preko oglasa obaveštavao čitaoce, da će XXII Kolo za 1913 Zadruginih knjiga, »koje su poznate u celom slovenskom svetu«,

[4] Među ovima su se nalazili i dr. Ante Trumbić, adv., Gajo Bulat, adv., Jure Kapić, književnik, Matej Škarica, sveštenik, Narodna čitaonica, Đačka gimnaziska biblioteka, Frane Ivanišević, sveštenik, Pavo Šimeta, trgovac, Dujan Mikačić, opšt. blagajnik, Ante Butijer, Ante Vituri i Antun Dutković, svi opšt. sekretari iz Kaštela, B. Palčić, sud. savjetnik iz Trogira, Gradska biblioteka, dr. Edvard Grgić, adv., Ivan Babić, trg. pomoćnik, Jakov Dulčić, adv. na Hvaru, Jovanka Frnićeva, učiteljica u Kaštelima, dr. Joso Arambašić, lekar, Milica Mandolfo, iz Sinja, itd. itd. — List SKZ br. 8 od 15 IX. 1912, 66 i 78. Ante Dujmov, da bi izbegao vojnu obavezu iz Splita otišao je u januaru 1915 u Prag na studije a odatle prešao u Švajcarsku. Tamo ga je za sve vreme izdržavao ujak dr. Arambašin sa rođakom Šabić, koja je imala trgovačku radnju u Splitu. Kao vojni begunac bio je optužen vojnom sudu u Šibeniku (V. u Državnom arhivu u Zadru, Miscellanea XIV, p. 12).

[5] Sava Omčikus iz Knina bio je jedan od najstarijih i najaglinijih poverenika Zadruge i stoga ga je ona iz počasti birala za svoga dobrotvora. Za 1912 Omčikus je imao 40 pretplatnika među kojima su iz Knina bili osnivači: Ante Monti, veleposednik, Vladimir Jović i Dušan Amanović, trg. Ulagači su bili ne samo iz Knina, već i iz okolnih mesta Peći, Tepluha, Radučića, Biskupije, Polače, Golubića, Oćestova, Vrpolja, Mokropolja, Otona, Kosova, Strmice itd. te iz Zadra i Hvara. Omčikus je bio poverenik Zadruge i između dva svetska rata, i umro je, čini mi se, 1950 u Kninu.

»zbog događaja na Balkanu«, tj. zbog balkanskih ratova, izaći sa zakašnjenjem koncem januara 1914. Pozivajući na pretplatu, koja je za šest knjiga iznosila 6 kruna, Mandić je saopštavao da će pretplatnici i članovi Zadruge kao poklon dobiti i jednu knjigu iz Zadužbine beogradskog trgovca Dimitrija Stamenkovića, iz čijeg je zaveštanog fonda Srpska akademija nauka, štampala rodoljubive i poučne knjige u tiražima i do 30.000 primeraka i besplatno ih po svim jugoslovenskim zemljama rasturala.

Posle toga, izgleda, da je predmet konačno stavljen u akta. Interesatno je napomenuti, da je ovaj naknadni izveštaj Namesništva bio prvi poverljivi akt njegov za nastupajuću istorisku 1914, za koju, nažalost, »Tajna akta« uopšte u Državnom arhivu u Zadru ne postoje, a ovaj se sačuvao jer je pridružen ovom predmetu iz 1913.

Miljenko Sršen

KRISTALNA ČAŠA

Zašto baš kristal trebam
da prevarim čežnju?
Zašto baš nadu tražim
u smijehu vinske pjene?

Čaša! Kristalna čaša
optočena srebrom zalutalih zvijezda
preda mnom pleše rumbu
i smije se sebi u mojim očima!

Pružam ruku i stiskam je
mržnjom što su je u mene
prelili njeni rubovi.

Na bijelom licu stolnjaka
zakrvari ledena vinska rana
i kristal umire u njenom talogu!

Olinko Delorko

VODA ZABORAVKA

Mnogi životni podaci, koje povijest nije imala vremena da zabilježi, ili ih je zabilježila u nekoliko riječi, pa dala prilike, da ih učeni čovjek s više mašte iznese štampom opširnije, zadržao je u svome sjećanju narod. Ali kako narod u ogromnoj većini slučajeva, dok ih je doživljavao, nije znao ni pisati ni čitati, to bi se ti podaci — ne zadržani pismom — bili izgubili, da ih nije oblikovao stihom. I tako, eto, zahvaljujući narodnoj pjesmi znamo za te podatke. Što su često junaci o kojima se govori u narodnim pjesmama u vezi s tim životnim podacima, ljudi sa zvučnim historijskim imenima, makar i nešto izmijenjenim, ne treba nas zbunjivati. Narod je pod njihovim slavnim imenima iznosio događaje, koje je on sam u mnogo smjernijim imenima doživljavao. A kadikad je napuštao i ta zvučna imena, zadovoljavajući ili svojim svakidašnjim imenima, ili stranim, bizarnim.

Nikad ne ću zaboraviti, kako sam se bio začudio, kad sam bio doznao, gledajući prvi put Shakespeareovu tragediju »Kralj Lear« (inače napisanu prema jednoj škotskoj narodnoj baladi), da je toj kraljevskoj drami sadržaj tako običan, svakodnevni. Znao sam i ja, iako sam tada imao najviše devetnaest godina, da u svijetu ima dosta starih ljudi, kakav je Lear, pa i u samom gradu u kome sam živio. Jedan Lear, što se tiče nezahvalnosti opskrbljene djece prema nemoćnim roditeljima, stanovao je i u mom neposrednom susjedstvu. I bez kraljevske krvi u svojim žilama i potresena općinstva pred sobom, obnavljao je mučne prizore iz te glasovite tragedije, i ne znajući u svome jadu da to čini. Najposlije su ga bila njegova djeca — i pored velikih stanova koje su imala — smjestila u starački dom. I u tom domu je bio ojađen i umro.

Među tamne fakte života, kojih se obično historik dodirne s par riječi u knjizi, koja obrađuje povijest Južnih Slavena, kao i još nekih balkanskih naroda, spada svakako i danak u krvi, odnosno odvođenje muške djece u janjičare. Sam fakat se spomene, ali bez onih životnih podataka, koji ga jedino mogu da ožive u potpunosti, da nas tako obnovljen potrese. Zato je i razumljivo, da takvi goli fakti privlače umjetnike da ih prošire, upotpune, na osnovi vjerojatnog, mogućeg i tako sačuvaju na stranicama svojih knjiga za dulje vrijeme. Ali koliko je ljepše, kad to učini narod sam kroz usta svojih anonimnih pjesnika?

Oduzimanje zdrave muške djece od njihovih roditelja bio je jedan od najgroznijih oblika osmanlijske okrutnosti. Istina tu djecu Osmanlije nisu ubijali, nego odgajali, a nakon toga odgoja i uzvisivali — ako je u dječaka bilo osobitih sposobnosti — i do najvećih časti. Pa ipak za roditelje je bio strašan taj danak u krvi. A posebno za majke, koje su tananijih čuvstava i teže se svladavaju u beznađu od očeva. One su bile spremne i na najluđe pothvate da zadrže dijete uza se, da ne daju da im ga strašni otimači odvedu u tuđinu, iz koje ga više obično ne bi nikad vidjele, a ukoliko bi ga i vidjele, ne bi znale da je njihovo. Takvo dijete postalo bi janjičar i ne

znajući ništa o svom porijeklu, bilo još privrženije caru i njegovim zakonima.

U toj strašnoj pojavi, koja je rastužila tolike majke u prošlosti na Balkanu, pa među njima i hrvatsku, probugarila je narodna pjesma. Mislim naša narodna pjesma.

U pjesmi, koja nosi naslov »Nikolica, jelečki knez« i koja nije dosad nigdje objavljena štampom, car od Stambola piše knezu Nikolici u Eleču, da mu sakupi petsto dječaká od devet godina. Knez ga posluša, pa među sakupljenim dječacima uvrštava i sina svoga pokojnog brata. Uzalud dječakova mati moli djevera, da joj poštedi sina, koga je on već »bacio u tefter«. Ali da ne prepričavam dalje sam sadržaj pjesme, donijet ću je ovdje čitavu, iako je nešto podulja.

Piše knjigu od Stanbola care,
a na ruke Nikolici knezu,
ter je šalje Jeleču bijelu,
ovako mu u toj knjizi kaže:
»Slugo moja od Eleča kneže,
skupi meni vojske pestotina,
male djece od devet godina!«
Kada knezu mala knjiga dođe,
knjigu štije od Eleča kneže,
kad vidio što mu care piše,
on sakupi vojske pestotina,
male djece od devet godina,
i bratina sina — u tefter bacio,
er je njemu babo preminuo.
Moli mu se mila majka svoja:
»Moj đevere od Eleča kneže,
nemoj meni Milu sina moga,
nemoj njega u tefter bacati.
Do šes' sam ih caru otpravila,
sedmoga sam meni ostavila,
da me hrani i od zla brani,
a ti imaš do devet sinova,
ti odvedi jednoga svojega,
a ostavi Milu sina moga,
nemoj mi ga u tefter bacati!«
Za to kneže ne haje nimalo,
nego ga je u tefter bacio.
Moli mu se Mile mila majka,
molila se tri bijela danka,
a da bi se stara umolila,
nikako ga umolit ne može,
nego ga je u tefter bacio.
A kad vidje jadna Mile majka
malog Milu za ruke uzela,
š njim pobjegla u goru zelenu.
Travu ije po gori zelenoj,
travu ije, a vodu ne pije,
travu ije tri bijela dana.
Mali Mile teško ožednio,
pa se moli miloj majci svojoj:
»Ajme meni, mila majko moja,
evo sam ti teško ožednio,
hoću ti sad umrijet od žeđe!«
Kad to čuje mlada Mile majka,
na djeci je srca milostiva,
malog Milu za ruke uzela,
pa ga vodi pod Eleč na vodu.

Tu se Mile vode napojio,
a njoj se je pogledati dalo,
niz elečko polje pogledala,
to se polje prahom zaprašilo,
kolik' da je poljem magla pala,
kroz maglu je konja ugledala,
to na konju viđela junaka,
svog đevera od Eleča kneza,
viđela ga i poznala ga,
a za njime vojske petstotina,
male djece od devet godina,
a za njima dvanajes vojaka,
a za njima četr' ciganina.

Tu je njima loša sreća bila,
vidio ih od Eleča kneže,
vidio ih vodi na studenoj,
on mi pođe na vodu studenu,
malog Milu za ruke uzimlje,
on ga kneže u vojsku bacio.
Moli mu se mila majka svoja:
»Moj đevere od Eleča kneže,
ostavi mi Milu sina moga,
sedam ih je u matere bilo,
ja sam šes' ih caru otpravila,
sedmoga sam meni ostavila,
da me hrani i oda zla brani!«
Za to kneže ne haje ni malo,
neg s otole zdravo otpravio.
Za njima je mladog Mile majka,
za njima je pristajala stara,
ona moli svoga đevera:
»Moj đevere od zlata prstene,
ostavi mi Milu sina moga,
ti imadeš do devet sinova,
ti odvedi svojega jednoga,
a za Milu za sina mojega!«
Za to kneže ne haje ni malo,
nego tijem ide naprijeda.
Za njima je stara pristajala,
pristajala tri bijela dana,
sve ga moli i noći i danom,
da joj pušti Milu sina svoga,
nikako se umolit ne može.
Kad su bili na trećem konaku,
na nju se je kneže rasrdio,
on navrati dvanajes' vojaka,

i četiri crna ciganina,
da čin' od nje što je njima drago.

Vratili se dvanajes' vojaka,
i četiri crna ciganina,
i uhite staru Mile majku,
prebiju joj po laktima ruke,
prebiju joj po koljenim' noge,
d' ona više hoditi ne može.
Ni to njima nije dosta bilo,
neg' joj crne oči izvadili.
Da t' je viđet mladog Mile majku,
kako cvili do Boga se čuje,
i dozivlje Milu sina svoga:
»Hodi, Mile, moje d'jete drago,
ti se moli knezu dundu tvome,
da te pušti, drago d'jete moje,
da ti majka ja halanim' ml'jeka,
čijem sam te, d'jete, othranila!«
Kad je Mile staru majku čuo,
on se moli knezu dundu svome:
»O moj dundo, od Eleča kneže,
pušti mene miloj majci mojoj,
da se s mojom ja oprostim majkom!«
Kad to čuje od Eleča kneže,
on ga pušti miloj majci svojoj.
Kada Mile k staroj majci dođe,
ona njemu ne oprašta m'ljeko,
nego ga je svjetovati stala,
i ovako njemu besjedila:
»Slušaj mene svjetovat ću tebe!
Prosto tebi svekoliko bilo,
ako budeš poslušati majku!
Uzmi tvoju vezenu mahramu,
pa ti skupi crne oči moje,
pa ih sveži u tvoju mahramu,
pa ih baci u tvoja njedarca,
mogu tebi u potrebi valjat.
Brzo doć ćeš Stanbolu b'jelome,
brzo doć ćeš na vodu studenu,
a ti, Mile, drago d'jete moje —
koji junak dunaj vodu plije,
vodu plije, vode se napije
(ta se voda Boravica zove)
zaboravi i oca i majku —
bit će tebe od Eleča kneže,
bit će tebe stostrukom kandžijom,
da ti pliješ u vodu studenu,
da ti pliješ i da vodu piješ,
ti je ne plij, drago d'jete moje!«
Sluša Mile svjeta majke svoje.
S majkom se je svojom pozdravio,
tu je stara na putu ostala,
a Mile se u vojsku vratio.
Otale se zdravo podignuli,
pred njima je od Eleča kneže
a za njime vojske petstotina,
male djece od devet godina,
a za njim dvanajes' vojaka,
a za njim četr' ciganina.

Brzo dođu Stanbolu b'jelome,
tu mi dođu na vodu studenu.
Da t' je viđet od Eleča kneža.
đe on djecu u vodu nagoni,
a da ti je pogledati bilo,
mala djeca đe' no vodu pliju,
vodu pliju i vodicu piju!
Mala djeca vodu preplivala,
ali ne će Mile d'jete mlado,
niti plije, niti vodu pije.
Uzme kneže stostruku kandžiju,
pa ga bije stostrukom kandžijom,
kud ga kuca, tud mu koža puca,
kud dotiče, crna krv promiče.
Kako cvili Mile d'jete mlado,
kako cvili do Boga se čuje.
Sve to gleda od Stanbola care,
sa prozora bijela od dvora.
Nikolicu kneza dozivao:
»Nikolica, vjerna slugo moja,
što to biješ na vodi junaka,
koja mu je cmiliti nevolja,
dovedi ga b'jelu dvoru mome!«
Kad to čuje od Eleča kneže,
malog Milu za ruke uzeo,
pa ga vodi caru u pristolje.
Kada d'jete svjetlu caru dođe,
upita ga od Stanbola care:
»Što ti cmiliš vodi na studenoj,
koja ti je cmiliti nevolja?«
Kad je Mile cara razumio,
on mi caru po istini kaže,
po istini sve kako je bilo.
A kada ga care razumio,
pa je Mili mladu govorio:
»O ti, Mile, drago d'jete moje,
uzmi sablju kneza dunda tvoga,
dundu tvome osijeci glavu,
pa ti poći Eleču bijelu,
pogubi mu sve devet sinova,
za kneza ću učiniti tebe!«
A kad ga je Mile razumio,
uzme sablju kneza dunda svoga,
pa njegovu osiječe glavu,
pa se vrati dvoru bijelome.
Kad dođe Eleču bijelu,
na djeci je srca milostiva,
on nikome ne os'jeca glave.
Za kneza ga care učinio,
to mu bilo u sto dobr'jeh časa.

Detalji tog strašnog odvođenja nejake djece u tuđinu da budu određena izneseni su plastično u pjesmi. Životni podaci snažno su oživjeli u mašti anonimnog narodnog pjevača. Kad je pjesma nastala? Neposredno iza nekog sličnog događaja? Ili je ispjevana u kraju, gdje nije dopirala osmanlijska sila, na osnovi pričanja onih, koji su nešto

slično doživjeli, pa to slično donijeli sa sobom, bježeći pred tom silom? Teško je pouzdano odgovoriti na ta pitanja. Pjesma u cjelini djeluje snažno, ali povratimo li se ponovo na neke njezine dijelove, vidjet ćemo, da ih ima i neuspjelih. I kao da ta neuspjelost više proizlazi od nepouzdana kazivanja pjevačeva ili od nedovoljnog zapisivačeva zalaganja, nego od pjesme same. Sudeći po onim dobrim dijelovima, ovi slabiji kao da nisu organski s njima povezani. Kao da su postali loši od snaga, koje nisu u samoj pjesmi, od nekih vanjskih uzroka. Kazivač ih je načinio zbog toga, što ga je izdalo sjećanje a zapisivač nije to opazio na vrijeme, pa ga zamolio da mu ponovi ta mjesta, kako bi ih čuo u pravom neiskrivljenom ruhu? Ili je to učinio, pa mu svi napori ostadoše uzaludni?

U svakom slučaju dio pjesme, koji počinje stihom: »Brzo doć ćeš Stanbolu b'jelome«, a završava stihom: »Ti je ne plij, drago d'jete moje«, isprepleteni su i najposlije nejasno i nespretno su iznijeli ono što su trebali spretnije i jasnije da iznesu. Ili se možda varam dok ovo pišem, jer sam nisam dovoljno pažljiv u čitanju, pa ne vidim da moraju biti baš takvi kakvi jesu i da je ta njihova zamršenost potpuno opravdana na tom mjestu. Ne kazuje li te stihove Milina mati, koja je pred nedugo vrijeme bila podvrgnuta strašnom sakaćenju? Nisu li joj polomljene i ruke i noge? A poslije toga iskopane i oči? I to zato da ne može više ići za svojim jedinim djetetom za koga bi bila dala ne jedan svoj život nego stotinu da ih je imala?

I sad u takvom stanju, zar ona može govoriti sabrano tako, da se jedna misao pravilno ređa za drugom? Sin je došao do nje, koja se više ne može micati — po njenom naputku — da će se oprostiti s njom, a ona to vrijeme hoće da iskoristi, kako bi ga svjetovala, šta će uraditi, kad se nađe pred Stambolom bez njenog prisustva. Nema sumnje, iako to pjesma ne kaže izričito, negdje blizu njih dok govore (a i kako bi moglo biti drugačije?) nalaze se vojnici i cigani, oni isti vojnici i cigani, koji su je onako teško osakatili po naređenju okrutnog djevera. Zbog toga ona mora u šta kraćem roku da upozna sina s onim što ga čeka. Eto razloga zašto bi te riječi koje kazuje mogle biti baš takve kakve jesu. I zapletene sin ih je razumio. A to je glavno. A ni slušaču nije jamačno ostao taman njihov smisao.

Ostala bi sumnja, da im ipak nešto nedostaje, samo zbog onih iskopanih majčinih očiju. Radi čega je ona tražila od sina, da on te njene iskopane oči čvrsto veže u maramu i spremi u njedra, kazavši mu, da bi mu mogle biti od potrebe, a poslije se u pjesmi više o njima ne govori ništa? Da li je Milin sretan završetak tog mučnog i bolnog puta posljedica magičnog učina tih iskopanih očiju? Ili su te oči poslužile sinu kao dokaz, kad je pričao pred stricem krivcem svoju tužnu povijest caru? O tom pjesma ni riječi. Samo eto po tome bi se dalo zaključiti, da je pjesma oštećena, pa bi oni stihovi, kojima sam se netom pozabavio bili nejasni ne zbog uzrujane unutrašnjosti majke, koja ih je kazivala, nego zbog naopakog pamćenja onoga, koji je pjesmu govorio. Tako kao da su slabo zapamćeni i ovi stihovi, u kojima se priča, kako je mati pogledala niz polje, a u kojim se stihovima dva puta upotrebljava glagol pogledati:

... a njoj se je pogledati dalo,
niz elečko polje pogledala ...

Odmah na početku pjesme stih

. . . i bratina sina u tefter bacio

metrički ne spada k ostalima, jer je za razliku od njih, koji su svi deseterci, on jedini dvanaesterac, i t. d., i t. d.

Ali unatoč ovih zamjerci — i još drugih, koje nisu spomenute — pjesma, kako već rekoh, djeluje u cjelini snažno. Njen sadržaj je osobito privlačiv, jer je prisilno odvođenje muške djece u janjičare malo u kojoj narodnoj pjesmi, ovako podrobno opisano kao u ovoj. I tu je posebna njezina vrijednost. Pjesma se nalazi u rukopisnoj zbirci Balda Glavića »Junačke i ženske pjesme iz Dalmacije i Hercegovine«, 1885. god., u zbirci, koja je vlasništvo Matice Hrvatske, i koja po umjetničkoj vrijednosti ide među prve zbirke našeg pjesničkog folklora uopće. Nažalost veoma je mali broj pjesama bio dosada štampan iz te goleme zbirke, u kojoj prevladavaju pjesničke pripovijesti, koje bi zasluživale, da se sve redom objave i tako postanu pristupačne i čitačima i književnoj kritici. Onda bi se vidjelo, gdje treba tražiti najsnažnija ostvarenja naše narodne epske poezije.

Nego da se vratim na pjesmu, koja je predmet ovog mog osvrta. Jeziv je sadržaj, koji ona iznosi i unatoč melodramskom svršetku s milostivim stambolskim carem, koji unosi u gustu tminu pripovijedanja svijetlu zraku pravde i uspostavlja teško porušenu ravnotežu između dobra i zla, u kome je ovo posljednje bilo odviše pretegnulo! Ne znam, u kojoj je drugoj našoj narodnoj pjesmi ovako iznesena bol i samozataja majke, koja je kadra, da sve učini, samo da joj dijete bude sretno i da zna, otkuda je poteklo i kome pripada. Riječi nisu kićene. Nisu što bi se reklo carske, kao u nekim drugim našim narodnim pjesmama inače jako popularnim. Riječi u pjesmi »Nikolica jelečki knez« suzdržano iskazuju muku užasnog života u kome se nekoliko stoljeća patio naš narod. Muku, nad kojom se mora da užasne svaka iole osjetljivija priroda, pa i ona koja je nešto tvrđa.

Knez od Eleča je egoist, kojemu je slabo stalo do ikakvih obzira i koji ne će (a možda i ne može) da se unese u bol ojađene majke, inače svoje nevjeste, koja je obudovila i šest sinova već dala moćnome caru, pa bi sad pošto poto da sačuva ovog posljednjeg, koji joj je ostao. Knez je još nesmiljeniji prema njoj, jer njenog muža, a njegova brata, više nema u životu, pa mu se čini da je tom smrću nestalo i srodstva među njima. Kad mati, odnosno nevjesta vidi, da su joj sve molbe uzaludne, bježi sa sinom u goru, ali žeđ je razlog, da se mora nakon tri dana vratiti u Eleč, iz kojega je bila pobjegla sva očajna. Na samoj vodi djever je ugleda i nesmiljen kako je, dolazi do nje, oduzima joj sina i odvodi ga sa sobom. Nezaboravan je opis povorke, s kojom knez ide k Stambolu. Za vrijeme puta mati je u stopu za sinom. Kuka i nariče, a kukajući i naričući moli djevera, da joj povrati sina, ali jer u to molenje uvlači i mogućnost, da knez jedno od svojih devetoro sinova zamijeni za njenog jedinca, njega izgleda to posebno razljuti. I zato knez stvara užasnu odluku, da je preda vojnicima i ciganima iz pratnje, da je kazne kako budu željeli, ali svakako tako, da ne može više ići za njima i dosađivati im. S kako je sažetim i snažnim stihovima izneseno to sakaćenje majke!

Voda, što se nalazi pred Stambolom i koju dječaci piju i kroz koju plivaju, zove se Boravica. Kad je se napiju zaborave i oca i majku. Da se to ne dogodi i Mili, on prema savjetu svoje majke, ne će ni da je pije ni da kroza nju pliva. Studena voda Boravica je prema tome neka vrst Lete, samo što ona daje zaborav još u ovom životu.

U drugoj jednoj hrvatskoj narodnoj pjesmi, koja je po nekim svojim dijelovima povezana tankim nitima za sadržaj ove pjesme, ta se voda zove Zaboravka, po čemu nagađam, da je i vlastita imenica Boravica nastala od trenutnog glagola zaboraviti. Ta pjesma, koja se zove »Sejmeni« i koja se nalazi u Pavlinovićevoj rukopisnoj zbirci Matice Hrvatske i objavljena je već više puta štampom, glasi:

Procvilile dvi ptice bumbula,
to ne bile dvi tice bumbula,
već to bile dvi age careve,
one pišu dicu u sejmene.
Koga mole, koga silom gone,
silom gone jedinka u majke.
Kad su bili vodi Zaboravki:
»Pijte, dico, vodu Zaboravku,
zaborav'te i oca i majku!«
Sva se dica vode ponapila,
al' ne pije jedinak u majke,
već se penje na studenu stinu,
pa zacvili kao guja ljuta:
»Naši oci nemojte žaliti,
mi ćemo se amo iženiti
crnom zemljom i zelenom travom!«

Na pitanje, kako je ova pjesma glasila, kad je bila spjevana i šta je od nje ostalo u ovoj varijanti, nemoguće je odgovoriti. Kao u pjesmi »Nikolica, jelečki knez« i u njoj odvode u janjičare — među drugom djecom — i jedinka u majke i taj jedinak zna, da će voda, iz koje će piti (u vodi ove druge pjesme se ne pliva) biti uzrok da će zaboraviti i oca i majku. Samo dok u prvoj pjesmi jedinac tu tajnu drži za sebe, tek opirući se da je pije, zbog takvog njenog učinka, dotle u ovoj drugoj on upozorava na tu okolnost i svoje nesretne drugove. I završetak je ove druge pjesme, mnogo kraći, drugačiji. Dok se Mile pomoću careva »zahvata« oslobodio tog strašnog danka i čak na račun patnje bio nagrađen, dotle »jedinak u majke« ostaje i dalje kandidat za janjičare, s tragičnim uvjerenjem, da mu je smrt neizbježna. Umjesto s mladom lijepom nevjestom oženit će ih ratoborni car s crnom zemljom i zelenom travom. A tako se uistinu i događalo velikoj većini među njima i pored legendarnog primjera Mehmeda Sokolovića i još nekih glasovitih Bosanaca.

IZ »SUVREMENE PORTUGALSKE LIRIKE«

Luis de Camões

98. SONET

Nebo i zemlja i vjetar malaksao...
Vali što plaču žala osrebrena...
Ribe koje je san u moru obhrvao...
I noćna šutnja odmorena...

Ribar Antonio, koji se odmara
Tu gdje se vjetar s vodom slanom goni,
Plačući drago ime izgovara,
Ime što samo imenom odzvoni:

Prije neg Ljubav — reče — skoli mene,
Povratite mi, vali, Nimfu moju,
Koja sad smrću pod ruku koraca.

Ni od kud glasa: more bije stijene;
Drvored šumi sav u nespokoju;
Vjetar mu nosi glas, koji on vjetru baca.

Luis de Camoes (1524.—1580.) pisac čuvenog eposa »Luzitanci«, tvorac i otac portugalsko-brazilskog jezika, također je pisao lirske pjesme, koje često nadilaze Camoesa epičara.

Natercia Freire

MRTVACI U SJENI

Mrtvaci u sjeni
otkaše tkivo
prstima tajnim
vremena i mjesečine.

(Na stazama vile,
vila se šeta,
vazdušna, tiha
u snu i u zraku).

Razori je! Tko zna
za vječite crte
koje su prsti mrtvaca
stavili u nas?
Oči mrtvaca,
snovi mrtvaca,
glasovi mrtvih
bez glasa sad.

Nemiran dan je
zbog gorkog veselja,
s beskrajnim suncima
na jednom nebu bez mjesta.
Miris otkosa klasja,
guvništa buka
i koraci, na stubištu
dana, lete.

Mladić bez lica,
senhor cavaleiro
— što možda je zaista
stvor cipela plavih —
s plačem u oku
s vatrom u grudima
prohodi sjajem
močvara sporih.

Na klupama trga
razmišljaju mrtvi.
I naša putovanja
čine se njima beskorisnima
nadinim mučenjima.
Naša putovanja
čine se njima beskorisnima
zemljina praha zamorima,
promašenim putovima
bezdanima, pogiblima.

Tko može znati
što misle mrtvi
toliko prijatelji naši?

Natercia Freire: mlada, vrlo nadarena portugalska pjesnikinja, od 1939 do danas napisala je 4 zbirke lirike, dvije knjige novela i t. d. Posljednja zbirka bila je nagrađena premijom »Antero de Quental«, pjesnika revolucionarnog socijaliste, koji je završio svoj život kao S. Jesenjin.

Sebastiao da Gama

HOĆE LI PROLJEĆA BITI...

Koja li bol rastužuje cvijet voda?
O sirene Mora, ribe ljudske,
bit će te tuga vaša čeznućem žali?
O sirene morske, što je bilo prije
kad su se ljudi zanositi znali...

Hoće li proljeća biti
u zemlji alga i anemona:
beskorisnog proljeća!... Tko će doći
(sirene su umrle...)
da se morskim
ružama kiti?

Ali se, evo, izdižu iz morske noći
svjetlosti likovi, vazdušni kipovi.
Bit će blistavi duhovi, ali ih osjećam,
njihovu put na svojoj, na svome tijelu.
I miris mesa, i miris mora slani
svega me obuzima i prožima
— čist, djevičanski, ženstven, neobuzdani

U morskoj noći, neočekivane,
ustaju žive iz mita, što ih opsjenuje,
ustaju sirene odčarane
— mjesečine mesa omjesečujući noć.
Kao lotos se rasklapa cvijet voda.
školjke, alge, račići se potresaju
drhtajima radosti i ushićenja.

Djetinski u kolu ribe igraju.
A pjesnikove ruke tonu do utapanja
u proljetne anemone, čudesne, dostojne
samo one sireninih milovanja.

(Preveo Ante Cettineo)

Sebastiao da Gama je mladi i vrlo talentirani portugalski pjesnik, autor nekoliko knjiga vrlo dobrih stihova. Umro je februara 1952. Pjesma, koju donosimo u prijevodu, posljednja je, koju je pred smrt napisao.

ANTE CETTINEO

Ante Cettineo rođen je 1898. godine u Splitu, a nedavno je umro »na splitskoj rivi, zagledan u more i galebove«, jer

»val ga neumorno podgrizao od krošnje do korenja
sve tamo od prvog dana rođenja«.

Iako je imao neobično bujnu pjesničku kulturu, koju je neprekidno obogaćivao, stalno prateći osobito suvremenu poeziju na romanskim jezicima, ipak je u svojim djelima obično ostajao naš i svoj:

»Moji učitelji nisu ni Pol Valeri, ni Rilke, ni
Frojm, nego dva-tri grebena, nebo, sunce i more,
dva-tri grebena: sad crna sad srebrena, sad kao
otrov zelena,
bez ruku, do kosti razjedena
i gola, kao prosjaci, rodna ostrva i gore«.

(Moji učitelji)

I, krenuvši svojom prvom zbirkom pjesama*) na mediteransku plovidbu za zvjezdanim stazama i za suncem, držeći u ruci zlatni ključić dalekih obala i prostora, on je promatrao laste nad uvalom i gledao kako se grebeni rone, razgovarao s Meštrom Ivanom i slušao magarčićeve ekloge. I umro je na tom putu — mediteranski vedar i smiren

Nema u njegovoj poeziji velike raznolikosti motiva, nema naročito snažnih emocija, nema refleksivnosti ni misaone dubine, ali joj se ne može poreći spontanost, svježina i neposrednost. Možemo ne biti zadovoljni njegovim životnim putovanjima i ne biti oduševljeni njegovom poezijom, ali se ne može mimoići njegov prevodilački aktivitet. Nitko u nas dosad nije toliko i tako u stopu pratio i s toliko sklonosti i umijeća prevodio suvremenu poeziju s romanskih jezika, koliko Ante Cettineo. I to je ono, što će ga najviše nadživjeti, jer on je tim svojim prijevodima i utjecao na naše suvremeno poetsko stvaranje.

Ante Cettineo je bio i naš suradnik, pa uz nekrolog objavljujemo ove prijevode, koje nam je poslao malo prije smrti.

J. K.

* Objavio je zbirke pjesama: »Zvjezdane staze« (1923.), »Za suncem« (1932.), »Zlatni ključ« (1933.), »Laste nad uvalom« (1935.) i »Magarčićeve ekloge« (1954.); romane: »Grebeni se rone« (1928.) i »Meštar Ivan« (1932.) i više knjiga prijevoda. Ostavio je u rukopisu knjigu: »Diorama djetinstva« (zbirku pjesama) i »Suvremeni brazilski pjesnici« što će izdati Nolit.

ZADARSKA REZOLUCIJA

Povodom njene pedesetgodišnjice

Sa zakašnjenjem — jer je 50-godišnjica minula 17. listopada 1955. — spominjemo jedan od krupnih akata u razvitku jugoslavenskih političko-nacionalnih odnošaja u početku XX. vijeka: Zadarsku rezoluciju srpskih političara.

Obavezu, da se oživi uspomena na taj akt osjećamo posebno mi u Zadru zato što spada u najznamenitije spomendane ovoga grada. Paradoksalna činjenica, što je uprava zadarske općine, jedine u Dalmaciji, zahvaljujući našoj neslozi u tuđoj vještini, bila u rukama talijanaša, nije, eto, umanjivala nacionalnu funkciju Zadra, koji je u tada razjedinjenoj domovini, pored Beograda, Zagreba, Ljubljane, Novog Sada, Sarajeva i Cetinja, bio jedno od glavnih središta hrvatskog i srpskog nacionalnog života.

Hrvatski političari u Dalmaciji napravili su preokret u cijeloj hrvatskoj politici kao inicijatori Riječke rezolucije, koja se — po riječima dra Trumbića, jednoga od njenih tvoraca — »namećala javnom mnijenju svojim sadržajem, koji je dirao u glavni živac podunavske velesile, u temelje njenog dualističkog uređenja«.

Na 3. listopada 1905. sastali su se na Rijeci hrvatski zastupnici opozicioneri iz Hrvatskog sabora sa hrvatskim zastupnicima iz Dalmatinskog sabora i bečkog Reichsrata, da bi se zauzelo stanovište u oštrom konfliktu koji je bio izbio između Krune i Madžara. Madžarska koalicija Kossuth-Appony-Andrassy bila je opet jednom prodrmala madžarsko javno mišljenje u smislu četrdesetosmaškog programa. Franjo Josip, razumije se, htio je pokret skršiti i tu se sjetio četrdesetosme i šezdesetsedme-osme. Hrvati su i ovoga puta trebali da posluže kao oni, koji će urazumjeti Madžare. Među Hrvate ubacivana je stara parola, koja se povjerljivo šaputala »Curia est pro nobis« — Kruna je na našoj strani. Nasuprot tome, Supilo u »Novom listu«, zatim splitska »Sloboda«, zagrebački »Obzor«, »Pokret« i dr. listovi mobilisahu omladinu i uzbuniše hrvatsku javnost protiv ponovnog igranja stare uloge. U tom duhu održan je sastanak hrvatskih narodnih zastupnika na Rijeci. Riječkom rezolucijom htjelo se, da se hrvatska politika jednom za svagda otrese od habzburške ovisnosti te slobodno, nesputano i bez predubjeđenja prosuđuje nacionalne interese.

U rezoluciji nije bilo ni riječi o srpsko-hrvatskim odnosima, ali sama činjenica da je veliki broj hrvatskog narodnog predstavništva u sukobu između Krune i Madžara zauzeo stav neutralnosti, ustvari stav protiv Krune, djelovala je silno na zbliženje političkih ideala Hrvata i Srba.

Riječka rezolucija hrvatskih političara izazvala je Zadarsku rezoluciju srpskih političara. Četrnaest dana kasnije — 16. i 17. listopada 1905. — sastali su se u Zadru predstavnici srpskih stranaka u Hrvatskoj i Dalmaciji. Tu su oni donijeli svoju rezoluciju. Pošto je pozdravljena madžarska borba protiv postojećeg austro-ugarskog državnog sklopa, u Zadarskoj rezoluciji se kaže:

»Stoga potpisani srpski zastupnici i izaslanici srpskih stranaka, svijesni o zamašnosti današnjeg općeg političkog položaja u Monarhiji, i uzevši u obzir stanovište zauzeto od hrvatskih zastupnika na riječkoj konferenciji, izjavljuju, da će podupriječi današnji pokret madžarskog naroda, kojemu bi, zajednički s Hrvatima, i faktičnu potporu ponudili, kad bi sa strane madžarskih koaliranih stranaka bile pružene realne garantije, da će se one zauzeti, kako bi se, uz njihove opravdane zahtjeve, ispunile i težnje Hrvatske i Slavonije, koje idu za proširenjem njenog državno-pravnog položaja, da joj se zajamči što samostalniji politički, kulturni, privredni i financijalni opstanak i razvitak.

»Podjedno traže i radiće potpisani zastupnici i izaslanici, da se u Hrvatskoj i Slavoniji stvore demokratske ustanove, koje bi joj zajamčile slobodan ustavan život i razvitak i uklonile današnje nesnosne parlamentarne, upravne i društvene odnošaje.

»Što se tiče zahtjeva braće Hrvata za reinkorporacijom Dalmacije Hrvatskoj i Slavoniji, koja je i pozitivnim zakonima zajamčena, pripravne su srpske stranke uložiti i svoju snagu za ostvarenje ovog zahtjeva, ako se sa hrvatske strane ukloni zapreka, koja je dosad priječila Srpskoj stranci na Primorju, da se za sjedinjenje

izjavi, a to je, da se sa strane Hrvata obavezno prizna ravnopravnost srpskog naroda sa hrvatskim«.

Riječka i zadarska rezolucija bile su predmet diskusije u Dalmatinskom saboru. Još prije te diskusije postigli su dana 14. studenoga 1905. klub Hrvatske stranke i klub Srpske stranke u Dalmatinskom saboru »potpuni politički sporazum glede onih političko-narodnih pitanja, koja dotada između Hrvata i Srba nisu bila određena ili su u javnom životu bila povodom nesporazumijevanju i prepiranju«.

U ime obaju klubova pročitao je dr. Pero Čingrija u Saboru ovu izvjavu: »Klubovi Hrvatske stranke i Srpske narodne stranke stoje na stanovištu, da su Hrvati i Srbi jedan narod, da su jedni prema drugima ravnopravni, i da osobito danas, kad se u svijetu a posebice u ovoj monarhiji, pojavljuju na vidiku znameniti sudbonosni događaji, koji zasijecaju ravno u njihove životne narodne interese, treba okupljati snagu i narodne redove, e da ih događaji ne zateknu nepripravne, stoga Hrvati i Srbi u Dalmaciji radit će rame uz rame kao jednakopravna braća u narodno-političkim pitanjima, a posebice nastojat će složnim silama, da se što prije oživotvori sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom, kao glavni preduvjet obezbjeđenja bolje im zajedničke narodne budućnosti.«.

Poslije pročitane izjave, izvjestilac dr. Pero Čingrija nastavio je: »Da načela bratske sloge i ravnopravnosti između Hrvata i Srba u Dalmaciji nađu trajne uporabe i primjene, ne samo kod narodnog predstavništva, nego također i u području vladine djelatnosti, kao i Zemaljskog odbora, čast mi je na ime obaju klubova predložiti, neka Visoki Sabor izvoli primiti slijedeće zaključke:

I. Pozivlje se C. K. Vlada, da se u smislu zaključka od 21. srpnja 1883. ovoga Sabora postara, neka sve državne vlasti i državni uredi za naziv narodnog jezika upotrebljavaju uvijek: »hrvatski ili srpski«, da u javnim školama u Dalmaciji imenu hrvatskom i imenu srpskom bude određeno dostojno mjesto, da u školskim tekstovima bude uzeta u obzir hrvatska i srpska povijest, tako da učenici uzmognu naučiti poglavite događaje iz jedne i druge povijesti i da se pismo latinsko i pismo ćirilsko bude i toliko učiti, da učenici postanu vješti jednom i drugom pismu u čitanju i pisanju.

II. Pozivlje se Zemaljski odbor da se postara, neka rješavanja podnesaka budu izdana onim pismom, latinskim ili ćirilskim, kojima su podnesci napisani.«

Dr. Čingrija govori dalje o sastanku na Rijeci, koji su 3. listopada 1905., održali hrvatski nar. zastupnici, na kojem je donesena, drugog dana vijećanja, Riječka rezolucija. »Ali ima nešto jako znamenito, nastavlja dr. Čingrija, što će biti sudbonosno za našu pokrajinu, a to je, da je Riječka rezolucija urodila Zadarskom rezolucijom, a Zadarska rezolucija dala nam je povoda, da smo se mi s našom braćom Srbima potpuno sporazumili.«

Predstavnik Srpskog kluba Đuro Vukotić dao je kratku izjavu: »O srpskoj rezoluciji učinjenoj ovdje u Zadru sa strane vođa srpskih stranaka iz Hrvatske, Slavonije i Dalmacije... Očuvati geslo: Balkan balkanskim narodima!«

Zastupnik prof. Vergil Perić: »Prije svega izjavljivam da zagovaram slogu između Srba i Hrvata, da se potpuno slažem sa sporazumom o tom uglavljenim i jutros nam od dr. Čingrije ovdje pročitanim. Želio bih samo, da se ćirilici bude opredijelio širi opseg, kako bi ta naša zajednička svim skoro Slavljanim pismena malo pomalo istisnula tuđinštinu i u književnom i javnom životu, neka bi ona bila znakom naše duševne zajednice.«

Dr. Ante Tresić Pavičić: »Ja držim, da mi onaj dan, kad se onako bratski s braćom Srbima nagodismo, polučismo jedan od najvećih uspjeha, što smo ih mogli polučiti. Otvara se nova era za budućnost našega naroda.«

Dr. Ante Trumbić: »U sporu hrvatsko-srpskom Bosna i Hercegovina igrala je najveću ulogu, i najveća se je strast u tom sporu raspaljivala uprav u pogledu ovoga pitanja. Ali »svi smo uvidjeli, da naša prepirka u tom pitanju nema ni smisla ni razloga«... »Hrvatska je stranka postigla potpuni sporazum između nas i Kluba Srpske narodne stranke. Mi smo to učinili ne u namisli samo, da riješimo jedno pokrajinsko pitanje, već u namisli da riješimo jedno znamenito opće narodno pitanje... Smatrali smo potrebnim da riješimo ovdje u Dalmaciji spor, koji je bio najveća nesreća i najveća šteta naša narodna... U svim sporovima, gdje ima razlike između nas i Srba uzmimo načelo slobode, i sloboda će nas pomiriti. Pak smo stoga imenu našem hrvatskom i imenu srpskom dali jednako poštovanje. Pak smo stoga zastavi, koja je obilježje njihova dijela naroda i onoj koja je obilježje našega dijela naroda, dali također jednako poštovano mjesto i nastojali da

uložimo onaj upliv, koji je jedino u našim rukama«, da se i pitanje zastave, i pitanje naziva jezika, i pitanje pisma rješava potpuno ravnopravno, pa nastavlja:

»Ovi sporovi su neznatne vrijednosti, ali posljedice su užasne, jer smo mi u našoj vlastitoj kući, u našem vlastitom narodu, stvorili razmirice, koje su njegovu snagu potpuno uništavale i onemogućile, da narod pokaže otpor ondje, gdje treba da odbrani svoja prava ili dođe do novih stečevina. Mi smo u Dalmaciji dali narodu sjajan primjer zrelosti i patriotizma u pogledu spora hrvatsko-srpskoga. Svečano smo proglasili, da je spor između Hrvata i Srba prestao.«

Don Jure Biankini pozdravlja »u sto dobrih časa, što je Riječka i Zadarska rezolucija srušila dušmanske meterize, koji nas za preko četvrt vijeka dijeliše od krvne naše braće Srba, te i oni odlučno izjaviše da će se s nama odlučno boriti rame uz rame za udruženje Dalmacije s Hrvatskom«.

Ne treba se uzdati ni u krunu (austrijsku), ni u pravo, jer je »pusta obmana željkovati jednu pravednu Austriju, koja bi nama Hrvatima zajamčila ma kakav slobodan, samostalan razvoj, jer je puka obmana i dalje sanjati o nekoj višoj protekciji, koju hrvatski narod tobože uživa na bečkom dvoru. Nepobitni povijesni čini otvoriše nam oči, te mi uvidismo, da se već dugo ljuljamo na valovima pukih opsjena, a uz to ostajemo uvijek izigrani i izvarani. Što nam je drugo preostalo nego tražiti nove putove, nove saveznike, a da ne ostanemo ovako fosilizirani, raskomadani, i u svakom pogledu upropašćeni i poniženi?«

»Jedino protiv složnoj narodnoj volji nema danas više priziva.«

U ovim diskusijama odvojio se jedino don Ivo Prodan, koji se o srpsko-hrvatskom pitanju nije uopće izjašnjavao, a kad su ga dr. Čingrija i dr. Trumbić na to izazvali, onda je odgovorio, da »Gospodi Srbima« odnosno »onima koji se kite srpskim imenom« ne treba priznavati posebnih prava (na zastavu i sl.), jer ako smo jedan narod — onda je dovoljna i jedna zastava. Kaže, da je suvišno i isticati, da su Srbi i Hrvati jedan, ravnopravan narod. Na to mu dr. Čingrija odgovara: »Neka »Hrvatska kruna« (organ Stranke prava u Zadru) sutra stavi na čelo svoga lista ovu izjavu, da su Hrvati i Srbi jedan narod, ravnopravan.«

Kao što se iz diskusije u Dalmatinskom saboru vidi, Hrvati su odgovorili, kako se najljepše zamisliti moglo na onaj uslov u Zadarskoj rezoluciji — »a to je, da se sa strane Hrvata obavezno prizna ravnopravnost srpskog naroda sa hrvatskim«. Sa tim je u odnosima između Hrvata i Srba bila dokrajčena ona žalosna bratska svađa, koja je, gledana iz razdaljine od 50 i više godina, predstavljala duboki pad našeg političkog života poslije sjajnog ilirskog i narodnjačkog poleta.

Ovdje su navedene riječi, koje govore o srpsko-hrvatskom bratstvu i jedinstvu kao o uslovu opstanka jednog i drugog naroda, na što je Hrvate i Srbe živo opominjala prijeteća opasnost od Germanstva, čija je sila slomljena tek poslije 40 godina, i koja je bila tolika, da je trebalo da se cijelo slobodoljubivo čovječanstvo udruži protiv njega, a ne samo Srbi i Hrvati.

Direktni cilj Riječke rezolucije nije uspio, jer je Franjo Josip rastjerao sa honvedima madžarski parlament, koji je bio i sazvan baš za 19. II. 1906. godine, na dan, kad je bio utanačen sastanak predstavnika madžarske opozicije sa predstavnicima hrvatskih i srpskih stranaka. Da je uspio taj plan, bila bi onemogućena prevlast njemačke manjine u Austro-Ugarskoj monarhiji. Ali Hrvatsko-srpska koalicija ipak je u Hrvatskoj, 1906. godine, pobijedila i došla na vlast. Ništa više nije moglo razbiti srpsko-hrvatsko bratstvo i jedinstvo; ni veleizdajnička parnica u Zagrebu, ni Fridjungov proces u Beču, ni aneksija Bosne i Hercegovine, kojoj je sve to i prethodilo.

Franjo Josip uvidio je bio, kakva opasnost prijeti onoj politici, kojoj je on bio oličenje, a koja se sastojala u tome, da udruženi Nijemci i Madžari tlače sve druge narode u Austro-Ugarskoj, pa je lično istupio da onemogući sporazumijevanje predstavnika Hrvatske i Madžarske. Zato je upotrebio i vojsku u madžarskom parlamentu, a madžarski političari su poklekli, iako su tu bila sve velika imena madžarskog političkoga života: Kossuth, Appony, Polony, Andrassy i dr.

Ali je time otelo maha i uvjerenje, da »u okviru« Austro-Ugarske nema našega ujedinjenja, iako će još uvijek postojati dvije struje: onih »u okviru«, i onih »izvan okvira« — kako kaže dr. Trumbić. Godina 1912. postavila je i ovo pitanje na drugu osnovu, kad su se udruženi balkanski narodi počeli vojnički boriti za svoje oslobođenje.

l. m.

OGLEDALO

Otvori svoje ogledalo.
Zlatnom tekućinom neka se
napuni.

Crveni oganj razbija
krivulju mosta
u polju snoviđenja.

Razruši pregrade, u kojima
ruke stoje zarobljene.

Uništi dvostruki jecaj
vjetra što stoji
iza zelenih žaluzija.

Otvori svoj vrutak
čije zvijezde iznutra
plaču zbog smrti,
što je uvijek
prisutna.

Na svojoj planini
podigni zastavu
oslobođenja.

Makar ostala neoplođena,
naći ćeš srce zemlje
i dušu mora.

Sve rastvori. Otvori
dušu napunjenu gorčinom
da mogu brazde zaorati
u glas kamena,
u golu istinu,
u žito sitosti.

△

JEDRA SNA

Silaze kapci niz oblinu zjena.
Spušta se zastor jednom danu
i ja tonem —
u sebe da utonem!

Plave mreže zastiru jedno nebo,
a ja se za njih skrivam —
u sebe da se skrijem!

Plovim u krhkoj lađici sna,
na crti dohvaćenoj,
gdje su se spojile usne —
neba i zemlje!

Jedrim —
niz vodopad zaborava
u tokove rijeka,
što su davno protekle —
ispred mene!

Jedrim . . . jedrim . . .
Žubore zaboravljene priče;
pjene virovi
gorčinom davno isplakanih suza.
Možda su to hirovi
ovog ludog sna.

Jedrim na krilima noći,
k obali čudnoj nestvarnoga svijeta,
u prostor
gdje ja nisam — ja!

Jedrim
i žudim jutrima vedrim,
što će dignut zastor
i spustiti jedra —
ovog ludog sna!

△

LISTAK

SRETEN VUKOSAVLJEVIĆ: ISTORIJA SELJAČKOG DRUŠTVA. — I. ORGANIZOVANJE SELJAČKE ZEMLJIŠNE SVOJINE. Izd. SAN, Beograd 1953.

Ne služi nam za pohvalu što smo poslije tri godine saznali za ovu knjigu. I to nismo saznali u Zadru već na prolasku u Zagrebu. U Zadru, kulturnom centru višega reda, koji sada postaje i univerzitetskim gradom, nismo, nažalost, u stanju pratiti sva naučna izdanja u zemlji pa, evo, ni izdanja najkrupnije naučne ustanove kao što je Srpska akademija nauka. Stvar je prosta. NO zadarske općine nije toliko bogat da mjesnim naučnim ustanovama osigura novčana sredstva za njihovu normalnu funkciju. U budžetu NO-a splitske općine odobreno je 1,000.000 Din. Gradskoj biblioteci za nabavku knjiga, a u budžetu NO-a zadarske općine predviđeno je svega 95.000 dinara za istu svrhu Naučnoj biblioteci. Ova paralela uvjerljivo govori, kako je u sistemu decentralizacije naučnih ustanova potrebna neka korektura.

Imamo dakle pred sobom samo prvu knjigu Istorije seljačkog društva od univerzitetskog profesora u p. Sretena Vukosavljevića. U uvodu autor kaže, da su za štampu spremne još tri knjige: II. Organizovanje seljačkih naselja, III. Organizovanje seljačkih radova i IV. O društvenim zajednicama i o oblicima ponašanja u njima. Ako dodamo, da knjiga I. sadrži 335 stranica, onda možemo bez pretjerivanja reći, da djelo Sr. V. opsegom daleko prelazi sve dosad objavljene radove iz naše agrarne historije.

Geografski okvir knjige — u opreci s dosad objavljenim monografskim radovima užeg ili šireg lokalnog značaja — obuhvata gotovo cijelu Jugoslaviju, sve njene krajeve, koji su bili pod turskim gospodstvom kao i one koji nisu bili pod turskim gospodstvom, ali su naseljeni narodom deseljenim ispod turske vlasti (ćesarske i mletačke krajine). No najveća vrijednost njena sastoji se u tome, što je rađena takoreći na licu mjesta: na osnovu analize suvremenih zemljišnih svojina na selu, na osnovu tradicije, na osnovu jezičkih zaostataka i naziva lokaliteta te na osnovu seljačkog naučnog rada. Ovo posljednje u prvi mah začuđuje. Kakav je to seljački naučni rad? Autor daje odgovor na to pitanje, s kojim se lako složiti onome tko i malo poznaje naše selo, više jučerašnje no današnje: »Ponekad i sami seljaci naučno obrađuju konkretne podatke iz ovih izvora. Uspoređuju ih i proveravaju jedne drugima. Ispravljaju ono, što se jedno s drugim ne slaže. Prave hipoteze, kritikuju ih, izvode zaključke, prave sinteze. Iako se to ne radi planski u naučne svrhe, ipak se ceo taj proces ne može drukčije nazvati nego kao naučni proces, a metoda — naučna metoda. Među prostim ljudima, koji se ne bave naukom, ima često ljudi s naučnim interesovanjem i naučnim smislom.«

Da se vratimo na tvrdnju, da u knjizi sabrani izvori daju njenu najveću vrijednost. Sa tim ne mislimo na okolnost, što je njihovo prikupljanje i bilježenje iziskivalo decenije napornog rada na prostranom, besputnom i zaostalom terenu, već na to što je dobar dio tih izvora, naročito tradicije, zabilježen u posljednjem času prije nego će sasvim nestati. Da se tek danas započelo s njihovim istraživanjem, veoma mnogi ne bi se više našli, a da je bio čovjek Vukosavljevićeva kova prije 100 godina, ti bi izvori bili obimniji i sadržajniji.

Drugi izvori, kao što je literatura, statistika, arhivska građa i pisani zakoni su minima pars knjige. Razumljivo je, što ovako pisana knjiga bez upotrebe pisanih izvora, nije potpuna, što i autor ističe. Zato je, kaže, trebalo mnogo vremena, a on ga nije imao. Šteta. Srećom, šteta ipak nije nepopravljiva, kao što bi bila da nije obavljen ovaj pretežitiji i važniji dio posla. Korišćenje pisanih izvora i njihovo uspoređivanje i usklađivanje s rezultatima proučavanja Sr. V. mogu obaviti mlađi, ma i »počesno« t. j. u užim okvirima pojedinih tema i pojedinih geografskih oblasti.

Vremenski raspon, koji je autor zahvatio, je XVII., XVIII. i XIX. vijek, jer su u postavljenom geografskom okviru (biv. turske i s njima granične sjeverne i sjevero-zapadne oblasti) rijetka naselja, u kojima su današnji stanovnici potomci starijeg stanovništva, pa prema tome nisu starije ni ekonomske i društvene ustanove, o kojima knjiga radi.

Krajevi, koje je autor imao najviše u vidu, su glavne iseljeničke oblasti, one iz kojih potječe velik dio stanovništva Jugoslavije: Gornja Albanija, Kosovo i Metohija, Sandžak, Crna Gora, Hercegovina i dijelovi Bosne. Otuda su česte seobene struje zajedno s ljudima nosile i njihove društveno-ekonomske pojmove. Tim putem je prošlo može se reći svo današnje stanovništvo unutrašnje Dalmacije. Zbog toga će ova knjiga izvrsno poslužiti za bistrenje pojmova u našoj domaćoj agrarnoj historiji. Poslije nje nitko ne može pasti u iskušenje, da na pr. prošlost stočarske privrede, i društvenih pojava s njome u vezi, ispod Velebita, ispod Dinare, oko Svilaje, Kozjaka i Biokova počne proučavati od providurskih terminacija kao početnih i konstitutivnih akata. Akti mletačke uprave, sad je to jasno, dolazili su, nerijetko i uzaludno, da jedan postojeći poredak zasnovan na narodnom običajnom pravu tobože isprave, a ustvari iskrive. Među ostalim (budi uzgred rečeno u okviru jednog kratkog prikaza!), konstatacije, koje je Sr. V. učinio, pomoći će, da se bolje shvate uzroci dviju morlačkih pobuna protiv mletačke vlasti, one Kuridžine iz g. 1704. i druge iz 1721. g. I jednoj i drugoj uzrok i neposredan povod bila je travarina odnosno naknada za korišćenje »planine« («planine« u ekonomskom i pravnom smislu t. j. ljetnog napasivanja stoke u planini izvan seoskog atara). U pojmovima balkanskog stočara paša i brst bili su »dar božji«, kao zrak i voda. Čovjek ih je slobodno uživao, a da za to nije nikome ostajao dužan. A kad je mletačka uprava pokušala naplatiti odštetu, koju je Turcima platila zato, što su Morlaci izgonili svoje blago u »planinu« na tursko-bosanskoj strani, pop Kuridža je digao bunu. To je bilo poslije Karlovačkog mira, kada su morlačka naselja ostala na mletačkoj a »planina« na turskoj strani, pa je razumljivo što su Turci tada tražili naknadu od stranih podanika za istu ispašu koju su Morlaci ranije pod turskim režimom slobodno uživali.

Mletačka vlada se trideset godina dvoumila, dok je uvela travarinu, jer se bojala narodnog otpora, a kada ju je g. 1721. uvela, izazvala je uistinu otpor u cijeloj unutrašnjoj Dalmaciji. U Bukovici je izbila prava pobuna zbog toga. Providur Grimani pisao je nešto kasnije vladi u Veneciju, da narodu naprosto nije išlo u glavu da treba plaćati travarinu — sembrò estremamente strano questo peso nel suo principio ai popoli e vi vollero forza e catene per indurli ad abbracciarlo.

Ovi primjeri pokazuju, do koje mjere može knjiga Sr. V. biti od koristi za proučavanje naše domaće historije i zašto mi ovdje na jadranskoj obali radoznalo čekamo, da se i one tri pripremljene knjige štampaju i objelodane. ig.

GLIGOR STANOJEVIĆ: NEŠTO O SRBIMA U DALMACIJI U DRUGOJ POLOVINI XVIII. VIJEKA. PRILOG ISTORIJI DALMACIJE. — Posebni otisak iz »Istoriskog glasnika« g. 1955. br. 1, Beograd 1956.

Mladi historičar, naučni saradnik Istoriskog instituta SAN Dr. Gligor Stanojević bavi se ponajviše prošlošću Crne Gore i Boke Kotorske, koristeći na tom poslu mletačku arhivsku građu. Korišćenje mletačkih izvora dovelo ga je, htio ne htio, u historiju Dalmacije.

Događaj, koji inspiriše ovu kratku raspravu (24 stranice), je atak katoličke hijerarhije (Zmajević, Karaman) na vjersku slobodu Srba u Dalmaciji, prvi pokušaj nasilne unije na ovome tlu, uz promjenljivo držanje mletačke vlade. Ta tema je u našoj historiografiji iscrpljena (Milaš) i nema bogzna što više da se reče. Novo je, i to je glavni predmet St. rasprave, krivični postupak što ga je Vijeće desetorice pokrenulo protiv bliskog saradnika vladike Končarevića, smokovičkog paroha Lazara Vujinovića, i osuda na 10 godina robije protiv njega izrečena radi izdaje i službe jednoj stranoj sili — ruskom caru.

Nedostatak rasprave je, mislimo, što St. nije iznio više pojedinosti iz krivičnog postupka protiv Vujinovića, jer možda ima i takvih, koje bi bile kadre ma koliko prorijediti maglu, koja još zaklanja narodni život onoga vremena. U iskazima 55 svjedoka iz svih krajeva gornje Dalmacije, gdje nastavaju Srbi, ima vjerojatno podataka korisnih za njihovu društvenu i kulturnu historiju. No St. je tu bio suzdržljiv, a upustio se, nezavisno od akata krivičnog postupka, u ekonomska i socijalna razmatranja. Njegovi zaključci o procesu raslojavanja narodnih glavara i formiranja trgovačke buržoazije unutar srpske skupine u Dalmaciji mogu se primiti kao u osnovi tačni, ali se na mnogo mjesta opaža nesigurnost autorova u prikazivanju historijskih fakata, od kojih polazi.

U XVI. vijeku pa sve do polovine XVII.-og, do tursko-mletačkog Kandijskog rata (1645.—1669.), ne može se govoriti o nekoj srpskoj nacionalnoj skupini na mletačkom tlu u Dalmaciji. Mletački posjed na dalmatinskom kopnu bio je u to vrijeme stisnut u utvrđene primorske gradove i na jednu, na više mjesta presječenu (Pakoštane, Skradin, Rogoznica, Solin) usku obalnu crtu od Novigrada do Splita, a od Splita do Neretve sva je obala bila u turskim rukama s izuzetkom omiško-rogozničke enklave. Na toj uskoj crti mletačkog posjeda uz more, u gradovima i na otocima natisnulo se bilo stareničko hrvatsko stanovništvo. Pojedinci Srbi, prebjezi s turske strane, brzo su se prilagođavali u hrvatskoj stareničkoj sredini te bez ceremonija ulazili u katoličku crkvu i na taj se način odvajali od svog pravoslavnog korjena. Tek u Kandijskom ratu, kad se naš narod obiju vjera u unutrašnjosti Dalmacije odmetnuo od turskih gospodara, prešao na mletačku stranu i s oružjem u ruci potisnuo Turke duboko pod Dinaru, može se govoriti o srpskoj skupini pod mletačkim gospodstvom kao i o mletačkoj krajini u Dalmaciji.

Osim ove važne činjenice, St. bi morao bolje provjeriti još i ova svoja tvrđenja:

da je Venecija, u neko vrijeme, dala Morlacima (t. j. seljacima Srbima i Hrvatima bivšim turskim podanicima) izvjesne privilegije, a to da je u prvome redu bilo oslobođenje od feudalnih davanja ... (str. 2);

da je u prvoj polovini XVIII. vijeka rastao veliki posjed na račun malog seljačkog posjeda (str. 4);

da seljaci nisu imali više od jednog ili polovice kanpa zemlje (str. 23);

da su u početku XVIII. vijeka, umjesto narodne obrane, u Dalmaciji uvedene redovne trupe za čuvanje granice prema Turcima (str. 2).

Ne može se bez velikog rizika ulaziti u dalmatinski XVIII. vijek, ako se prethodno nije načisto sa postankom geografskog pojma mletačke Dalmacije, sa t. zv. starom, novom i najnovijom stečevinom. To je isto što biti načisto s činjenicama: da je hrvatsko i srpsko stanovništvo unutrašnje Dalmacije u etnografskom pogledu bilo kost i meso turske Bosne, a da su otoci i primorje sa svojim hrvatskim stareničkim stanovništvom razvojno spadali u oblast mediteranske kulture; da su ekonomska osnovica primorskog i otočkog stanovništva bili pomorstvo i ribarstvo a u poljoprivredi kolonat, jedan specifičan agrarni odnos, čiji korjeni sežu u doba grčkih kolonija, dok je ekonomska osnovica stanovništva u unutrašnjosti bila stočarstvo balkanskoga tipa i vječito koristovno pravo na državnoj zemlji uz davanje »decime« i uz krajišku vojnu službu; da se javna uprava na primorju i otocima oslanjala na tradicionalnu seosku samoupravu (posobe), a da je u unutrašnjosti niža vlast bila u džepu osiljenih serdara, koji su prilježno služili korumpiranim mletačkim predstavnicima. Pogrešno je, primjera radi, kada St. procjenjuje terminaciju providura Cavallija (str. 5) o ograničenju slobode seoskog zbora i dogovora, koja je bila uperena protiv jednog primorsko-otočkog težačkog buntovnog pokreta, kao da pogađa samoupravna prava naroda u unutrašnjoj Dalmaciji.

Naposljetku, St. se potkrala jedna nevažna ali neugodna griješka. Serežani nisu selo (str. 20), već riječ, koja ovdje znači isto što i panduri.

Budući da će St. vjerojatno nastaviti s radom na dalmatinskoj historiji, što mi od srca želimo, jer na toj njivi nema dosta orača, opomenuli smo ga u dobroj namjeri na nekoliko po našem mišljenju krivih postavaka u njegovoj raspravi, a opomenut, upola spašen.

ig.

»JOŠ JEDAN KNJIŽEVNI PSEUDONIM« naslov je članka u I. broju »Zadarske revije« za 1956. god. na str. 69 i 70. Pisac članka, drug Jakov Tomasović, osvrće se na pjesmu »Prkos mora i gora«, koja je bila štampana ravno pred 28 god. u I. broju ondašnjeg časopisa »Jadranska vila«, koji je izlazio u Omišu u redakciji druga Jakova Tomasovića. Autor pjesme, »Prkos mora i gora«, krio se pod pseudonimom »Tone Kamenjak«. Upravo taj pseudonim, dao je povoda ovome članku.

Pjesmu »Prkos mora i gora« uredništvo »Jadranske vile« dobilo je bilo iz Crikvenice. Redakcija je pjesmu ocijenila vrijednom da se štampa, pa ju je »Jadranska vila« donijela u svome I. broju za mjesec srpanj 1928. god. Uredništvo tada nije znalo, tko je taj Tone Kamenjak, autor pjesme, niti je znalo, da je to književni pseudonim. Nakon što je pjesma štampana, uredništvo je stalo tražiti autora — Tonu Kamenjaka. Prema običaju uredništvo je uputilo Toni Kamenjaku u Crikvenici suradnički broj »Jadranske vile« uz informativno pismo, sa željom, da dozna potanje informacije o svome suradniku. Mjesto željenog odgovora, uredništvo u Omišu dobilo je natrag poslani rukopis, a na pismo nikad odgovora. Na povraćenom časopisu pošta u Crikvenici napisala je primjedbu »n e p o z n a t«. Sada je tek uredništvu »Jadranske vile« bilo jasno, da je Tone Kamenjak književni pseudonim. Traganje za Tonom Kamenjakom. Tko je taj Tone Kamenjak? Zagonetka.

Prolazile godine, došao je II. svjetski rat. »Jadranska Vila« davno prestala izlaziti. Zaboravljen i negdašnji pseudonim: Tone Kamenjak.

Kada je prošle jeseni (1. XI. 1955. god.) u Zagrebu umro naš akademik, sveučilišni prof., književni kritičar i historičar dr. Antun Barac, naša štampa donosila je opširne članke o plodnom radu, biografije i nekrologe o pokojniku. Negdašnji urednik »Jadranske vile« drug Jakov Tomasović, čitajući te članke o pok. Antunu Barcu, naišao je — uz ostalo — da je pokojni Antun Barac rođen u Kamenjaku u Hrvatskom primorju. Ime mjesta Kamenjak, dozvalo mu je ponovo u svijest negdašnji pseudonim Tone Kamenjaka i sada stvara ovaj zaključak: Antun, u primorskom žargonu znači Tone, a eto rođen u Kamenjaku, pa napokon zagonetka o pseudonimu je riješena. Autor pjesme »Prkos mora i gora«, pred 28 god., nije dakle nitko drugi nego Antun Baraç. Prema tome pok. Antun Barac pisao je i pjesme, što nijedan njegov nekrolog nije dosada iznio. Upotrebljavao je i književni pseudonim Tone Kamenjak. To bi bio siže članka u »Zadarskoj reviji« i zaključak Jakova Tomasovića.

Kada sam pročitao te retke, nisam se složio sa zaključcima druga Tomasovića. Još i danas dobro se sjećam časopisa »Jadranske Vile«, ali se sjećam još nečega iz razdoblja prije II. svjetskog rata. Dok sam bio đak u Šibeniku od 1921. do 1927. god., gdje sam došao iz Zadra nakon likvidacije hrvatskih škola u tom gradu nakon Rapallskog ugovora, upoznao sam jednog druga, koji je bio jedan razred ispred mene, po dobi 1 do 2 god. stariji, kojega i sada, dok pišem ove retke, vidim u svijesti. Crne puti, bujne kose, velikih i živih očiju, uvijek nasmijan. Vrlo lijepo i uvjerljivo znao je govoriti i iznositi svoje misli u ondašnjim patriotskim naprednim đačkim organizacijama. Isticao se kao jugoslavenski nacionalista. U ono doba biti jugoslavenski nacionalista, značilo je biti borac za bratstvo i jugoslavensko jedinstvo. Bio je to istarski izbjeglica, današnji profesor Ante Peruško, direktor jedne (mislim ženske) zagrebačke gimnazije, koji je 1926. god. u Šibeniku i završio Učiteljsku školu. Nakon toga službovao je kao učitelj po našim dalmatinskim mjestima, među kojima mislim i u Dugopolju kod Splita. Ante Peruško, kao mladi učitelj, bavio se književnom prozom i pjesmom uz pseudonim T o n e K a m e n j a k. Dobro se sjećam jedne njegove patriotske knjige, mislim, da joj je bio naslov »Sumraci pod Učkom«. Na vanjskim koricama slika je prikazivala kako crna fašistička ruka stišće našu Istru, nad koju su se nadvili crni oblaci. Poviše, u lijevom gornjem uglu, kao izdavatelj Tone Kamenjak. Nekoliko primjeraka, drug Ante Peruško, poslao mi je, mislim baš iz Dugopolja, u moje prvo službeno mjesto na Rab, da ih rasprodam. Brzo sam ih rasprodao i naručio još 5 komada. Jedan primjerak čuvao sam za sebe, iz kojega sam često čitao školskoj djeci po koji članak ili odlomak, kada sam spominjao našu Istru.

Knjigu sam dugo vremena čuvao, ali za vrijeme zadnjeg rata, kada su mi fašisti otpustili ženu iz službe, pred bojazni od kućne premetačine, uništio sam je kao i još neke (Zbornik hrvatskih seljaka I. i II. dio), jer pronađe li okupator »Sumraci pod Učkom« značilo je u najmanju ruku popiti nekoliko decilitara ricinusova ulja i svršiti u internaciju na Lipare.

Brige, posao, rat i njegove strahote izbljijedile su i kod mene lik Ante Peruška i njegov pseudonim, »Jadransku Vilu« i »Sumraci pod Učkom«, ali nakon rata susreo sam u Zagrebu druga Peruška, doznao, da je nastavio daljim svojim školovanjem i da je danas direktor gimnazije, pa čitajući u »Zadarskoj reviji« članak druga Tomasovića, sjetih se svega pomenutog, pa i pseudonima Tone Kamenjak.

Smatram, da je bilo potrebito iznijeti, da se književni pseudonim Tone Kamenjak ne odnosi na dr. Antu Barca, već na Antu Peruška radi točnije informacije naše javnosti i da pjesmu

»Prkos mora i gora« nije napisao Antun Barac već Ante Peruško. Ja mislim, da je drug Ante Peruško uzeo pseudonim Tone Kamenjak u prvom redu, da se ne bi fašistički žbiri u Istri osvećivali njegovu rodu, a Kamenjak nije uzeto ni po kakvom selu, već po najjužnijem morskom rtu naše Istre, koju je Ante Peruško (Tone Kamenjak) posebno volio, ali tada i silno trpio nad ondašnjom njenom gorkom sudbinom. Drag mu je bio Kamenjak, morski rt njegove rodne grude, pa je htio da se i sa svojim književnim pseudonimom poveže što bolje sa svojom Istrom.

Neka mi drug Ante Peruško ne zamjeri, što sam ovdje otkrio njegov davni književni pseudonim i nastojao ga objasniti, a drug Tomasović bit će zadovoljan, da je zagonetka oko pseudonima Tone Kamenjak, njegova negdašnjeg suradnika »Jadranske Vile«, konačno točno riješena i što je doznao pisca pjesme »Prkos mora i gora«. Vjerujem, da mu drug Peruško ne će ni sada tražiti suradnički honorar za pjesmu štampanu pred 28 god. u »Jadranskoj Vili«.

Milan Veršić

CVITO FISKOVIĆ: PRVI POZNATI DUBROVAČKI GRADITELJI. Historijski institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku izdao je nedavno vrlo zanimljivo djelo Cvita Fiskovića o prvim dubrovačkim graditeljima i obrtnicima, koji se javljaju u XIII. i XIV. stoljeću.

Graditelji i ostali majstori u Dubrovniku napose razvijahu svoj rad, kada je u XIII. stoljeću zbog požara bilo zabranjeno pokrivanje kuća slamom, pa se ta zabrana ponovila početkom XIV. st., kada se zabranila i gradnja drvenih kuća. U to se vrijeme, tvrdi C. F. u Dubrovniku razvijaju umjetnički zanati, dižu se zgrade i ukrasuju kamenim reljefnim ukrasima i freskama, kao na pr. stolna crkva i dvorana Velikog vijeća. Osim toga izrađuju se razni zlatni i srebrni nakiti, srebreni pribor za jelo, raskošno pokućstvo i t. d.

Pod kraj XIII. stoljeća pojavljuju se i domaći slikari, te nastaje dubrovačka slikarska škola. Među domaćim slikarima-majstorima spominju se iz Zadra Mihajlo Zadranin i Durante, koji se stalno nastanio u Dubrovniku. Osobito se u XIII. i XIV. st. ističu zlatari, među kojima je bilo Dubrovčana, Zadrana, Splićana, Pelješčana i dr., a spominje se Mlečanin Bene Abramov, koji je g. 1302. otišao na rad u Srbiju. Među majstorima iz Zadra spominje se zlatar Ivan.

U to isto doba razvija se u Dubrovniku drvorezbarstvo, pa istaknute drvorezbare C. Fisković navodi, a zasebno govori o graditeljstvu i klesarstvu i njihovim majstorima.

Dok su u XIV. stoljeću graditelji u većini bili Dubrovčani, u XV. stoljeću dolaze u Dubrovnik majstori iz ostale Dalmacije i balkanskog zaleđa.

Kamenu građu nabavljali su dubrovački majstori iz korčulanskih kamenoloma, a i vapno se pravilo na teritoriju dubrovačke republike. Opeku za krovove i ciglu počeli su Dubrovčani peći još u drugoj polovici XIII. stoljeća.

Poslije prvog poglavlja »Dubrovački umjetnički zanati XIV. stoljeća« slijede ova vrlo interesantna poglavlja: »Stolna crkva i krstionica«, »Crkva sv. Vlaha«, na kojoj je od rujna 1348. radio protomajstor gradnje Zadranin Anđeo, sin protomajstora Lovre, »Dominikanska crkva«, »Crkva i samostan na Lokrumu«, »Samostan i crkva u Pakljenom i na Mrkanu. Puncijele«, »Franjevački samostan i crkva u Stonu«, »Crkva sv. Stjepana«, »Manje crkve«, »Javno i obrambeno graditeljstvo«, »Stambeno graditeljstvo«, »Rad dubrovačkih majstora izvan Republike«, »Strani majstori«, »Dalmatinski i zetski majstori«, »Mikoje Brajkov«. Pisac ističe među majstorima, koji su dolazili u Dubrovnik iz Dalmacije grupu Zadrana, »koji su vjerojatno zbog nemirnih prilika u Zadru i zbog sukoba i borba sa Mlečanima u toku prve polovice XIV. stoljeća tražili zaposlenje u Dubrovniku. U toj se grupi naročito ističu Nikola i Juraj, Petar i Anđeo sinovi Lovrini, koji rade na dominikanskom samostanu, izrađuju kamene dijelove kuća, izvoze svoje radove u Kotor, imaju radionice i učenike«. Zadrani su odilazili na rad i u Srbiju, pa se spominje Blaž Zadranin, koji je sa grupom dubrovačkih majstora otišao raditi u Srbiju. Spominju se pored ostalih i dva Šibenčanina Nikola i Jakov, koji su kao majstori radili u Dubrovniku.

Djelo je ilustrirano velikim brojem slika. Nažalost kvari ga oveći broj jezičnih i pravopisnih pogrešaka, čega ne bi smjelo biti u izdanju Jugoslavenske akademije. Jezični cenzor i korektor morali bi biti savjesniji.

Lj.-ić

DR. VINKO FORETIĆ: KORČULANSKI KODEKS 12. STOLJEĆA I VIJESTI IZ DOBA HRVATSKE NARODNE DINASTIJE U NJEMU, J.A.Z.U. »Starine« 46, Zagreb 1956. — V. Foretić, direktor Državnog arhiva u Dubrovniku, kao što je već poznato našoj stručnoj javnosti, posvećuje naročitu pažnju obrađivanju pitanja naše srednjovjekovne historije, iz kojeg područja ima već više većih i manjih naučnih radova. Ovaj njegov prilog predstavlja otkrića, koje će zainteresirati ne samo stručnjake, već i našu širu obrazovanu publiku. On je otkrio u Kaptolskoj riznici korčulanskoj kodeks izvanredne vrijednosti sa mnoštvom podataka, koji se odnose na doba narodne dinastije u hrvatskoj povijesti i znači prema tome vrelo prve ruke za ovaj naš historijski period.

Nakon vanjskog opisa samog kodeksa, Foretić donosi i prikaz njegovih najvažnijih poglavlja kao i 9 fotosnimaka, iz kojih se vidi, da je pisan oblom uncijalom u stilu srednjovjekovnih kronika. On sadrži kratko povijest Jeruzalima i Židova prema Josipu Flaviju, prelazi na rimsku povijest i onda na životopis rimskih careva prema Eutropiju (IV. st.) i Pavlu Đakonu (VIII. st.). Zatim se njegov prikaz nastavlja kronikom rimskih biskupa prema »Liber Pontificalis«. Tu su dalje imena ravenskih biskupa i akvilejskih i gradežkih patrijarha te neka Jeronimova i Izidorova pisma. Druga se opet poglavlja odnose na genealogiju franačkih kraljeva i najzad uopće na crkvenu historiju prema Euzebiju (III. st.).

Pisac na više mjesta govori o dalmatinskim i hrvatskim crkvenim i političkim prilikama, uklapajući ih u navedene sheme. To što on posebno ističe podatak o prvom zadarskom nadbiskupu Lampridiju, koji dobiva palij od pape Anastazija, navelo je Foretića da zaključi da je kodeks nastao na području zadarske metropolije. Isto tako je opravdan njegov zaključak, da je pisac Hrvat na osnovu toga što govoreći o papi Agapitu, spominje gotskog kralja Teodata pod imenom Bogdan. I dalje, govoreći o drugom gotskom kralju Totili, veli za ovoga da je bio ban, donoseći uz to brojne vijesti o hrvatskim crkvenim i političkim prilikama.

Foretić se u ovoj kratkoj raspravi posebno osvrnuo na ove posljednje, uspoređujući ih sa podacima iz drugih vrela, naročito sa onima Tome Arcidakona. On se tu dotiče čitavog niza pitanja naše najstarije historije, uspoređujući rezultate naše nauke sa ovim izvornim materijalom. Vijestima koje sadrži ovaj kodeks, može se reći da je stavljena, gotovo van svake sumnje historijska autentičnost splitskih sabora (X. st.). One dalje bacaju više svijetla na crkveni raskol i borbu za staroslovensko bogoslužje, kao i formiranje zasebne hrvatske biskupije. Tu imade izravnih aluzija na 12 hrvatskih plemena što predstavlja prvu vijest o njima već u prvoj polovici XII. st. Iz navedenog sigurno je, da će ovaj kodeks pobuditi svestranu pažnju naših historijskih istraživača i osvijetliti još mnogo zamršenih pitanja iz naše starije povijesti.

V. Valčić

DUŠKO KEČKEMET: BIBLIOGRAFIJA O SPLITU, I. DIO (Od prethistorije do 1860. godine). Split, Muzej grada Splita, sv. 6., 1955., v 8°, str. 188.

U izdanju Muzeja grada Splita izašla je »Bibliografija o Splitu«, koja, po autorovim riječima, ima priručni karakter. To je prvi dio bibliografije, koji obuhvaća razdoblje od nastarijih vremena do 1860. godine.

Bibliografija je podijeljena na dvanaest poglavlja (I. monografije, vodiči i t. d., II. geologija, geografija, klimatologija, botanika, zoologija, III. etimologija, lingvistika, IV. razno, V. kronološki opća djela, VI. prethistorija, VII. Stari vijek, VIII. rani Srednji vijek i Autonomna komuna, IX. Venecijanska uprava, X. Prva austrijska uprava, XI. Francuska uprava, XII. Druga austrijska uprava). Prema tome, grada je podijeljena kronološki.

Kečkemet u svojoj bibliografiji ne spominje samo djela, koja govore isključivo o Splitu, već i ona, koja se odnose i na Dalmaciju, a neophodno su potrebita za proučavanje Splita.

Već se iz sadržaja vidi, da je ta splitska bibliografija opširan popis knjiga i članaka, koji su o Splitu napisani, pa bi mogla biti — s obzirom da su obuhvaćena i djela, koja govore o Dalmaciji — osnov za jednu dalmatinsku bibliografiju.

Kečkemetova bibliografija lijepi je prilog hrvatskoj bibliografiji, pa bi bilo poželjno, da drugi dio knjige što prije izađe.

Želeći štedjeti prostor i želeći dati pregledniju bibliografiju (to su autorove riječi), nije se Kečkemet držao bibliografskih principa. To nije pravilno. Ako na pr. kod bibliografija ne stavljamo zarez između prezimena i imena, na prostoru nismo ništa dobili. Da je autor želio štedjeti prostor, mogao je to drugačije postići: mogao je upotrebiti kratice za periodike, za »posebni otisak« i t. d. Ako se ne držimo propisa kod sastavljanja bibliografije, bibliografija ne može biti nikako »preglednija«. Značilo bi drugim riječima, da dobro sastavljena bibliografija, u kojoj ni jedan podatak nije suvišan, nije pregledna, što ne možemo nikako prihvatiti. Za svaku bibliografiju može vrijediti ovo pravilo: melius est abundare quam deficere.

U predgovoru možemo opaziti nekoliko gramatičkih griješki, na pr.: »dragocjen« pisano s »i«, »pošto« (vremenski veznik) upotrebljen je uzročno, »zbog« izriče za autora namjeru, zavisne se rečenice redovito ne odvajaju zarezom i t. d.

No, gramatičkim griješkama i mimoilaženjem bibliografskih pravila nije umanjena vrijednost Kečkemetova rada. Najpravilnije će to djelo ocijeniti oni, koji se budu njime služili. »Bibliografija o Splitu« nije potrebita samo našem bibliotekarstvu: ona će još više koristiti svima onima, koji budu htjeli pisati o Splitu, pa i o Dalmaciji uopće.

Pavao Galić

GLAVNO DA JE KAPA NA GLAVI. Čitaoci ranijih djela Slavka Kolara s radošću su i radoznalošću uzeli u ruke njegovu najnoviju knjigu »Glavno da je kapa na glavi«. Ona već svojim originalnim, a istovremeno našim domaćim naslovom privlači i pobuđuje nekadanje humoristično-satirične asocijacije iz njegovih pripovijedaka. Veoma snažna u jednome svom dijelu, ipak je ta knjiga Kolara smijača i satiričara označila i izvjestan pad u poređenju s njegovim ranijim književnim dometom, naročito prema djelima »Ili jesmo ili nismo« i »Mi smo za pravicu«. Novo Kolarovo djelo obilježeno je suvremenošću, aktualnošću događaja iz današnjega našeg vremena u Hrvatskoj, crtajući naše ljude i jade iz posljednjih petnaestak godina, izuzevši novelu »Quo vadis Europa?«, koja je napisana prije posljednjeg rata. Ta bliskost s našim suvremenim događanjem, to gledanje ljudi neposredno oko nas, upravo tu pokraj nas, kao i u naša unutarnja trzanja i slabosti (kod građana i seljaka), bez nekih specijalnih filozofskih pretenzija, karakteristika je ranijega Kolarova književnog rada, kao i ove knjige.

Uzeo je teme, katkad nezahvalne, iz ove naše predratne, ratne i pomalo i poratne sudbine Zagreba i nešto dalje od njega. Aktualnost tema možda katkad sadrži u sebi i izvjesnu opasnost nedovoljne perspektive, ako se želi umjetnički oblikovati. Ipak se u nekim od ovih pripovijedaka pokazao kao odličan crtač psiholoških stanja, davši izvrsne portrete nekih ličnosti (Pintarić, Palac, Migudac i Gudešić). Najbolje i s najviše umjetničkog nerva i satiričke snage naslikan je lik Migudca iz istoimene novele, koja je ujedno najbolje Kolarovo ostvarenje poslije rata. A ne samo kao figura, tip i umjetnička cjelina, nego je ovo vjerojatno do danas i najbolje Kolarovo stilsko ostvarenje. Snaga i novina njegova stila u toj pripovijeci mnogo je odskočila svojom tehnikom i cjelovitošću, te se već na prvi pogled odvaja od ostalih ranijih, inače izvrsnih pripovijedaka toga pisca, pa je čudno mišljenje Đure Šnajdera (Nar. list), koji je u stilskom pogledu stavlja na razinu poznatih Kolarovih pripovijedaka. Srodnost postoji u kompoziciji pripovijetke, ali ne u stilu pisanja, njegovu tonu i zamahu.

Velik dio pripovijedaka ove knjige, uz svoje prednosti, ispunjen je s ponešto odveć vanjskoga nakita, možda ima odveć figura i likova, pa se srodne osobine ponavljaju, a često izostaje dublja i svestranija analiza, kakvu bi zahtijevali opisani događaji. »Quo vadis Europa«, »Glavno da je kapa na glavi« (djelomice), kao i »Migudac« ističu se iznad toga svojom snagom, uvjerljivošću, psihologijom i satiričnošću. Ostale pripovijetke posjeduju također osobine dobroga i ugodnog humora, ali se iza fizionomija njihovih ličnosti ne kriju sudbine, koje bi imale svoje potpuno opravdanje u našim specifičnim prilikama i u našemu tlu. One bi se često isto tako mogle kretati i u tuđim zemljama i krajevima, kada bismo im eventualno oduzeli onu isprepletenost kajkavštine s naučenom štokavštinom. Tako da spomenute pripovijetke stoje dosta ispod nivoa najpoznatijih Kolarovih ranijih radova. Pogotovu, ako je — u pozadini svega

— Kolar i u njima prvenstveno htio staviti naglasak na problem kukavičluka ljudi naših dana, kao što je to s tolikom snagom učinio u pripovijeci »Migudac«. Iako ti razni domobranski oficiri i ostali malograđani defiliraju pred nama u svojoj smiješnosti i duhovnoj golotinji i mizeriji, ipak oni nisu dani dovoljno jasno ni snažno. Kolarov, inače poznati realistični smisao prikazivanja, tu je ostao odviše na površini. Crtao je odveć iskrivljenu karikaturu gdjekad ondje, gdje nije dobro pristajala. Mogu nekad u književnom djelu svi vanjski fakti biti točni, ali ne moraju biti ujedno i umjetnički prikazani. Potrebno je uzeti u obzir sve komponente nečije svijesti, da bi se mogao dati njezin makar i smiješni odraz. Satiričar, više nego ikoji umjetnik, treba da bude potpuni realista, ako hoće da se smije istinski i nepatvoreno. Naročito pripovijetke »U višim sferama«, »Veseljak«, pa djelomice i »Natrag u naftalin« (iako važna vremenski) — zaista nisu pošle mnogo dalje od površine lica i zbivanja.

*

Kolarov humor i satira zasnovani su na razotkrivanju naše seljačke zaostalosti i gradskoga bolesno-malograđanskog mentaliteta. Pripovijetka »Quo vadis« pokazuje i njegov interes za jedno dublje objašnjavanje građansko-činovničkog mentaliteta, te dolazi do jačeg izraza ne samo njegov smijački nego i humani stav prema izgubljenim, izlomljenim i slomljenim sudbinama. Sudbinama naših sitnih činovnika, uklupčanih u brojne komplekse, koji dovode i do samog pokušaja samoubistva. Ne samo ona značajna scena iz Gradskog podruma, smiješna doista, s adekvatno iznesenim vanjskim držanjem Pintarića među onim malograđanima iz polusvijeta, odražava i njegovu unutarnju borbu i stid i osjećaj zgaženosti te dodiruje tako srodnu problematiku i maniru jednoga Kafke, a možda i Chaplina, noseći našu tugu u svojim bolnim njedrima. Ne pitajući o krivnji, tu Kolar slika jednostavno i iskreno.

Iako je Matoš bio ponešto preoštar (i možda malo u francuskoj postbaudelaireovskoj maniri) tvrdeći, da je stil u umjetnosti sve, ipak se ta njegova tvrdnja, nešto ublažena, može primijeniti na ove Kolarove pripovijesti. Jer koje su psihološki, satirički i tematski najbolje i posve uvjerljive, pisane su i najboljim stilom. Taj je stil dosegao svoj vrhunac u pripovijesti »Migudac«, koja i inače nosi čitavu ovu knjigu. Ne zaostaje mnogo ni »Quo vadis Europa«, ali »Migudac« iznad svega. Dobro poznavanje naših prilika i izvjesne društveno-kulturne zatrovanosti proizveli su adekvatno snažan izraz, po tonu oštar i zajedljiv, no zato originalan, precizan i minuciozan, ne ostavljajući ni najmanju prazninu, ni najsitniju šupljinu u slikanju dvaju izvanrednih portreta naše prošloratne kukavičke mizerije, i to ljudi, koji u budućnosti očekuju peterostruko više nego što stvarno vrijede. Tu je Kolar svome stilu dao najličniju notu, skupivši sve svoje iskustvo čovjeka i satiričara, ostavši dokraja na objektivnom tlu.

U većini ostalih pripovijedaka on nastavlja ne doduše naš stari književni stil, ali stil ranijeg Kolara iz vremena prije rata, bez mnogo nove inventioznosti. Ispod nivoa rečenica na pr. iz »Quo vadis...«, kao ova:

»Ali ovako, kao da se u neku otmjenu englesku pasju reviju doklatilo kakvo šugavo ulično pseto... Mnogo se oko začuđeno i blesavo izbečilo, usnica posprdno nakrivila, a nos sumnjičavo nadigao. — — — — Kakav je to način? To je direktno boljševizam!... Unglaublich!« — Tako je opisano zgražanje publike Gradskog podruma na Staru godinu nad odrpanim Pintaričem Tako ujedno Kolar i idejno nastavlja tradiciju Kranjčevića, Matoša, Krleže i Cesarca, kao i ostalih, što su izrekli svoj jed nad takvim zgražanjima naše mile publike, ukočene i neukusno napirlitane.

Kolarovo izražavanje polazi od narodnoga govora (katkad i odviše) i prirodno se spaja s našom književnom tradicijom, osvježujući je novim sokovima: »Doskakutala dakle Magda do stola, dok je Jozin pogled radosno šetao po njenim oblinama b r s t e ć i i h k a o k o z a g r m« (Pobuna viteza Joze).

*

U spomenute tri najbolje pripovijetke Kolar je ponovo pokazao svoju nekadanju snagu. Svima im je zajednički društveni korijen, dan u tri različne varijante. U prvoj — kompleksnost psihe exoficira činovnika Pintarića, u drugoj oficir-malograđanin novijeg tipa, Zagrepčanin u lošem smislu, i u trećoj — licemjerstvo, farizejstvo, lažna filozofska poza i quasi-progresivnost kukavičkih duša kao Mi-

gudac i Gudešić. Posljednja ujedno kao vecma oštra osuda nekih naših kulturnih pojava, što po mentalitetu sežu sve do danas, i ljudi, što se samo silno znaju busati u prsa zbog svoje visoke naprednosti i društvene svijesti, a stvarno su bijedne kukavice, nesposobne da pogledaju opasnosti u oči. Mizerne kreature, koje je Kolar ovdje razgolitio do dna, do posljednje ćelije njihova bića i njihova kukavičkog mentaliteta. Vjerojatno će mnogi u toj priči najuvjerljivijih Kolarovih dijaloga naći sebe same i morat će priznati, da je netko imao smjelosti i snage nepoštedno reći istinu u lice. No mnogo je važnije od toga, što je ta satira izrasla u našim konkretnim prilikama, u našim društvenim odnosima, koji su tako često zamagljeni velikim riječima i bolesnim gestama. To su ljudi, koji su jaki i veliki, kad opasnosti nema, a najjači, kad je već prošla. Oni pokušavaju stvoriti i neku svoju mutnonakaznu »filozofiju«, da bi opravdali svoje bijedno držanje i jadni kukavičluk. Karijeristi. »Nevjerovatna je snaga fige u džepu«, veli o njima Kolar.

Ta je pripovijetka kao nabijena stvaralačkim zamahom pisca, te se čini, kao da je napisana bez daha, a i čita se tako. Autor ju je napisao — pritiješnjen silom i težinom, koja se osjeća u svakoj rečenici, u svim »povjerljivim« političkim dijalozima dvaju glavnih lica. Najsmješniji je onaj njihov zajednički usklik »M o r a m o« (t. j. u partizane), koji se kao neki Leitmotiv provlači kroz njihove kukavičke svijesti, svijesti bez muškog značaja i muške odlučnosti. Ti »puževi s membranom« bijedni su žig jednoga vremena obilježenoga — uz brojna herojstva — i brojnim neslavnim činima. Te ljude iz zavjetrine na Sv. Duhu Kolar je dokraja razgolitio zadnjim muzičkim efektom, stavivši Migudca uz prozor školske sobe, gdje promatra marš okupatorskih vojnika: »Tram tram — figu vam — tram tram — figu vam — jedan dva, Migudac. Migudac — — —«.

*

Slavko Kolar je ovom svojom najnovijom knjigom postigao mnogo, iako manje nego ranijim svojim glavnim djelima. Stilski — nastavio je većinom u duhu svoga ranijeg rada, a u pripovijesti »Migudac« je još invenciozniji nego ranije. Tematski — manje se bavi svojim seljacima, a proširuje svoje teme iz malograđanskog i intelektualističkog milieua. Inače — neki njegovi stavovi u ovoj knjizi ne mogu se uvijek prihvatiti. Pokazao je smjelost u iznošenju aktualnih suvremenih događaja, što se mnogi drugi do danas nisu usudili. Iako u većem dijelu ispod razine njegova ranijeg opusa, djelo je posvjedočilo njegovu satiričku snagu i stilsku invencioznost. Najjači je, kad mrzi. Vjerojatno ćemo još imati prilike čuti njegovu riječ o našemu selu i seljaku.

Julije Šoltić

ROG NIJE SVIJEČA. Neka mi oproste Živko Vekarić i Krsto Cviić, što sam za njihove prijevode moderne indijske lirike sa engleskog jezika uzeo gornji naslov. Za Cviića ne znam, tko je ni čime se bavi, a znam, da je Živko Vekarić pomorac. Njegovo smo ime već i prije susretali u »Književnom Jadranu« i u časopisu »Dubrovnik«. O njegovu književnom radu kritika je već izrekla sud.

Dakle ovdje će biti riječ o prevodiocima.

Cviić je svoje prijevode objelodanio u časopisu »Krugovi« br. 3/1954. a Živko Vekarić u splitskim »Mogućnostima« br. 2/1956.

Budući da su obojica preveli po tri iste pjesme, lako je uočiti, da u tim prijevodima ima sadržajnih razlika. Na stranu to što se netko može držati strože originala, a netko da dade slobodniji prijevod. Uostalom to je stvar samog prevodioca.

I. Pjesma »Djetetu u doba gladi« (Marija Erulkar)

a) Prva strofa u Vekarićevom prijevodu glasi:

Niz bregove radosti jednom je trčao
Sa suncem, koje je kao zlatni zmaj lepršalo nad njim,
I žitnim poljima kao žutom rijekom pod nogama,
Dok se nije spustila noć sa zvijezdama i buktinjama i san
O jutarnjim zrakama nalik na sjajne jahaće konje.

Ista strofa u Cviićevu prijevodu:

Nekoć je niz brežuljke smijeha hitao,
I sunce mu se poput zlatnog zmaja vijaše s ramena,

A žitna mu dolina bijaše poput žute rijeke ispod nožica,
Dok ne dođe noć sa svojim zvijezdama i bakljama *da san*
Jutarnjih zraka poput blistavih konja zajaši.

Obratite pažnju na peti stih pa ćete vidjeti, da im smisao nije isti

b) Ista pjesma treći stih odozdo:

Vekarić:
... Kao gladne sove, kad se *šuljaju na suncu.*

Cviić:
... Poput gladnih sova što *lete prema suncu.*

Kod prvoga radnja sove ima pasivno-negativan odnos prema suncu, a kod drugog aktivno-pozitivan. Primjećuje se i fizička razlika položaja.

II. U pjesmi »Čovjek koji je umro od groznice« (Srinavas Rajapol) učinjena je najteža prevodilačka griješka (druga strofa)

Vekarić:
I progorjela je žutu rupu na stranici.
Neka ga anđeli vode, rekoše,
I otvoriše prozore širom,
Ali sunce obasja pod.

Cviić:
I propali žutu rupu u stranici.
Neka ga anđeli vode, rekoše oni
I širom otvoriše prozore.
Ali sunca nesta s poda.

Kod prvoga sunce obasjava pod, dok kod drugoga nestaje s poda! Tko ima pravo, ne znamo jer nemamo pred sobom originala. No kako bilo da bilo jedan je (ili obojica) pogriješio.

OTVORENA VRATA OSKARA DAVIČA. Pisati o posljednjoj knjizi pjesama pjesnika »Višnje za zidom«, »Hane« i »Nastanjenih očiju«, pisati o tvorcu »Pesme«, pisati o seksom nabijenoj »Flori« Oskara Daviča, znači ujedno pisati o čitavoj našoj poeziji od četrdesetosme naovamo, pisati o svim čimbenicima, koji su doveli do Flore te »žene u svim ženama«. No za to bi trebalo više prostora nego što ga dopušta ovakav letimičan prikaz.

Dakle »Flora« je tu, i treba da je prihvatimo sa svim nedostacima. Ne radi Daviča. Više radi Flore. Najviše zbog smjelosti da se probiju okviri šablonizirano shvaćanja poezije; da nam se da svijet našeg svijeta ustreptan, nespokolan i prkosan. I pridimo Flori s iskrenim razumijevanjem »jer u razumijevanju čovjeka kreatora i zakona u okviru, kojih on stvara, a ne u dogmatizmu, predrasudama i zlovolji treba svoj stav da zasniva kritičar, a svoje simpatije publika«.

S takvim uvjerenjem prilazimo »Flori«.

Ova knjiga pjesama sva ustreptala u očekivanju zagrljaja, usplamtjela u ludoj igri bjelasanja dojki, u sijevanju očiju, preciznim ponekad drastičnim rječnikom uvodi nas u svijet čežnji, očekivanja i razočaranja.

Podijeljena u pet ciklusa (»U ime bilja«, »Sećanja«, »Snovi u četiri usne«, »Neslažen sklad« i »Kazna«), od kojih je najinteresantniji prvi, ona nam priča o posebnom svijetu pjesnikovih vizija. Flora je žena vanvremenska, neoličena, prisutna sa svim svojim zapetama i upitnicima u svim ženama svih boja i jezika. I naša dakle. Živuća.

Iz »Flore« šiklja mlaz žudnje, koja je, skloni smo se složiti s pjesnikovim razmatranjima, primarna u životu čovjekovu. Najvažnija. Jer ljubav pokreće ovaj svijet već sit sebe, ljubav je ta, koja može da ga oplemeni.

Muškarac je u odnosu prema ženi slabije biće, osuđeno da splasne. I da se opet pokaže. Takav je čovjek. I bio uvijek. Jer ljubav je neuhvatljiva. Ali ponovljiva.

Hteo si da zadržiš svoj život tudi. Trajao je
koliko let ševa od kraja do beskraja lova na
sebe i bio si koji jeste: svojina ljubavi.
Ne ona.

(Ciklus »U ime bilja«)

Može nam se Oskarov rječnik ponekad činiti neuglađen, drastičan. Mogu nam se pojedine naturalističke sekvence činiti trivijalne i deplasirane. Mogu kažemo. No zar nije i život takav. Ta realnost koja se ovdje obrađuje suvremenim jezikom i načinom zbilja je takva. Nije uveličana. Umanjena možda. A kad je to tako, čemu onda otkljanjanja? Stidjeti se sebe da, ali zašto?

Jedna je stvar imati ukusa, druga shvatiti sebe u drugima. A biti svoj. A biti naslućen.

Bio si ujedinjen kad si niz hrpe, ne birajući
uzeo prvi zvezdogram kojim ti je jedna nevina
planeta od šesnaest godina obećavala večnost.

Pa drugi. Ova je bila mlada i počinjala:
Vikaču:
— Živeo crveni vrabac prvi sreski klavir
bez krvi! —
dok me budeš deflorisao.

ili

Rđav san: mačka koju pacovi deflorišu,
devojke
glođu.

ili

I briznem ja beo, sav belina
koju sam nekad mio, sad bio, sav jecajući
ronio, sad mlečno kipeći sav
mrsio šapatom: »Evo me, »Floro«, tu sam,
galico, tu,
kreću neugašeni, tu gdje te dimim, tu
pljujući te.

No zar nam ta prvotna neizgla đenost ne ishlapi pred dočitanom zaobljenošću jedne poeme pisane o ženi, sa ženom, ne samo za ženu.

Časovito nam izgleda, da Davičo bez tog svog naoko drastičnog manira ne bi bio ono što jeste: pjesnik nagona.

On je sav uzburkan, prelijeva se u tamnim tonovima preko kipućih rečenica. Vri.

Kad prilazi materiji, dugo je fiksira, doživljava, mijesi, pa je onda iz prve ruke baca. I naizgled ostaje sirov. Ali i rječit. Jer kreveti imaju »okove od smole«. Ali i žena ima pravo da voli. Ne samo da bude voljena.

Svesna svega zadigla sam kraj košulje
do bedra što su svitala mom telu.
Obodrena bestidnom vrlinom što me
prevazilazi svim
kćerima užasnutijim u meni od mene,
povukla sam ga za rukav
pun gluvog damaranja. I stala.
(»Poznanstvo«)

Ali pjesnik pjeva i ženinu neizvjesnost i zabrinutost. U svijetu ovom usplahirenom i prevrtljivom utaja vreba na svakom koraku. Kako joj se oduprijeti?

Povjerenje se ponekad skupo plaća, a neiskustvo »dnevnih potreba« može biti fatalno. Redaju se upitnici svakojaki: i rješivi i nerješivi. Baš tako izgleda. Ali život ne poznaje statičnosti. Štoviše traži mijenjanja. On vuče.

Dogodi se katkad, da bude i razočaranja. Ali što se može. U trajanju jednom intenzivnom egzistencija se kuje u neizvjesnost. Pa može li nas začuditi neki ekstremitet. Može li?

A život se mjeri godinama. One su vrijeme. Ono otiče. Nema mu povratka. Mladost se gubi u kovitlacu. Mladost ne zna za prevare. Mladost je otvorena srca. Ispašta. Ali i pobjeđuje.

Podizala sam obrve začuđenoj
ulici do trotoara na kom ga i sad čekam
pod osvjetljenim satom bez skazaljki, a
s brojevima . . .
U satu bez skazaljki ga čekam
da loptica što kruži obimom svih brojki
izabere jednu i legne u otvorenu udubinu.
I nju je već oplodio: neverstvom miriše
na njega.
(»Nepotpuna ispovest«)

ili

Ja sam se bar čudila.
On nikad.
Ja sam bar plakala, plakala
i probudila se.
On više kraj mene
nikad.
(»Razlike«)

Pa kakav onda izreći općenit sud o Davičovim pjesmama.

Ovakova smo mišljenja:

Uza sve nedostatke: izvjesne nejasnoće, žongliranja riječima, odstupanja od uobičajenih načina pisanja ove su pjesme osvježenje na našem kulturnom polju.

Smionost istraživanja mora da plati istraživač, ali njegov trud nikad nije uzaludan. Gomilanjem iskustva kreće se naprijed. Griješeći se učimo i nalazimo.

Treba naći adekvatan izraz našem dobu. Izraziti ga cjelovito. Ne fragmentarno. I zbog toga je svaki trud hvale vrijedan. Sam Davičo o svojoj poeziji kaže: »Zadržao sam se na čudu života, pokušavajući da ga sintetički odrazim. Za takvu sam poeziju koja će odražavati cjelovitost života, ne samo neke njegove vidove.«

Pa neka bude.

Đuro Bećir

BILJEŠKE O STARIM ZADARSKIM LJEKARNAMA. U doba razvijene farmaceutske industrije, u doba antibiotika i moderne terapije radioaktivnih izotopa, stare farmakopeje šesnaestog i sedamnaestog stoljeća izgledaju nam ne samo primitivne, već u njihovim propisima gledamo očite zablude, utjecaj sredovječne mistike, koja je podržavala tajnu liječenja i pripremanja lijekova od strane specijala i aromatarija. Pa i mjesto pripremanja lijekova bilo je obavijeno mistikom i tamom srednjega vijeka. Isušene zmije, kornjače, staklene retorte i teški avani, često pokriveni debelim slojem prašine, u polutami, ulijevali su povjerenje u pripravljeni lijek — čudotvorno sredstvo ozdravljenja i u mističnu ličnost specijala ili aromatarija.

Uz preko stotinu biljnih i životinjskih droga i raznih minerala, stari specijali morali su posjedovati i pepeo ljudske lubanje za liječenje padavice, »lapis anguinum« kao sredstvo za obranu od kuge i čari, duhan kao sredstvo protiv besanice i zubobolje, mast od rode ili psa protiv gušavosti, vučja jetra protiv idropsije, čeličnu prašinu protiv žutice, krv krtice protiv šuge, pseću izmetinu protiv bjesnila, magareće mlijeko i žuć jarebice protiv očnih bolesti, zatim kitov mozak, krv raznih životinja sagorenih u prah, moždine od jelena, »jezuitski« prašak, koji se prodavao po cijeni zlata i t. d.

Takove su bile i naše zadarske farmacije onog vremena koje su, uzgred rečeno, bile i mjesta društvenih kritika i »čakula«.

Raspolažemo podacima o jednoj zadarskoj ljekarni, utemeljenoj 1561. godine. Bila je vlasništvo Giovanni Bianchi-a iz Bergama. Značajno je, da je loza Bianchi imala i vodila istu ljekarnu, predavajući je od oca na sina, sve do 1943., dakle punih 382 godine, što je vjerojatno jedini slučaj te vrsti u povijesti farmacije naših krajeva. Iz jednog dokumenta iz 1741. g. znamo, da je ovu ljekarnu vodio Zuane Bianchi, a 1777. g. vodio ju je Karlo Domeniko Bianchi. Ovaj Karlo Domeniko morao je te godine putovati u Veneciju radi polaganja stručnog ispita, ali je oslobođen od te obaveze na osnovu posvjedočenja protomedika dr. Oracija Pinelli, da »posjeduje sve odlike izvrsnog profesora farmacije«.

Vjekovima stara ljekarna obitelji Bianchi bila je uvijek smještena u ulici Sv. Domenika (danas ulica Žrtava fašizma) pod oznakom »Anđelu«. Imademo podataka i o drugoj ljekarni, koja je 1600. nosila naslov »K sreći«, najposlije vođena po nekom Guerrini-u, a zatim po nekom Baselli-u. Kasnije ta je ljekarna prešla na obitelj Andrović.

Alessandro Molin generalni providur u jednom rješenju od 31. jula 1689. g. tvrdi, »da je apoteka »K sreći« (Alla fortuna) najbolje snabdjevena drogama i imade najveći promet«. Nju je vodio u to vrijeme Antonio Catinelli. Početkom 1700. g. ista je »spitiaria« još vođena po Catinelli-u bila smještena u kući nasuprot crkvice S. Marcella. 1800. g. naziv ljekarne »K sreći« promijenio se u naziv »Otkupitelju« (Al' Redentore) a vodio ju je Nikola Dall'Acqua, koji je 1841. stupio u suvlasništvo s nekim Jakovom Marotti. Od 1845. g. jedini vlasnik ove ljekarne je njegov sin Francesco Marotti, koji ju je 1871. prodao apotekaru Nikoli Androviću. Ovaj ju je renovirao, a sam rad u ljekarni prilagodio već tada naprednim principima farmaceutske znanosti XIX. stoljeća. Ponuđeno mu mjesto profesora univerziteta u Padovi je odbio i posvetio se naučnom radu na polju farmacije u svojoj ljekarni u Zadru.

G. 1884. veliki je požar uništio ovu ljekarnu, ali je Andrović, zanesen svojim zvanjem i postignućima, obnovio i lijepo uredio svoju novu apoteku baš kako se zadržala do naših dana, kad je 1943. g. do temelja porušena.

Treća ljekarna u Zadru otvorena je 1806. g. u predjelu Sv. Barbare pod nazivom »K dvjema srećama« (Alle due fortune), a vodio ju je apotekar Alesani Antonije, dok Mihovil Bercich 1816. g. moli, da mu se dozvoli otvaranje i četvrte po redu ljekarne u Zadru, ali »Njegovo Veličanstvo milostivo se udostojalo, kaže se u rješenju, kojim je molba Berčićeva bila odbivena, odrediti, da pomenuti Bercich može vršiti svoje zvanje apotekara, ako se zato ukaže potreba«. Rješenje je potpisao guverner Tomašić.

G. 1821. Bercich ponovo moli, da mu se dozvoli otkup ljekarne Alesani, koja je u međuvremenu, čini se, bila zatvorena, kao i kupovina lijekova, namještaja i sprava bolničke apoteke, ako se bude rasformirala. U svojoj molbi naposljetku traži, da bude snabdjevač bolesnika u bolnici, zatvoru, robijašnici i sanitarnom uredu.

Fizikus poglavarstva dao je svoje mišljenje u pogledu ponovnog otvaranja ljekarne »K dvjema srećama«, a guverner Tomašić vodeći pri tome računa o dokazanim farmaceutskim kvalifikacijama Berčića, udovoljava u cijelosti molbi »šjor Mikela«.

Ova se ljekarna zadržala u Zadru sve do oslobođenja 1944. g., djelomično opustošena, ali sposobna za rad,

Ova je ljekarna dakle postojala i vršila službu u Zadru pune 164 godine.

Naravno, da se ove stare zadarske ljekarne iz temelja razlikuju od današnjih i po sadržaju i po metodama i opsegu rada, ma da su početkom našeg stoljeća te iste ljekarne primijenile nove metode rada na novim principima farmaceutske nauke, naročito bivša apoteka Andrović. Ogroman napredak farmaceutske industrije i principa farmaceutskog rada na osnovu savremenih metoda pripremanja i ispitivanja lijekova, našim današnjim ljekarnama dati su novi putovi, novi zadaci na sve širem polju farmaceutskog rada.

Mr. Ph. S. Crljenko

ŽARKO MULJAČIĆ: UVOD U STUDIJ TALIJANSKOG JEZIKA I KNJIŽEVNOSTI. Zagreb, »Litografija«, 1956., 4°, str. 80. — Studenti talijanisti Zagrebačkog sveučilišta upotrebljavali su dosad za studij talijanskog jezika ovu brošuru, priručnik: »Upute u studij talijanskog jezika i književnosti«, što ga je izdao Seminar za talijanski jezik i književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Prvo je izdanje te brošure izašlo 1948. godine, a drugo, prerađeno i prošireno, 1953.

Ta je brošura donosila ne samo popis najvažnijih udžbenika, koji su neophodno potrebiti za studij, i djela iz talijanske književnosti, na koja treba obratiti najveću pažnju, već je ukazivala i na predmete i cilj studija talijanskog jezika; u toj je brošuri student mogao naći plan i program studija i t. d.

Tim su se »uputama« studenti romanisti mnogo okoristili. Omogućeno im je bilo brzo snalaženje u ogromnoj literaturi i pravilno usmjeren njihov rad. Ujedno je novom studentu onemogućeno, teoretski i praktički, da svoju pažnju obrati na manje važna djela, a najvrednija, da mimoiđe.

No, te su »upute« trebale biti uvod u jedan veći uvod u studij talijanskog jezika i književnosti.

Dr. Žarko Muljačić, docent na Filozofskom fakultetu u Zadru, prihvatio se tog posla i izdao ove godine spomenutu knjigu. Muljačić prikazuje časopise (općeromanističke, talijanističke), zbornike, udžbenike iz jezika, metrike, stilistike, književnosti, nabraja specijalne časopise i t. d., što će ih studenti trebati u svome naučnom radu.

Doista, spomenuti je priručnik bio neophodno potreban studentima. Romanisti najbolje znaju, kolika je njegova vrijednost. Muljačićev rad pravilno će usmjeriti studij studenta početnika, jer je prikazana literatura, bez koje se ne može ni zamisliti ozbiljan studij talijanskog jezika.

Taj će vade mecum upotrebljavati ne samo studenti naše Republike, već će on koristiti i studentima drugih naših sveučilišta. Njime će se služiti ne samo studenti, već i romanisti uopće.

Naklada od 500 primjeraka ne će biti dovoljna, pa će sigurno, još u ovoj godini, Muljačić morati prirediti drugo izdanje.

Pavao Galić

PRVA IZLOŽBA LOKALNE PRIVREDE. Ova izložba, koja je otvorena 29. septembra, ne predstavlja, osim nekoliko iznimaka, završnu fazu privredne izgradnje jednog kraja, tako da bi se izložbom iznosili proizvodi na tržište i pred potrošače. Ne iskorišćuju se dakle rezultati ekonomskog napretka i komercijalno nastoje plasirati preko dobro organiziranog sajma uzoraka. Nesumnjivo će i takve izložbe, sajmovi, doći na red u Zadru, kada Sjeverna Dalmacija završi izgradnju svoje ekonomike, kada u tolikoj mjeri unaprijedi svoju poljoprivredu, da ona bude u stanju da daje ozbiljne tržne viškove i kada se razvije takva industrijska proizvodnja, da će moći tržištu davati velike količine proizvoda, koje će prelaziti potrebe lokalne pa i regionalne potrošnje.

Radi toga prva izložba lokalne privrede Sjeverne Dalmacije nema komercijalni karakter, već — jer je prva izložba ove vrsti — samo odgojni i propagandni. Osim toga, što je još značajnije, ona bez dvoumljenja pokazuje, da je privreda Sjeverne Dalmacije izišla iz povoja nemara i zaostalosti naslijeđene od davnina i da je krenula putem jednog planskog razvoja, da ima perspektivu u tom hodu naprijed i da će, nakon mučnog perioda preobražaja i novih ostvarenja, doći do pozitivnih rezultata.

Ova izložba preko svojih eksponata govori o takvoj ekonomskoj politici i svakom gledaocu predočuje razvojnu liniju te politike. U oblasti poljoprivrede, kreće se ona pravcem uklanjanja opće zaostalosti i prelaska sa ekstenzivnog gospodarenja na udaranje temelja proširenoj reprodukciji u poljoprivredi putem preorijentacije proizvodnje i korištenja agrotehnike.

U oblasti industrije, grad Zadar i ostali dio područja orijentira se na laku, potrošnu industriju i na industriju, koja se bazira na domaćim sirovinama, uglavnom na preradi viškova, koje daje poljoprivreda i bogatstvo mora.

Ako se to kretanje privrednog razvoja kotara Zadar gleda uporedno, preko eksponata, onda se može sagledati i pravilnost te politike.

Na izložbi su izložene prerađevine tvornice duhana. Vrlo ukusan kutak, koji privlači pogled pušača. Međutim, dosada je ta naša tvornica imala jednu od glavnih teškoća u nabavci sirovina — duhanskog lista, koji se dovozi iz daleka, a podvozni troškovi povisuju cijenu koštanja finalnog proizvoda. A to radi toga, jer naša lokalna poljoprivreda do prije tri godine nije znala za proizvodnju duhana. Sada, na izložbi se vidi izložen i duhanski list vrlo dobrog kvaliteta. Taj eksponat duhana ukazuje dakle na početak preorijentacije poljoprivrede. Od ekstenzivnog sijanja žitarica u kršu prešlo se na intenzivnu kulturu duhana, koja proizvođaču za deset puta povećava korist na određenoj obradivoj površini. S druge strane, stvara se domaća sirovinska baza za jednu značajnu industrijsku proizvodnju.

Ne će biti na odmet reći i to, da se preorijentacija u poljoprivredi kreće sporo i teško, ali se ipak kreće i to kazuju rezultati u proizvodnji duhana. Godine 1954., kada su započeti pokusi sadnje, proizvedeno je 1.400 kg duhanskog lista. Već slijedeće 1955. godine proizvedeno je 5.000 kg, a ove 1956., proizvodnja se popela na 11.089 kg. A broj se sadilaca duhana od nekoliko njih u 1954. popeo u 1956. na 500. Stručnjaci kažu, da će se sadnja u 1957. znatno proširiti i da će se prinos duhanskog lista popeti na 10 vagona. A slijedećih godina? Sigurno će ova proizvodnja kretati naprijed, jer je »probijen led«, a najbolji podstrek proizvođačima jest korist koju postižu sadnjom duhana.

I još jedan primjer gdje se uporedni razvoj industrije i poljoprivrede dopunjuju i zajednički služe, s jedne strane, kao faktor u rekonstrukciji i unapređenju poljoprivrede, a s druge, kao činilac proširenja industrijske prerade:

U poljoprivrednom dijelu izložbe izloženi su vrlo lijepi primjerci iz uzgoja povrća. U industrijskom dijelu, tvornica »Adria«, uz svoje klasične proizvode — konzerviranu ribu, izložila je konzerve od rajčica i drugog povrća. A kad se kaže, da je pogon za rajčice u sklopu tvornice »Adria« djelovao te se ove godine podigla proizvodnja rajčica u području koje gravitira tvornici za tri puta, onda je to nesumnjiv i dokazan uspjeh.

Nedostatak je ove izložbe nedovoljan broj grafikona, koji bi pokazivali utjecaj industrije na poljoprivredu i obrnuto. To se ne ističe kao prigovor, jer je ovo prva privredna manifestacija ove vrste u našem kraju. Ali, da ti grafikoni postoje, onda bi posjetioci izložbe još bolje uočili organsku povezanost i međusobnu uslovljenost ovih dviju proizvodnji.

Pokušajmo prikazati povezanost stočarske proizvodnje i njene prerade, koja je tek u začetku, a koja također govori o pravilnosti ekonomske politike, koja je zacrtana za naše područje i sve je jače uočljiva kao značajan faktor našeg puta k napretku.

Prolazeći izložbenim dvoranama, uočit će se skroman eksponat Opće poljoprivredne zadruge u Posedarju — nekoliko žutih sireva. A baš taj mali eksponat govori o začetku akcije na preradi stočarskih proizvoda. Tu su falili kao objašnjivači grafikoni. Nije se reklo, da se na području kotara uzgaja 210.000 ovaca i oko 4.000 krava, da ta stoka daje 1,700.000 litara mlijeka u sezoni mliječnosti i da veliki viškovi mlijeka propadaju. I u pravcu korištenja viškova mlijeka napravljen je korak naprijed. Formira se devet zadružnih punktova za preradu mlijeka u sir. Zadruga u Posedarju je započela i imala je iznenađujuće rezultate. Prije svega, proizvodi se prvorazredan sir koji ima kvaliteta paškog, a usto, seljaci posvećuju mnogo veću pažnju stoci, jer im donosi veću neposrednu korist.

U industrijskom dijelu, u vezi sa stočarskom proizvodnjom su izložbeni odjeli zadarske kožare i obrovačkog pogona za preradu vune. Ako pogledamo samo nekoliko godina unaprijed, onda možemo uočiti, da će industrijska prerada stočarskih proizvoda uvjetovati poboljšanje kvaliteta

stočnog fonda. A to znači prijelaz na merino ovcu i na montafonsko govedo. A to opet vodi dalje unapređenju poljoprivrede, vodi k smanjenju površina pod žitaricama, koje kod nas danas iznose ogroman postotak od 60 posto obradivih površina, i povećanju površina pod krmnim biljem, koje danas zauzimaju tek 2,35 posto od ukupne obradive zemlje.

Ovo nekoliko misli o izložbi lokalne privrede treba samo da ukaže na pravilno kretanje naše privredne politike i ne obuhvaća nabrajanje svega onoga što je izloženo i što je također dokaz našeg privrednog razvoja. Uz sve industrije koje rade na području kotara Zadar, na izložbi sudjeluju kao izlagači tri poljoprivredna dobra, dvije seljačke radne zadruge i pet poljoprivrednih zadruga koje razvijaju privredne djelatnosti. Osim toga, svoje je proizvode izložilo i 150 poljoprivrednika.

Na izložbi su naročito zapažene razne vrste grožđa, koje govore o napretku našeg vinogradarstva, zatim dobar uzgoj raznog povrća i voća i t. d.

U industrijskom dijelu naročito odskače prototip šivaće mašine poduzeća »Vlado Bagat«, zatim proizvodi poduzeća »Vinilplastika«, Tvornice mreža, Tvornice crijepa i cigle u Ninu, solana u Pagu i Ninu i t. d. Isto tako u odjeljenju obrta izložba paških čipaka govori o još većim mogućnostima razvoja ove radinosti.

Prema svemu, prva izložba naše lokalne privrede pokazuje perspektivu razvoja našeg zadarskog kotara, a što je najvažnije, pokazuje pravilnu orijentaciju naše ekonomske politike i u tome je njezin veliki uspjeh kao odgojno-propagandnog faktora.

J. Č.

KOMENTAR UZ NAŠ LIKOVNI PRILOG

SLIKA MRTVOG KRISTA U FRANJEVAČKOM SAMOSTANU. U zbirci umjetnina zadarskog franjevačkog samostana izložena je vrlo vrijedna slika mrtvog Krista s anđelima, slikana uljenim bojama na platnu, vel. 128x98 cm.

Bila je objelodanjena u knjizi G. Sabalića o zadarskim slikama (G. Sabalich, I dipinti delle chiese di Zara, Zadar 1906.), a da je autor nije ni pokušao atribuirati nekom umjetniku. U Cecchellijevom katalogu (C. Cecchelli, Zara, Catalogo delle cose d'arte ed antichità, Rim, 1932, str. 138) iznosi se mišljenje uvaženog talijanskog historičara umjetnosti A. Morassija da je slika izvjesne zanimljivosti i da je nastala u XVII. st. pod utjecajem Tintoretta.

Međutim ovdje se radi o jednom vrijednom djelu radionice Jacopa Bassana. U Italiji se čuvaju tri slike, koje isti motiv mrtvog Krista s anđelima prikazuju na identičan način. Jedna se nalazi u Rimu u galeriji Colonna, a neki je pripisuju slikaru Jacopu da Ponte (Bassano), druga je u gradskom muzeju u Bassanu i pripisuje se Jacopovom sinu Leandru, a treća, koja se pripisuje najmlađem Jacopovu sinu Gerolamu, visi u muzeju u Veroni.

Jacopo da Ponte (Bassano) (1510? do 1592. g.), više talentiran i snalažljiv nego genijalan slikar, razvio je svoju slikarsku djelatnost u rodnom gradiću Bassanu i osnovao botegu, koja je u historiji slikarstva izvršila izvjesnu ulogu. Pedantni historičari umjetnosti našli su u njegovu dugogodišnjem slikarskom opusu dosta utjecaja drugih umjetnika: Parmigianina, Tiziana, Lotta, Tintoretta i Jan van Scorela, ali se njegovo slikarstvo, naročito u zrelim i staračkim godinama, odlikuje visoko kvalitetnim stilom, koji su njegovi sinovi Francesco, Leandro i Gerolamo podržavali u nebrojenim svojim slikama, dok se konačno nije izrodio u nevrijednu maniru.

U okviru radionice Bassana nastale su i tri talijanske slike. One su iste veličine i istog vertikalnog formata, što dokazuje, da su nastale jedna kao kopija druge, ili su slikane po istom predlošku. Razlikuju se jedino po fakturi, a to je i navelo stručnjake da ih pripišu raznim slikarima iste radionice. Zadarska se slika nešto razlikuje od talijanskih. Ima horizontalni format, što logičnije pristaje ovakvoj kompoziciji. Figure su ovdje prikazane čitave, dok su na talijanskim rezane. Horizont je na našoj prikazan nisko, tako da se profil desnog anđela ističe,

dok je na talijanskim horizont visoko, pa se anđelovo lice gubi u sjeni. Slikarska faktura zadarske kompozicije je mnogo kvalitetnija, a boje su mnogo bolje komponirane.

Sve su to kvaliteti, po kojima naša slika postaje mnogo vrednija od onih u talijanskim muzejima. Ona je sigurno proizašla iz radionice Jacopa Bassana i to kao raniji produkt (između 1560. i 1570. g.) tako, da je po svemu sudeći na njoj radio sam Jacopo.

Ova slika nije samo »izvjesne zanimljivosti«, nego predstavlja jednu od najviših vrednota našeg kulturnog blaga iz vremena kasne renesanse i ranog baroka. Uz ostale importirane slike Carpaccia, L. Bastianija i Palme mlađega, ona zauzima vidno mjesto.

I. P.

KULTURNE BILJEŠKE

DR. ANTE MATIJEVIĆ

Dne 10. rujna 1956. umro je u zadarskoj bolnici naučni radnik, profesor povijesti i odlični stručnjak za našu staru crkvenu muziku o. dr. Ante Matijević, suradnik naše »Zadarske revije«, član suradnik Matice Hrvatske, član Savjetodavnog odbora Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, suradnik »Radova« Instituta JAZU i t. d. Kod posmrtnih počasti bilo je zastupano i naše uredništvo, a Institut JAZU položio mu je na odar vijenac u znak priznanja i zahvalnosti za njegov znanstveni rad.

Dr. Matijević rodio se 11. rujna 1895. u Zablaću (kotar Šibenik). Klasičnu gimnaziju svršio je u Zadru, a teologiju u Zadru i Dubrovniku. Filozofski fakultet pohađao je u Beogradu i Beču, gdje je god. 1926. i doktorirao na temelju dizertacije »Povijest Dalmacije za I. austrijske vladavine«. Na bečkom sveučilištu osposobio se iz filozofsko-povijesne grupe predmeta za srednjoškolskog profesora. Uz filozofski fakultet apsolvirao je u Beču trogodišnji kurs za paleografiju i diplomatiku u Österreichischer Institut für Geschichtsforschung i ujedno je dovršio dvogodišnji kurs na Muzičkoj akademiji, odjelu za crkvenu muziku.

Službu profesorsku vršio je na nižoj klasičnoj gimnaziji na Badiji od 1926. do 1935. zatim na Višoj klasičnoj gimnaziji u Dubrovniku od 1935.—1943. God. 1943. postaje profesorom Muzičke škole u Dubrovniku, a od 1946. do 1948. u Splitu, kada bi umirovljen. Od g. 1948. do 1955. radi na Nadbiskupskoj klasičnoj gimnaziji u Zadru, ali zbog poremećena zdravlja morao je i tu dužnost napustiti.

Kao naučni radnik, historik i muzikolog napisao je ove radove: 1) Borbe narodne stranke u Dalmaciji za sjedinjenje sa Hrvatskom. Zagreb 1935.; 2) Uloga katoličkog svećenstva u jugoslavenskom pokretu. Nova revija, 1932.; 3) O nekim poveljama pogrešno datiranim u Smičiklasovu Zborniku. Vjesnik kr. drž. arhiva u Zagrebu, god. VII.; 4) Problem nacrtnog gospodarstva. Franj. Vjesnik, 1936. 5) Izložba historijsko-umjetničkih slika u Dubrovniku. Alma Mater Croatica, Zagreb, 1939.; 6) Mihajlo Hamzić, slikar Dubrovačke škole. Alma Mater Croatica 1940.; 7) Odlomak brevijar-antigonala samostana sv. Frane u Zadru prema sudu g. Giuseppe Praga. Zadarska revija, god. II. br. 1.; 8) Zadarsko porijeklo korala osorske katedrale. Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. 1.; 9) Porijeklo renesansnih psaltira franjevačkog samostana u Zadru. Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. 2. U tisku se nalaze za sv. 3. Radova Instituta JAZU još ove radnje: 10) Glazbenik Frane Divnić i njegovi korali; 11) Neriješeni problem orgulja u šibeničkoj katedrali od njezina početka do danas.

U rukopisnoj ostavštini nalaze se izrađene još ove rasprave: Franjevački korali sv. Frane u Zadru, Uređenje i značaj arhiva franjevačkog samostana u Zadru, Politička strujanja u Zadru za prve austrijske okupacije.

Sve tri rasprave predane su Matici Hrvatskoj u Zagrebu, jer ih je pokojnik napisao za »Zbornik Zadara«, koji priprema Matica Hrvatska.

Smrću o. dra Ante Matijeviča nestao je iz naše sredine marljiv i solidan naučni radnik i zasada nenadoknadivi stručnjak iz povijesti crkvene muzike. Slava mu i hvala!

Prof. Ljubomir Maštrović

JEDNA PROMOCIJA. 9. VII. o. g. Vjekoslav Maštrović, naš poznati bibliograf i direktor Naučne biblioteke u Zadru, stalni suradnik našega časopisa, promoviran je na čast doktora pravnih nauka na Pravnom fakultetu u Zagrebu. Tema njegove dizertacije je iz pravne historije Dalmacije — Razvoj sudstva i jezično pitanje sudovanja u Dalmaciji u XIX. stoljeću. M. se kroz dugi niz godina bavio tim problemom i zahvatio u njega na širokoj osnovi, dajući tako presjek dalmatinske historije tog stoljeća s obzirom na sudstvo i upravu. M. je ispravio mnoštvo netočnosti, koje su se provlačile kroz našu nauku u ovom periodu naglih izmjena četiriju vladajućih sistema (mletačkog, I. austrijskog, francuskog i II. austrijskog), koji je kod nas još uvijek nedovoljno osvijetljen. U uvodnom poglavlju, da bi mogao dati sustavno organski prikaz razdoblja koje obrađuje, on je razradio i stanje mletačke vladavine u XVIII. stoljeću. Tako će taj rad M., kad bude publiciran (nadamo se uskoro), značiti značajan doprinos našoj nauci. **V.**

PREDAVANJE Dra M. GRMEKA. Dne 30. srpnja 1956. održao je vrlo zanimljivo naučno predavanje predstojnik odjela za historiju medicine Instituta za medicinska istraživanja JAZU dr. Mirko Dražen Grmek u predavaonici Instituta JAZU u Zadru. Tema predavanja bila je »Duljina ljudskoga života i pokušaji pomlađivanja«. Lj.-ić

IV. SASTANAK KIRURŠKO-ORTOPEDSKIH SEKCIJA ZBORA LIJEČNIKA HRVATSKE I SLOVENSKEGA ZDRAVNIŠKEGA DRUŽTVA. U Zadru je održan od 18.—20. V. ov. god. IV. intersekcijski sastanak kirurško-ortopedskih sekcija Zbora liječnika Hrvatske i Slovenskega zdravniškega družtva. Sastanku je prisustvovalo preko 250 kirurga, ortopeda i urologa iz svih Narodnih Republika, ali pretežno iz NR Hrvatske i Slovenije.

Svečanom otvaranju prisustvovali su predstavnici narodnih vlasti, JNA, JRM i društvenih organizacija. U uvodnom govoru predsjednik kir. ort. sekcije ZLH ppuk. dr. Franulović istaknuo je historijski značaj Zadra kao vjekovnog nacionalnog i kulturnog centra Dalmacije. Zato je baš i izabran Zadar kao mjesto ovog sastanka, a i tematika prilagođena lokalnim problemima Dalmacije. Dr. Grgić, kao predstavnik NO-a općine podcrtao je ulogu Zadra na braniku nacionalne, kulturne i socijalne borbe i napretka Dalmacije i naglasio, kakvu pomoć očekuje narod ovoga kraja od rada ovoga sastanka. Nakon pozdrava prim. dr. Rakovca, kao predsjednika kir.-ort. sekcije SZD, izabrano je radno predsjedništvo, u koje su ušli: prof. dr. Brecelj, prim. dr. Bajc, prim. dr. Arko, prof. dr. Grospić, prof. dr. Juzbasić, prim. dr. Medanić i puk. dr. Kleinhappel. Radni dio sastanka održavao se u Domu JNA.

Prva glavna kirurška tema bila je ehinokokoza. Glavni referat dali su Suić i Dreščik. Druga glavna kirurška tema bila je urolitiaza. Glavni referat imao je Rakovec. Treća glavna kirurška tema bila je: Problemi kirurga i kirurgije u malim bolnicama.

Prva glavna ortopedska tema bila je prehrana bolesnika sa osteo-artikularnom tuberkulozom. Glavni referat dao je B. M. Urch. Druga glavna ortopedska tema bila je radna sposobnost i rehabilitacija bolesnika sa OAT.

Poslije tih glavnih tema, slijedio je niz koreferata i saopćenja.

Osim ovih referata održan je niz slobodnh tema iz područja kirurgije.

Nakon završetka radnoga dijela i diskusije, jednoglasno su primljeni zaključci iz kojih iznosimo najvažnije:

U narodnom je interesu da se ehinokok proglasi socijalnom bolešću, kako bi se svakome bolesniku omogućilo besplatno liječenje od bolesti, kojoj je svaki čovjek izložen u ugroženim krajevima, a koji su od velikog značenja za turizam.

Treba što prije pristupiti organiziranoj preventivnoj akciji u cilju sprečavanja novih oboljenja. Kako je nosilac infestirani pas, a bolest se širi radi neukosti, jer seljaci daju psima za hranu invadirane utrobne organe, to je u prvom redu potrebno da se pristupi znatnoj redukciji pasa i kontroli njihova broja. Predlaže se, da se

dozvole za držanje pasa izdaju samo u opravdanim slučajevima, dok treba da se svi ostali nekorisni psi i skitnice unište. Potrebno je provoditi masovno zdravstveno prosvjećivanje. Budući da je problem kompleksan, bit će potrebno sastaviti komisiju od predstavnika upravnih vlasti, liječnika, veterinara, prosvjetnih radnika, JNA i masovnih organizacija, koja će razmotriti problem sa raznih gledišta i predložiti najbolje i najefikasnije mjere. Sastanak je ovlastio komisiju da zaključke i prijedloge ovoga sastanka prenese nadležnim organima državne uprave i to Izvršnom vijeću NR Hrvatske i Saveznom izvršnom vijeću.

27. IX. komisija je primljena od predsjednika Sabora druga V. Bakarića.

Osim radnog dijela, bio je obilan društveni dio sastanka.

U Zborniku sastanka izaći će in extenso svi održani referati, koreferati i saopćenja. Dr. A. D.

IZLOŽBA UMJETNIČKE FOTOGRAFIJE BRAĆE BRKAN. U okviru proslave 150-godišnjiče hrvatske štampe u Zadru, uredništvo lokalnog tjednika »Glas Zadra« organiziralo je izložbu »40 umjetničkih fotografija braće Brkan«. Izložba je priređena u prostorijama Doma kulture, a bila je otvorena od 1. do 27. srpnja ove godine.

Fotografije, koje smo vidjeli na ovoj izložbi sa velikim uspjehom su već izlagane na brojnim međunarodnim izložbama u zemlji i inostranstvu — po Evropi, Sjevernoj i Južnoj Americi, a neke i u Africi — te su mnoge bile nagrađene ili pohvaljene, a njihovi autori zadobili su vrijedna priznanja od najpozvanijih stručnih kritičara umjetničke fotografije.

Uz ovu izložbu organizator je izdao veoma ukusno opremljenu knjigu »40 umjetničkih fotografija«, u kojoj su reproducirane sve izložene fotografije, sa tekstom našeg poznatog pjesnika Bore Pavlovića.

Nakon Zadra izložba je prenesena u Zagreb, gdje je, u dvorani Društva arhitekata Hrvatske, bila otvorena od 4.—15. kolovoza. Kao uvijek i svagdje dosada, izložba umjetničke fotografije naših sugrađana, braće Ante i Zvonimira Brkan, doživjela je i u Zagrebu pun uspjeh. Za vrijeme trajanja izložbe dnevna štampa je u više navrata donosila slike i kritike iz pera naših poznatih stručnjaka, a Radio-Zagreb je također o ovoj izložbi emitirao iscrpan izvještaj.

U GALERIJI UMJETNINA U ZADRU otvorena je 10. srpnja XI. prvomajska izložba splitske podružnice Udruženja likovnih umjetnika Hrvatske, na kojoj je bio izložen pedeset i jedan rad od dvadesetorice autora — slikara i kipara; na izložbi je ukupno izlagao 21 redovni član i 2 gosta: Božidar Jelenić i Vjera Matijaš.

Slikarske radove izložili su ovi članovi Podružnice: Ljubomir Bašić, Josip Boteri, Ante Franičević, Nikola Ignjatović i Miljenko Janković. Zatim Joko Knežević, Eugen Krstulović, Ante Masle, Ljubo Nakić, Bartul Petrić, te Đuro Politika i Ante Zupa, kao i zadarski slikari Alfred Petričić i Petar Zrinski. Od kipara izlagali su na ovoj zadarskoj izložbi Ante Ivanišević, Jovan Običan, Željko Radmilović i Marin Studin. Izložbu je otvorio predsjednik Savjeta za prosvjetu i kulturu kotara Zadar A. Maštrović.

DVODNEVNO GOSTOVANJE RKUD »ABRASEVIĆ« IZ MOSTARA. Na svojoj turneji po Dalmaciji i Primorju, poduzete povodom proslave 30-godišnjice osnutka i rada društva, RKUD »Abrašević« iz Mostara posjetio je i naš grad, gdje je 12. i 13. srpnja ove godine, u bašti Doma JNA održao dva uspjela nastupa.

Prvog dana — u četvrtak, 12. VII. — gosti su nastupili s mješovitim pjevačkim zborom i folklornom grupom. Pod ravnanjem dirigenta Bogumila Klobučara zbor je otpjevao »Hej, brate, sloboda« od B. Krnica, Mokranjčevu VIII. rukovet, zatim »Oj nad šumom« od A. Turenkova, »Svatovsku« od J. Vrhovskog i »Tamburice« od A. Šantića, te uz pratnju orkestra Zajc-Baranovićev »Svatovac«. Nakon odmora zbor je u zajednici sa folklornom grupom i uz pratnju orkestra izveo poskočnicu iz Gotovčeve opere »Morana« i finale iz opere »Ero s onoga svijeta«.

U petak, 13. srpnja, održan je koncert Gradskog orkestra iz Mostara. Na programu su bile: »Otmica iz Saraja« — ouvertira od W. A. Mozarta, »Peer Gynt« — suita II. od E. Griega i Gotovčevo »Simfonijsko kolo«. U drugom dijelu nalazio se Rossini: »Semiremiss« - ouvertira, Delibes »Baletna muzika«, te »Serenada« i »Čar

behara« - ouvertira na bosanske motive od A. Tučeka, dirigenta ovog orkestra.

Oba su koncerta dobro izvedena i toplo primljena od zadarske publike. Za vrijeme boravka u Zadru Mostarčani su bili gosti domaćeg RKUD »Zoranić« i Kotarskog sindikalnog vijeća, koji su im zajedno priredili jedan drugarski prijem, a također su organizirali obilazak i upoznavanje kulturnih i historijskih znamenitosti našega grada.

VEČE RECITACIJA ZA STRANE SLAVISTE. U ponedjeljak, 13. kolovoza ove godine, održano je u dvorani Doma kulture recitatorsko veče hrvatskog i srpskog pjesništva, za polaznike seminara stranih slavista, a koju priredbu je organizirala podružnica Udruženja dramskih umjetnika u Zadru.

Iz narodne poezije recitiran je jedan fragment iz »Hasanaginice«, a iz umjetničkog pjesništva bili su zastupani: Njegoš, I. Mažuranić, B. Radičević, zatim Đ. Jakšić, S. S. Kranjčević, M. Bojić i A. G. Matoš, te M. Krleža, M. Balota, D. Maksimović, I. Goran-Kovačić, D. Tadijanović i D. Cesarić.

U programu su učestvovali članovi Narodnog kazališta u Zadru, i to: Asta Filakovac-Šatalić i Adela Vedernjak od ženskih, a Dževad Alibegović, Adam Vedernjak, Jovan Šarić i Davor Herceg od muških. Prof. M. Maroti dao je kratka tumačenja uz pjesme svakog pojedinog pjesnika.

LIKOVNA IZLOŽBA MLADIH. Pod pokroviteljstvom Pododbora Matice Hrvatske u Zadru, otvorena je u subotu, 15. rujna ove godine, u prostorijama RKUD »Zoranić« i Filharmonijskog društva likovna izložba mladih zadarskih slikara i kipara. Otvorenju su, pored ostalih uzvanika, bili prisutni i narodni poslanici Marijan Žuvić i Jovica Jokić.

Mladi slikari Ivo Govorčin, Viktor Maričić, Đani Mazarević, Ivica Sulić i Đani Martinović izložili su ukupno 29 slikarskih eksponata, u različitim tehnikama: ulje, tuš, akvarel i tempera, a šesti izlagač, kipar Zvonko Govorčin predstavio se sa četiri figure u sadri.

Ovaj prvi zajednički nastup mladih umjetnika predstavlja vrijedan kulturni događaj, te zaslužuje punu pažnju, pomoć i podršku zadarske javnosti moralnu i materijalnu. Izložba je ostala otvorena do zaključno 22. rujna ove godine. A.-ić

ISPRAVAK

U prošlom broju (2) u naslovu članka Andre Jutronića potkrala se grješka u godini Ivanišević̀eve smrti, što je jasno i iz sadržaja u članku. Naslov treba da glasi: Pjesnik Ivan Ivanišević (1608—1665) i njegov rod.

IZ REDAKCIJE

Na napis Bore Pavlovića »Mediteran u hrvatskoj poslijeratnoj poeziji« u br. 1/1956. »Zadarske revije« bilo je žustrog reagiranja. Naša je redakcija oslovljena kao saučesnik. Ona je uistinu saučesnik Bore Pavlovića utoliko što je zbog njegove aktuelnosti objavila napis, ali to nije značilo i ne znači da se poistovjetovala u svemu sa napisom, koji je autor potpisao. Zbog toga je redakcioni odbor na svojoj sjednici još u lipnju o. g. zaključio, da u br. 2 Revije štampa jednu izjavu u tom smislu, koja je bila sastavljena i složena. Nepažnjom prilikom preloma, ta izjava nije ušla u br. 2 Revije. Umjesto nje donosimo ovo objašnjenje, koje ju nadomješta.

*

U predugom čislu imena (s. e. et o., s ponavljanjem 120 imena) u informaciji Dinka Sirovice »O mojim prijevodima hrvatske lirike na talijanski« u br. 2 »Zadarske revije« od ov. god. potkrala su nam se zbog nedovoljno zaoštrene pažnje tri imena, koja nisu vrijedna spomena u jednom savremenom jugoslavenskom časopisu. U redu je što su »Mogućnosti« (br. 9/1956 — Neobična izvozna roba u »Zadarskoj reviji«) zapazile i upozorile na taj propust, ali od jednog nehotičnog propusta praviti svijestan i hotimičan naš protunarodni čin, graditi na omašci u žučljivu duhovitost uvijenu političku optužbu protiv redakcije »Zadarske revije«, iako se objektivnom recenzentu najprije nametala misao o nedovoljno zaoštrenoj pažnji, ne spada baš u patriotsku etiku.

Redakcija ovog broja zaključena je 30. rujna 1956.

Izdaje Pododbor Matice Hrvatske u Zadru. Odgovorni urednik Ljubomir Maštrović, Zadar, Put mornarice 11. Rukopisi se ne vraćaju. Tisak Izdavačko-štamparskog poduzeća Zadar, Put Nikole Tesle 1.

Slika mrtvog Krista u zbirci umjetnina franjevačkog samostana u Zadru

SADRŽAJ

Dr. Ivo Rubić, Karakteristika ekonomskih osnova Zadra i njegove regije 161

Srećko Diana, Dijete priželjkuje veče 169

Stipan Banović, Osvrt na tristogodišnjicu smrti kotarskog serdara Ilije Smiljanića 170

Dr. Ante M. Strgačić, O uzgoju i naucima dalmatinskoga glagoljskog klera u prošlosti 179

Dr. Milan Ž. Živanović, Prilog za istoriju jugoslovenskih kulturnih veza uoči prvoga svetskog rata 185

Miljenko Sršen, Kristalna čaša 189

Olinko Delorko, Voda zaboravka 190

Iz »*Suvremene portugalske lirike*« (Luis de Camões, Natercia Freire, Sebastiao da Gama), preveo A. Cettineo . . . 196

J. K., Ante Cettineo 198

L. M., Zadarska rezolucija, Povodom njene pedesetgodišnjice 199

Srećko Diana, Ogledalo 202

Miljenko Sršen, Jedra sna 203

LISTAK

ig., Sreten Vukosavljević: Istorija seljačkog društva (204). — ig., Gligor Stanojević: Nešto o Srbima u Dalmaciji u drugoj polovini XVIII. vijeka (205). — Milan Veršić: »Još jedan književni pseudonim« (260). — Lj-ić, Cvito Fisković: Prvi poznati dubrovački graditelji (208). — V. Valčić, Dr. Vinko Foretić: Korčulanski kodeks XII. stoljeća i vijesti iz doba hrvatske narodne dinastije u njemu (209). — Pavao Galić, Duško Kečkemet: Bibliografija o Splitu, I. dio (209). — Julije Soltić, Glavno da je kapa na glavi (210). — Đuro Bećir, Rog nije svijeća (212), Otvorena vrata Oskara Daviča (213). — Mr. ph. S. Crljenko, Bilješke o starim zadarskim ljekarnama (214). — Pavao Galić, Žarko Muljačić: Uvod u studij talijanskog jezika i književnosti (216). — J. Č., Prva izložba lokalne privrede (216).

KOMENTAR UZ NAŠ LIKOVNI PRILOG

I. P., Slika mrtvog Krista u franjevačkom samostanu (218).

KULTURNE BILJEŠKE (219—222)

Poštarina plaćena u gotovu